

С. II 94/10

ЧУ. №1/1942
София 2011 г. 30

МАТЕРИЯЛИ

ЗД

ИСТОРИЯТА НА МАКЕДОНСКОТО ОСВОБОДИТЕЛНО ДВИЖЕНИЕ

ИЗДАВА МАКЕДОНСКИЯ НАУЧЕНЪ ИНСТИТУТЬ
КНИГА X.

РЕВОЛЮЦИОННИ БОРБИ ВЪ АЗОТЪ (ВЕЛЕШКО) И ПОРЪЧИЕТО

отъ

СТЕФАНЪ Н. АВРАМОВЪ

ДАРЪ

отъ

МАКЕДОНСКИЯ НАУЧЕНЪ
ИНСТИТУТЬ

СОФИЯ — ПЕЧАТНИЦА П. ГЛУШКОВЪ — 1929.

МАТЕРИЯЛИ

ЗДА

ИСТОРИЯТА НА МАКЕДОНСКОТО ОСВОБОДИТЕЛНО ДВИЖЕНИЕ

ИЗДАВА МАКЕДОНСКИЯТЪ НАУЧЕНЪ ИНСТИТУТЪ

КНИГА X.

РЕВОЛЮЦИОННИ БОРБИ ВЪ АЗОТЪ (ВЕЛЕШКО) И ПОРЪЧИЕТО

отъ

СТЕФАНЪ Н. АВРАМОВЪ

ДАРЪ

отъ

МАКЕДОНСКИЯ НАУЧЕНЪ
ИНСТИТУТЪ

СОФИЯ — ПЕЧАТНИЦА П. ГЛУШКОВЪ — 1929.

Паредна книжнотека — Скопје

Инв.№ 561/1942

ДАРЪ

отъ Монег. Коук.
Македония

P
1957

СЪДЪРЖАНИЕ

Предговоръ	стр. 1
ГЛАВА I — „Язотъ“. Селища. Произходъ на местното население. Пътни съобщения. Рѣки. Подземни и надземни богатства. Легенда за разрушаването на селата Гарванъ и Чеплесь. Заселването на селата Оръше и Папрадище. Сепаратизъмът на „мияците“. Поминъкъ на населението. Училища и черкви. Долината на смъртъта. Поръчието. Селища и пътни съобщения. Поминъкъ на населението .	3
ГЛАВА II — Борби противъ данъците и спахните. Борби срещу харамиите арнаути и турци. Борбата противъ патриаршията. Народните хайдути.	14
ГЛАВА III — Заченките на черковната и училищна пропаганда на Сърбия въ Велешко и Поръчието. Българите въ Велесъ и околията сами затварятъ църквите си и протестираятъ противъ сръбската пропаганда. Първото сръбско училище въ града Велесъ. Убийството на Диме Шурковъ. Убийството на сърбоманиите Георги Пендовъ и Петър Ташевъ. Пропагандата открива втори пътъ училище въ Велесъ и настанива безплатен лъкаръ въ града. Вишниевци въ Башиното село. Убийството на директора Петър Миховъ. Поръчието фабрика за прави сърби. Ръкополагането на Фирмилияна. Засилването на сръбската училищна и черковна пропаганда въ Велесъ и Скопье. Последиците отъ илиндденското въстание. Русия и Австро-Унгария подкрепятъ сръбската пропаганда.	26
ГЛАВА IV — Основаването на вътрешната Македоно-одринска революционна организация. Четнишка дейност на ВМОРО. Иванъ Варналиевъ, Коце Оморанчето, Николай Дечевъ, Стефанъ Димитровъ. Конгресът на „Мукосъ“. Борбата между централисти и сарафисти за първенство. Иванъ Наумовъ Алябака. Срещата въ село Ораовецъ. Втора среща въ с. Ораовецъ. Срещата въ с. Попадия. Околийският конгресъ въ с. Крива Круша. Алябака напушта Велешко.	34
ГЛАВА V — Сръбската пропаганда прекарва презъ Вардара своята първа чета. Войводата Стефанъ Димитровъ по днрят на Григоръ Соколовъ. Срещата между Петър Ацевъ и Гр. Соколовъ. Срещата между Пере Тошевъ и	

Григоръ Соколовъ. Григоръ Соколовъ почва да сваля маската си. Иорданъ Тренковъ и Тодоръ Оклевъ въ село Доленци. Срещата въ Маргари. Локвичаните устрояват засада на Григора. Сражението въ село Слатино. Залавянето на Даме Груевъ. Пере Тошевъ заминава за Поръчието. Срещата на Ст. Димитровъ и Гр. Соколовъ въ с. Богоюла. Първите мърки на ВМРО срещу Гр. Соколовъ, Стефанъ Димитровъ минава Вардаръ и залавя сърбоманина Наце. Преговорите между Алябака и Димитровъ въ Кюстендилъ. Заминаването на Алябака за Велешко. Стефанъ Димитровъ по дирята на Алябака. Обезоружаването на Л. Плавевъ.

44

ГЛАВА VI — Пристигането на Иванъ Алябака въ с. Ораовецъ. Престрелката въ с. Ораовецъ. Сражението въ с. Оръше. Алябака заминава въ Поръчието. Сражението на „Яворътъ“. Сражението на „Оръшки ливади“. Срещата на Алябака съ Григоръ въ с. Крапа. Засадата въ с. Локвица. Сражението между селата Виръ и Црешнево. Срещата въ Крапа. Способите на пропагандата. Арсо Йовевъ Локвички. Усилията на пропагандата да се наложи въ мияшките села Папрадища и Оръше. Свещеникъ Иванъ Аврамовъ Чупаровъ. Пристигането на войводата Панчо Константиновъ. Сражението при село Степанци. Сражението на „Мукосъ“. Четите на Деянъ Димитровъ и Пешо Пашата. Иванъ Наумовъ Алябака се връща въ Велешко. Убийството на попъ Чуря

55

ГЛАВА VII — Пристигането на ресенската чета. Срещата въ село Кжпиново. Заминаването на сборните чети въ село Оръше. Обсадата на с. Гостиражни. Подготовката за нападението на сръбските чети. По дирята на ренегатите. Сражението при с. Крапа. Завръщането на Колю Социалиста. Заминаването на ресенската чета. Прилепската чета изпраща опинци на велешката чета. Опитите на Григоръ Соколовъ да залови свещеника Иванъ Аврамовъ Чупаровъ и Арсо Локвички. Една сполучлива операция. Пещерата „Яворътъ“. Сръбската чета при „Яворътъ“.

71

ГЛАВА VIII — Липса на авторитетенъ организаторъ и инструктори. Четата на Георги Сугаревъ пристига въ Велешко. Обясненията между Георги Сугаревъ и Иванъ Алябака. Отношенията между четниците и населението. Прехрана и облъкло. Обсадата на с. Стровие. Настъплението въ Поръчието. Отрядът влиза въ село Црешнево. Вакханалиите на сръбските войводи. Въ село Бълица. Връщане въ Язотъ. Пропагандата подготвя нападение. Четите на пропагандата въ с. Нежилово. Пещерата при с. Нежилово. Проучване на пещерата. Страхът на нежиловци отъ пещерата.

89

ГЛАВА IX — Акцията противъ пропагандата се отлага. Сугаревъ преминава презъ Поръчието. Пристигането въ с. Сланско. Срещата въ с. Латово. При Бушова Чешма. Обсадата

на с. Дивяци. Пристигането въ с. Велмевци. Сражението въ с. Оръше. Пъснената на Иванъ Алябака. Завръщането на Г. Сугаревъ въ Велешко. Иванъ Бабунски напушта училището и става сръбски войвода. Георги Сугаревъ заминава за Битолско, а Иванъ Алябака за почивка. Въ пленъ на пропагандата. Рускиятъ и сръбскиятъ консули гости на пропагандата. Волята на царя Николая. Бъгството отъ пленъ. Сърбия изпраща на пропагандата инструктори . . 112

ГЛАВА X — Велко Апостоловъ Попадийски се завръща съ материали. Панчо Константиновъ заминава на почивка. Убийството на Г. Сугаревъ въ Паралово. Панчо Константиновъ тръгва обратно за района си. Срещата съ скопската чета на Боби Стойчевъ. Сражението въ монастира „Св. Иванъ“. Отстъплението на двете чети. Избиването на четата на Боби Стойчевъ въ с. Лугунци. Константиновъ съ четата си влиза въ града Велесъ. Излизането отъ града. Конференцията въ с. Войница. Настъплението къмъ Поръчието. Сражението въ с. Крапа. Засадата на „Куртовъ Камъкъ“ — убийството на П. Константиновъ и Г. Яцевъ. Сражението въ село Кжпиново. Последиците отъ загубата на П. Константиновъ. Сражението въ с. Попадия . 129

ГЛАВА XI — Сражението въ с. Смиловци. Сражението въ с. Никодимъ и върха „Китка“. Сражението въ с. Владиловци. Сражението на „Яворътъ“. Сражението въ Дръново. Конференцията въ с. Войница. Четата на Таню Николовъ въ Велешко. Присъдата въ с. Попадия. Обсадата на с. Никодимъ. Сражението въ Никодимския балканъ. Четите на Петър Яцевъ, Михаилъ Чаковъ и Христо Цвѣтковъ пристигат въ Велешко. Обсадата на Никодимъ. Концентрирането сборните чети на фронтъ Никодимъ—Попадия—Ракле. Сражението на „Ножотъ“ и „Попадийски чукари“. Отстъплението. Връщането на Михаилъ Чаковъ. Мъстонахаждението на Дачо Йотовъ. Залавянето на Гошо Парталевъ. Дачо Йотовъ напушта Велешко. Александъръ Андреевъ Чапата. Убийството на Ангелко Чупаровъ. Петима районни войводи въ Велешко 145

ГЛАВА XII — Общото положение въ Велешко. Убийството на Миланъ Змията. Предателството и избиване на четата на Велко Попадийски. Хуриетътъ Велешките чети се явяватъ въ гр. Велесъ и се легализиратъ. Митингътъ противъ пропагандата въ „Ала-кафеси“. Първите избори за гласници въ Язотъ. Борбата между българската и коалиционната листи. Назначаването на учители въ селата Оръше, Папрадище, Нежилово и Ораовдоль. Голъмъ протестъ на село Оръше. Сuspendирането на конституцията. Замиnavането на доброволци отъ Велесъ за Цариградъ. Образуването на Комитетъ за обществената безопасност (Муфтелиятъ комисионъ) въ гр. Велесъ. Убийството въ с. Ораовдоль. Комитетътъ заминава на следствие. Иванъ Бабунски убива Петър Чупаровъ и става нелегаленъ . . 166

ГЛАВА XIII. — Обезоржителната акция. Блаже Биринчето, Дачо Йотовъ става полицейски агентъ. Обезоржителната акция напълно се провежда. Каме Лазаровъ Дворишки, Мирчо Атанасовъ Тръстенички, Екзекутирането на Дачо Йотовъ, Екзекуцията на шпионина Панcho Котевъ, Секула Христовъ Ораовдолски, Избиване четата на Мирчо Атанасовъ, Убийството на Секула Ораовдолски, Убийството на Георги Гърчевъ. Петъръ Лесевъ става велешки войвода . 177

ГЛАВА XIV. — Балканската война. Окупирането на Велесь отъ сърбите. Общината въ Велесь. Терорътъ въ града и околията. Общинскиятъ съветъ за митрополитъ Мелетий. Междусъюзнишката война. Убийството на свещен. Иванъ Аврамовъ Чупаровъ и Христо Андовъ, Скачанска афера — избиването четата на Владо Сланковъ. Последиците отъ Скачанска афера. Масовото събиране воиници. Създаването комитетъ за уреждане масовото дезертиране отъ сръбската армия. Залавянето и осъждането на комитета. Превземането на Велесь отъ българските войски 185

ПРЕДГОВОРЪ.

По-рано не ми минаваше презъ ума, че ще дойде време да изнеса предъ читателя настоящия си трудъ. За това немалко ми спомогнаха покойния Т. Александровъ и г. Вл. Кусевъ, които ме наಸърдчиха да пристъпя къмъ по-системна работа. Презъ 1922 година почнахъ да подреждамъ разпръснатите си и изтъркани бележки въ хронологически редъ и едва презъ 1927 г. приключихъ.

Следъ Илинденското въстание въ Язотъ и Поръчието се появиха агенти на сръбската пропаганда, които, подпомагани отъ официалната турска властъ, не подбираха начините и среѓствата да посърбятъ българското население. Като четникъ въ велешкия революционенъ районъ, презъ нѣколкомесечното си лѣкуване отъ раните, придобити въ сражения съ хората на пропагандата, за да не стоя въ бездействие събирахъ фолклорни материали. Въ настоящия ми трудъ влагамъ материали и отъ миналото, които черпихъ отъ беседите си съ старци отъ мѣстното население, непосреѓствено участвуващи въ борбите; освенъ това на времето вземахъ бележки отъ беседите си съ другари отъ Велесъ и околните за борбите, въ които тѣ непосреѓствено сѫ участвуващи следъ завладяването на Македония отъ сърбите.

Съ тоя си скроменъ трудъ се помжчихъ да изнеса поне отчасти непосилните борби на македонското население съ единствената надежда да дамъ потикъ и на дейци отъ Скопско и Кумановско, гдето сръбската пропаганда бѣше свила гнѣзда, за да изнесатъ тия борби,

или, ако това имъ е невъзможно, да дадатъ изчерпателни писмени сведения на Македонския наученъ институтъ, който да ги преработи и издаде. По такъвъ начинъ, убеденъ съмъ напълно, ще може да се опише величавата борба на македонския българинъ срещу турска тирания и сръбската пропаганда, което да послужи като приносъ къмъ историята на Македония.

С. А.

Сърбскиятъ писател Йеротей Рачанинъ въ пътописа си за Велесь казва:

„И паки дойдосме на 14 конак у Велесь, град бугарски, а турци га зову Кюпрюлия, и ту тече река, зову е Вардар, врло голъма“.

(Гласникъ XII—1871 г., стр. 299).

ГЛАВА I.

„АЗОТЬ“. Селища. Произходъ на мѣстното население. Пътни съобщения. Рѣки. Подземни и надземни богатства. Легенда за разрушаването на селата Гараантъ и Чеплесь. Заселването на селата Орѣше и Папрадище. Сепаратизъмъ на „мияците“. Поминъкъ на населението. Училища и черкви. Долината на смъртъта. Порѣчието. Селища и пътни съобщения. Поминъкъ на населението.

Планинската котловина, образувана отъ низките хълмове, които излизатъ отъ главната верига на Бабуна планина и пълнятъ коритото на рѣка Бабуна и отчасти това на рѣка Тополка, се нарича Азотъ (Азъ Коли или Бабуниятъ). Азотъ е югозападната част на Велешката окolia и граничи съ Прилепското поле и Порѣчието. Презъ турското владичество въ сѫдебно-административно отношение Азотъ влизаше въ Велешкия каймакамътъ, като отдѣлна нахия, управлявана отъ нахи-мюдюръ съ седалище въ село Богомила.

Тая планинска котловина е добила името Азотъ, споредъ следнитѣ три предания, а именно:

1). Презъ XIV. вѣкъ, когато турцитѣ окончателно завладѣли Македония, султанскиятъ садразаминъ (великъ везиръ) пѫтувалъ съ своята свита отъ Велесь за Прилепъ. Населението отъ полските села излѣзло масово да го посрещне по пѫтя „Дѣлги Ридъ“, за да му се оплаче отъ золумитѣ на мѣстнитѣ управници. Садразаминътъ изслушалъ населението и даль заповѣдъ предъ него да бѫдатъ жестоко наказани виновниците. Садразаминътъ се обѣрналъ къмъ спахиитѣ и ги запиталъ, отъ

каква народност е населението. Спахиитѣ му отговорили, че въ полскитѣ села по пътя „Дълги Ридъ“ то е карашикъ (смѣсено — мюсюлмани и гяури). Следъ този отговоръ, садразаминътъ посочилъ съ пръстъ къмъ Бабуна и запиталъ, какъвъ народъ живѣе въ планината и защо отъ тамъ нѣма никакви посрещачи. Тамъ живѣятъ „хазъ гяуръ“ (чисти невѣрници) — му отговорили спахиитѣ. Впоследствие, въ народния езикъ, думата „хазъ“ се промѣня на Азъ — Язотъ.

2). Презъ XIV. вѣкъ, когато турцитѣ завладѣли Велесъ и Прилепъ, въ Бабуна планина се укрепилъ и юнашки дѣржалъ единъ бѣлгарски боляринъ, вследствие на което завоевателитѣ не можали да навлѣзватъ въ планината. Следъ дѣлга борба турцитѣ навлѣзвали въ Бабуна планина, а боляринътъ съ войската си е билъ принуденъ да се отбранява въ една стара естествена крепостъ, находеща се между селата Согле, Теово и Мокрени. Крепостъта била обсадена, обаче защитниците й не се предавали и дѣлго време воювали. Впоследствие една бабичка превела частъ отъ турската войска презъ една стрѣмна пѫтешка задъ тилъ на защитниците, следъ което предателство турцитѣ сполучили да превзематъ крепостъта и избили защитниците й. При все това обаче турцитѣ лесно не можели да се справятъ съ високия бунтовнически духъ на населението, поради което го поставятъ въ рубриката на бунтовниците подъ наименование „асси“, т. е. непокоренъ, бунтовенъ елементъ. Впоследствие завоевателитѣ почнали да наричатъ цѣлата котловина „Азъ коли“, което турско наименование въ народния езикъ се промѣнило на Азъ — Язотъ.

3). Следъ окончателното покоряване на Македония, населението на Бабуна планина нѣколко вѣка се противѣло и не плащало наложенитѣ му данъци. Въ началото на XVIII. вѣкъ обаче турското правителство се заело да принуди непокорното население да плаща данъци, поради което многобройна войска заминала въ Бабунията. Щомъ войската наблизила планината, всички бабунци — стари и млади — годни за отбрана, се събрали на една висота, находеща се между селата Бистрица — Мелница — Согле, за да обсѫдятъ, какво поведение да дѣржатъ срещу настѫпващите войски. Всички единодушно

решили да не се подчиняватъ да плащатъ данъци. Преди да влѣзатъ въ бой, споредъ обичая, бабунцитѣ почнали да се цѣлуватъ съ домашнитѣ си и да се прощаватъ, поради който тържественъ актъ (прошаването) тая висота отъ тогава и досега се нарича „Прощица“. Следъ кръвопролитенъ бой, турцитѣ разбили бабунцитѣ, избили водачите имъ, а на населението наложили тежки данъци. Турската властъ, за по-лесното събиране на данъците, назначила единъ отъ виднитѣ селяни въ Бабунията, основателя на село Оръше, Дѣдо Дамянъ, за вилаетски коджабашия на цѣлата Бабуния (т. е. главенъ кметъ на всички села въ Бабуна), който отъ своя страна поелъ задължението да се грижи за събирането на данъка отъ населението и да го внася направо на валията въ Скопье. — Поради това противене на властъта, турцитѣ го поставятъ въ рубриката на бунтовниците подъ наименованието „асси“, т. е. непокоренъ, бунтовенъ елементъ. Впоследствие завоевателите турци почнали да наричатъ цѣлата котловина „Азъ коли“, което наименование въ народния езикъ се промѣнило на Азъ — Азотъ.

Азотъ се състои отъ следнитѣ села: Оръше, Папрадище, Нежилово, Црешново, Калиново, Богомила, Теово, Бистрица, Оморани, Мокрени, Ораовъ долъ, Габровникъ, Мартулци, Поменово, Степанци и Согле.

Населението въ тѣзи села произхожда отъ старото славяно-българско племе „бѣрзѧци“, съ изключение на селата Оръше и Папрадище, населението на които е отъ славяно-българското племе „мияци“; Согле — албанци, нарочно заселени отпосле, за да тормозятъ населението; а Мелница (както с. с. Горно и Долно Врановци — Велешко) сѫ „торбеши“. Торбешите — днесъ помохамеданчени — сѫ сѫщо били богомили отъ племето „бѣрзѧци“ преди похамеданчването имъ, което ще даде станало презъ XIV или XV вѣкъ, обаче тѣ сѫ носѣли името „торбеши“ презъ епохата на богомилството, ужъ поради вършената отъ тѣхъ нѣкаква богомилска служба съ торба презъ рамо, която е символизирала изпълняваната отъ тѣхъ особена служба. Въ противовесъ на родопските помаци, торбешите признаватъ, че сѫ потурчени българи и сѫ запазили не само родния си езикъ,

но и много богоилски, религиозни и др. нрави и обичаи.

Единствениятъ по-сносенъ междуселски пътъ въ Азотъ почва отъ с. Изворъ, който се отдѣля отъ шосето Велесъ — Прилепъ и отива до с. Богомила, минавайки почти по течението на р. Бабуна презъ селата Теово и Согле. Пътните съобщения между останалите села ставатъ само по кози пътеки. За прилепското поле има два прохода: единътъ по шосето Степанци—Църници—Прилепъ, а другиятъ—отъ с. Богомила презъ Преслабъ (Лилячица) за селата Гостиражни — Стровие — Прилепъ.

Въ най-високата частъ на планината Бабуна, надъ село Нежилово и с. Папрадище, край развалините на запустѣлото село Чеплесъ, до върха „Мокровъ“ сж изворитъ на р. Бабуна. Рѣката Бабуна се смъква отъ високите скали и преминава презъ село Нежилово, като подъ с. Капиново прибира буйните бистри води на дъсния си притокъ Орѣшка рѣка, която извира отъ планината „Даутица“, и лѣвия си притокъ р. Камещница, която извира отъ върха „Якупица“ надъ с. Нежилово. Отъ тамъ вече Бабуна става по-пълноводна и продължава течението си къмъ Вардаръ, прибирайки много други балкански ручеи.

Въ недрата на Бабуна планина има, запазени отъ човѣшкото око много подземни богатства. Въ балкана надъ село Крива Круша има нѣколко изворчета, отъ които тече рѣдка маслена течностъ съ миризъ на петролни съединения. Надъ с. Степанци има единъ минераленъ изворъ, водата на който наподобява водата „Гисхюблеръ“. Отъ тоя изворъ, презъ време на общоевропейската война, германците пълниха бутилки и изпращаха вода на своите болници.

Въ Бабуна има хубави гори и, ако има превозни срѣдства, може да се съче голѣмо количество дървенъ материалъ.

Когато културата по-добре засегне балканските народи и Македония види своята свобода, Бабуна планина ще стане цвѣтущъ балкански кѫтъ и отъ тоя скритъ и отдалеченъ край ще стане единъ курортенъ и индустриски центъръ, като рационално се използватъ водите на р. Бабуна.

При изворите на р. Бабуна, наблизу едно до друго, съществували две села — Гарванъ и Чеплесъ. Тъй като били заселени на най-високата част на планината и от тамъ най-добре се вижда цълата котловина. Тъй като били доста големи села и имали хубави черкви и сгради.

Споредъ запазените върху местното население въ околните села предания, тия села съществували разрушени въ най-тъмната епоха — тая на яничарите. Разправята, че въ единъ праздниченъ денъ почти цялото население отъ двете села излезло на местността „Смиловъ Камъкъ“, гдето колели курбанъ, за да молятъ Бога да ги запази отъ золуми. Отъ „Смиловъ камъкъ“ селяните видели, какъ въ с. Нежилово навлезли яничари и почнали да избиватъ населението и че друга потера яничари потеглила по високата за къмъ тъхните села. Предъ звърския напънъ на настъпващия противникъ всички старци се спомнили въ къщите си, мнозина избегали къмъ „Даутица“. На „Смиловъ камъкъ“ останали стотина млади моми и момци, които, за да не паднатъ въ ръцете на яничарите и бъдатъ потурчени, се хвърлили въ пропастта. Следът това яничарите нападнали двете села и ги разрушили до основи. Голема част отъ населението било изклано, а останалото население сполучило да се прикрие низъ пещерите и балкана, а отпосле се заселило по други села. Никой отъ селяните не смъялъ да се върне въ родното си село, а само кучетата се събирили и по цели нощи виели по запустелите села.

Отъ развалините на с. Чеплесъ най-добре е запазенъ стариятъ зидъ на черквата, а въ Гарванъ се познаватъ зидовете на някои по-големи постройки.

Въ Нежилово и околните села съществуватъ много предания за разрушаването на селата Гарванъ и Чеплесъ. Много време следът това, наблизу до Гарванъ и Чеплесъ се заселили селата Оръше и Папрадище.

Основателът на с. Оръше — дядо Дамянъ — е родомъ отъ с. Росоки, Дебърско. На млади години той е билъ кехая на единъ бегъ въ Цариградъ. Веднъжъ бегътъ се похвалилъ на една отъ ханъмите си, че притечавалъ тапия отъ султана за нѣкакъвъ големъ имотъ и че тоя имотъ ще го направи много богатъ, като показвалъ и тапията. Кехаята проследилъ бега где

скрилъ тапията и, за да му отмъсти за лошото постъпване, открадналъ му тапията и избѣгалъ. Дълго време се скиталъ безъ да смѣе да се вести въ родния си край — отъ страхъ да не го улови бегътъ, докато, скитайки се отъ село на село, пристига въ село Кжпиново — Велешко. Въ това село той завързалъ приятелство съ кжпиновчанина Стефанъ и останалъ да живѣе въ неговата кѫща. Следъ престояване около две години въ Кжпиново, отъ мжка за родния си край, дѣдо Дамянъ тежко заболѣлъ. За да излѣкува своята болесть, трѣбвало е непремѣнно да замине за родното си село. Той стигналъ въ Росоки, поживѣлъ между родителите си малко и се сгодилъ за една селска девойка. Но и родния му край не го свъртѣлъ, понеже той почувствуvalъ тѣга за Бабуна планина и пакъ не намиралъ покой. Той съобщилъ на годеницата си, че иска да се оженятъ и да заминатъ за единъ много хубавъ край, далечъ отъ тѣхното село. Щомъ се научили домашните на девойката, тѣ ѝ забранили вече да се среща съ годеника си и той се отчаялъ и самъ заминалъ за Кжпиново. Цѣли три години той хайдутува, докато въ едно сражение съ арнаути-харамии той билъ тежко раненъ и едва сполучилъ да стигне до с. Кжпиново. Благодарение на приятелските грижи на Стефанъ, той билъ спасенъ. Чистиятъ балкански въздухъ благотворно повлиялъ на Дамяна и той благославялъ бога за дадения му подслонъ. Щомъ напълно оздравѣлъ, Дамянъ окончателно замислилъ да се засели въ околността на Кжпиново. Макаръ че неговиятъ приятель Стефанъ го молѣлъ да остане да работи въ неговия имотъ, той решилъ да намѣри свое собствено уютно кѫтче, близо при нѣкоя рѣка и тамъ да построи своя колибка и заработи върху собственъ имотъ. У него заседнала мисълъта да засели ново селище — характерна черта у българския народъ: да има свой подслонъ за семейството си. Заедно съ приятеля си той почналъ да дири обетованата земя. Ходили въ околността на Стровие, но не харесалъ мястото, ходили къмъ Маргари — и тамъ не харесалъ. На връщане, минавайки презъ планината Даутица, почнали да слизатъ по течението на Орѣшката рѣка и стигнали на мястото, гдето

днесъ е заселено село Оръше. Тамъ имало само едно бачило, на което кехаята билъ нѣкой си Оръшко.

Щомъ застанали тамъ, на Дамяна се харесълъ хубавиятъ балканъ, щедро напояванъ отъ изобилната бистра вода на Оръшката рѣка и решилъ тукъ да се посели и съгради свой домъ. Харесълъ му се тоя кжть, защото тая малка котловинка е заобиколена отъ всички страни съ голѣми балкани, покрити съ букова и дѣбова гора, напоявяна отъ множество буйни балкански ручеи, които пръскатъ водите си низъ селските тучни балкански ливади. — Въ тая котловинка, съ помощта на Стефанъ и кехаята Оръшко, Дамянъ съградилъ своя кжщурка. Обаче, когато мислѣлъ, че е изпълнилъ заветната си мечта, видѣлъ се осамотенъ и радостта му изчезнала. Мисълъта му почнала да лети къмъ село Росоки — по неговото първо либе. Домашните на годеницата му, като се научили за хайдушкия подвиг, дума не давали да се издума за Дамяна. Следъ като му отказали да му дадатъ невѣста, Дамянъ съ нѣколцина свои другари-хайдути влиза въ Росоки, грабналъ годеницата си и я отвель въ своето ново отечество и се вѣнчалъ за нея въ с. Кжпиново.

Така хайдукъ Дамянъ построилъ свой домъ и си грабналъ домакиня отъ своя роденъ край, защото — като миякъ — той на всѣка цена искалъ да запази старата племенна традиция, да се ожени за мома отъ мияшко потекло.

Следъ настаниването си въ новото село, той, за да не живѣе осамотено, почва да придумва свойъ близки роднини да се заселятъ въ новото село. Следъ дѣлги увещания, въ селото се заселилъ Китанъ отъ с. Могорче — Дебърско. Следъ 1—2 години нѣколко семейства отъ дебърските села Лазарополе, Гари и Галичникъ, поради золумите на арнаутските банди, избѣгали отъ родните си села и се заселили въ с. Оръше.

Въ знакъ на благодарност къмъ кехаята Оръшко, който билъ въ пълна услуга на селяните-пришелци, последните нарекли своето село Оръше.

Наскоро следъ това, поради золумите на арнаутите, отъ Лазарополе пристига съ семейството си дѣдо Чупче (родоначалникъ на семейството Чупарови). Следъ малко

престояване въ село Оръше, той харесалъ друго място за селище, отстояще на 4—5 километра отъ с. Оръше, гдeto се и заселва; отъ село Могорче — Дебърско, пристигналъ дъдо Митре (башата на попъ Илия — отпосле свещенникъ въ село Папрадище) и се заселва съ семейството си. Въ разстояние на една година и новото село вече брояло десетина къщи, което поради изобилието на папратъ въ и около селото, селяните нарекли Папрадище.

Заселването на селата Оръше и Папрадище е станало къмъ края на XVII и началото на XVIII вѣкъ. Тия две селца, следъ нѣколко поколения, станали доста голѣми села и съ своята особенность въ носията и дебърските нрави и обичаи ярко се отличаватъ отъ селяните отъ другите велешки села.

Оръшани и Папрадищани се гордѣятъ съ своето мияшко потекло, като считатъ, че старото племе мияци, въ всѣко отношение е стояло по-високо отъ останалите славянобългарски племена. Тѣ слѣпо се придѣржатъ о своята мияшка носия — особено жените; при това тѣ сѫ запазили нравите, обичаите, преданията и наречието на своите прадѣди дебрани; но най-важното, тѣ сѫ голѣми сепаратисти и не се сватуватъ съ населението отъ околните села, тѣ като другите села сѫ отъ племето бѣрзаци (бръсъци). Въ своя сепаратизъмъ мияците отъ Оръше и Папрадище стигатъ до тамъ че, ако въ селата имъ влѣзе селянинъ отъ околните села, децата прибѣгватъ до майка си или баща си, за да имъ съобщатъ неприятната вѣсть: „Леле, майко, бръсъкъ дойде!“.

Поради особената планинска почва на Бабуна, почти въ всички села се засъватъ малко земедѣлски култури, населението не може да се изхранва съ своята жътва и купува храни отъ другите краища на околните, а именно отъ Клепата и полето, въ които райони има богати села, които се занимаватъ съ земедѣлие и лозарство.

По Бабуна и Даутица мандруватъ каракачански стада, гдeto въ напояваните отъ балканските ручеи буйни ливади се намира изобилна паша.

Надъ село Оръше, въ мъстността „Склопчарниците“, се изработватъ разни видове склопци (гаванки), бъклици, дървени лъжици, тепсии, софри и други подобни, които се разпродаватъ въ Велесъ и Прилепъ. Отъ тоя занаятъ се изхранватъ само нѣколко семейства отъ село Оръше.

При все че тия край е залесенъ, обаче поради липсата на удобни пѫтища и несигурността на търговскиятъ сношения населението не може да използува горите и тънне въ непоносима сиромашия. Тази е и една отъ най-главните причини че населението почти отъ всички села на Азотъ ходи на гурбетъ въ България и други държави. Почти отъ всички села мѫжеятъ отиватъ на гурбетъ, гдето се занимаватъ съ тухларство, зидарство и разни други занаяти. Но най-голѣма емиграция даватъ селата Оръше и Папрадище, отъ които почти цѣлото мѫжко население, годно за тежка физическа работа, дохожда въ България и се занимава изключително съ строителство на здания. Тѣ сѫ извѣнредно способни строители, на които този занаятъ е останалъ по наследство отъ тѣхните пращди — дебрани.

Освенъ това пъкъ цѣли семейства отъ Оръше и Папрадище, подгонени и заплашвани отъ срѣбската пропаганда, напустиха за винаги своите бащини огнища и емигрираха въ България на постоянно мѣстожителство. Тѣхната колония въ София се обособи въ отдѣлно „Папрадишко-Оръшко Миячко благотворително братство“, което функционира отдѣлно отъ велешкото братство.

Почти въ всички села на Азотъ и останалите села на велешката окolia имаше основни училища и черкви, издѣржани отъ населението и подпомагани отъ Екзархията. Тия черкви и училища — преди и следъ Илинденското въстание — бѣха и си останаха будители и крепители на народа въ борбата му срещу домогванията на срѣбската пропаганда. Мнозона учители и свещеници въ борбата съ пропагандата за запазване на народа отъ посърбяване, паднаха убити отъ агенти на пропагандата. Следъ войната, щомъ сърбите се настаниха и станаха пълновластни господари на Македония, въ всички български училища и черкви се настаниха срѣбски учители и свещеници и почнаха насилиствено да

учатъ и млади и стари да говорятъ и се черкуватъ на сръбски езикъ.

АЗОТЪ, гледанъ отъ планините Даутица, Якуница и Мокровъ, представлява великолепна картина: навредъ високи балкани, зелесени съ хубави гори; навредъ тучни ливади и високи зелени папратища, напоявани отъ стремглаво спускащите се балкански ручеи; навредъ пещери и високи канари — които, вкупомъ взети, красятъ този скритъ балкански кжтъ.

АЗОТЪ презъ периода отъ IX до XIV вѣкове е билъ люлката на богохилско учение, отъ което си нося името и днешното село Богомила. Край последното, споредъ народните предания, се намира гробътъ на патриарха на тая нова религия, попъ Богомилъ. Планината Бабуна и р. Бабуна сѫщо тѣка получили имената си отъ времето на богохилите, понеже последните въ тоя край носяли името бабуни.

АЗОТЪ е най-непристиженъ отъ къмъ Порѣчието, отъ което го дѣли планината Даутица, а планината Якуница къмъ с. Ябълчища. Въ тоя непристиженъ и изолиранъ край сѫ разположени, отстоящи едно отъ друго по на 5 километра въ права линия, трите селца: Орѣше, Папрадище и Нежилово. Тия селца ще останатъ паметни въ бѫдещата история на Македония поради развилитѣ се въ и около тѣхъ ожесточени сражения между четитѣ на ВМРО и четитѣ на сръбската пропаганда. Точно срещу тѣхъ, на една висота е разположено малкото селце Кжпиново, състоящо се отъ 8 кжци, което всецѣло бѣше въ рѣжетѣ на пропагандата. Отъ тамъ се следѣше движението въ първите три села и впоследствие пропагандата имаше постояненъ постъ, за да следи движението на мѣстната чета въ тоя край.

Следъ Илинденското вѣстание, особено въ 1904 г., когато въ тоя край се загнѣзди нелегалната сила на пропагандата, Азотъ стана символъ на смъртъта и гробница на стотици буйни ентузиазирани младежки придошли отъ всички краища, гдето се чува българска речь, да се борятъ срещу домогванията на пропагандата, която се силѣше чрезъ злато и курсумъ да прави населението „прави сърби“. Въ борбата съ четитѣ на пропагандата и нейния естественъ съюзникъ, турската войска, ба-

буннията стана Голгота за стотици беззаветено предани борци, които са изкачваха по стръмния ѝ път и намираха своя жизненъ край. Едни падаха, други прииждаха, но всички умираха съ една единствена мисъль, какъ по-скоро да се унищожи сръбската пропаганда.

Порѣчието е планинска, мжечно достъпна и дива, областъ, находеща се между планинските вериги „Караджица“, „Даутица“, „Пъськъ“ и „Суха Гора“. Въ порѣчието има високи и буйни джбови, букови и борови гори. Тукъ се срѣщатъ и чеширски горички.

Около селата Локвица, Крапа, Виръ, Црешново и Бѣлица има много развалини отъ стари укрепени пунктове, гдето и досега сѫществуватъ много подземни лагъми, сигурно отъ канализация на нѣкой градъ презъ време на римското владичество.

Порѣчието, гледано отъ Бушова планина, представлява хубава и великолепна гледка: планините сѫ разхвърляни така вълнообразно и релефно, обилно изпъстрени отъ девственни гори, че представлява единъ дивенъ горски кѫтъ.

Въ Порѣчието по-главни села сѫ: Бродъ, Самоковъ, Крапа, Локвица, Виръ, Црешнево, Бѣлица, Сдуня, Горно Круше, Долно Круше, Томино село, Модрища, Присновско, Брѣстъ, Ковачъ и пр.

Тоя чисто дивъ балкански край е съвършено осамотенъ и междуселските съобщения най-вече ставатъ по кози пѫтеки. Отъ една страна на Порѣчието минава шосето Прилепъ-Бродъ-Кичево. Селото Самоковъ е получило името си отъ находящите се край него желязни рудници, които въ края на XIX вѣкъ, макаръ и примитивно обработвани отъ една английска компания, сѫ били въ своя разцвѣтъ. Тия рудници сѫ били изоставени, вследствие постоянните убийства отъ арнаутските банди, върлуващи изъ Порѣчието, на чиновници и работници на компанията.

Презъ Порѣчието тече река Велика (Треска), която се влива, близо до Скопье, въ Вардаръ. Много други балкански потоци лжкатушатъ низъ стръмните усой на тоя край, гдето има много хубави ливади и пасбища, които се използватъ само отъ каракачански и куцовлашки стада.

Поради постоянните страхове отъ арнаути-харамии презъ турския режимъ и лошите економически условия, при които е поставено населението, последното тъне въ сиромашия и невежество. За да прехранватъ семействата си, голъмо число отъ мажетъ ходятъ на гурбетъ въ България, Сърбия и Ромъния, а отъ 1904 година насамъ, по нареддане на сръбската пропаганда, тъ отиватъ на гурбетъ главно въ Сърбия.

ГЛАВА II.

Борби противъ данъците и спахиите. Борби срещу харамите арнаути и турци. Борбата противъ патриаршията. Народните хайдути.

За да биде по-ясно очертана днешната борба противъ сръбската пропаганда, водена въ Бабунията, непременно тръбва да хвърлимъ погледъ къмъ миналите тежки борби, които бабунците съ водили презъ петъковното турско робство и въ които борби именно тъ съ се калили, та ще продължаватъ да се борятъ до пълното си освобождение.

Бабунците, споредъ народните предания, съ водили дълги борби съ турската властъ цели въкове противъ данъчната система, докато едва въ началото на XVIII. въкъ турската войска обкръжила Азотъ и съ огънь и мечъ наложила данъци. Свикнали по традиция да не плащатъ данъци, въ душата на народните маси — поради наложените данъци — се напластила омразата противъ бегове, спахии и таксилдари. Тая омраза дълго време се таила, докато въ 1826 година стихийно избухнала. Презъ същата година турското правителство решило да събира редифи (милиция) отъ всички мюсюлмани. Противъ събирането на редифи се обявили арнаутите отъ Тетовско, Скопско, Призренско и Шкодренско, отказвайки да даватъ редифи отъ своите пашалъци. Централната властъ въ Цариградъ се видѣла застрашена, поради което великиятъ везиръ тръгналъ съ многобройна войска да налага новия режимъ на свирепите арнаути. По онова време прочути и съ голъмо влияние паши съ били тетовскиятъ Амзи паша и Шкодренскиятъ Мус-

тафа паша. Всички паши съ войските си тръгнали на походъ срещу войските на везиря къмъ Битоля, за да влезатъ въ сражение, тъй като тъ по никой начинъ не искали да се подчинятъ на централната власть, а искали да запазятъ своята феодална власть.

Отъ омраза къмъ царската власть, бабунците намерили момента за сгоденъ да си отмъстятъ и образуvalи своя дружина отъ младежи изъ селата на Азотъ и се явили въ помощь на въстаналите паши при бабунския ханъ Църници, гдето е билъ разположенъ конакътъ на пашите. Въ знакъ на благодарност -- за готовността да имъ се притекатъ на помощъ -- пашите позволили на селата Бистрица, Папрадище и Оръше да носятъ свои знамена, съ каквото отлиение дотогава не се е ползвувало никое друго християнско село¹⁾.

Впоследствие обаче великиятъ везиръ нападналъ войските на арнаутските паши съ артилерийски огънь и ги разбиль. Бабунците зле си изпатили отъ нашествието на турските войски, но по предание все пакъ още се пазятъ споменитъ за геройството на бабунците срещу султанските войски.

Насилственото събиране на данъците, наложени му отъ разни бегове, аги и спахии, отъ една страна, и отъ друга -- върлуването на сеймени, качаци и харамии още повече озлобявали народа. За непокорните бабуни настъпили черни дни, дни на изпитания и нищета. Населението е било подложено на ангария по бегови имоти, като при това и собствениятъ плодъ на селяните е билъ ограбванъ по наполовина отъ беговете. Последните почнали да изпращатъ на групи девойки по жътва въ чифлиците си въ Прилепско и Тиквешко, далечъ отъ бащинъ домъ, като нѣкои отъ девойките сѫ били осквернявани и потурчвани. Не стигала тая черна орисия, но беговете почнали да се намисатъ въ частния патриархаленъ семеенъ животъ на народа и решавали сѫдбата на всѣка девойка, на която е хвърлилъ око добилиятъ благоволението на бега селянинъ. Тия бедствия и неволи се приживѣвали като зла орисия: злоба и наки-

¹⁾ Сигурно тъ по-рано, отъ царъ Мурадово време, сѫ били войнишки села и следъ бунтъ сѫ изгубили привилегиите си.

пяла мъстъ задушавала душата на буйните младежи, като по-гордите от тяхъ, въ такива случаи, си служили съ лични отмъщения на беговете и протежетата имъ. От запазените сръдъ народа пѣсни и предания въ най-хубави черти се описва борбата на нѣкои младежи за открадване своята похитена сестра или годеница, за нападнати и убити бегови служители, които сѫ били при-чаквани и избивани отъ обидените народни синове.

Най-страшниятъ бичъ за народа по онова време сѫ били харамиите турци и арнаути, които сами се таксували като отдѣлни и самостоятелни малки султани, налагали данъци по селата и насила принуждавали коджабашите (кметовете) да ги събиратъ. Тежко и горко на оня беднякъ, който нѣмалъ срѣдства да си внесе „аваётъ“ (арамийска вергия въ натура): кѫщата му се изгаряла и самиятъ той бивалъ най-звѣрски измъжчванъ и убиванъ.

Въ Бабунията и Порѣчието дълго време сѫ върлували харамиите Зендиль ага, Ибраимъ ходжа, Фета Джока и Феизо ага, които се явявали отъ село на село и, необезпокоявани отъ никого, налагали на населението харамийската вергия (аваётъ), т. е. данъкъ, който се събиравъ въ натура. Харамиите не се покорявали на царската власть и последната отбѣгвала да влиза въ разправии съ тяхъ.

При това, когато се биели харамиите едни съ други, населението се виждало въ чудо, чия страна да вземе, защото следъ победата на едина отъ тяхъ, победителътъ почвалъ да отмъщава на населението защото дигало ржка противъ мюсюлманинъ, макаръ и въ негова полза.

Харамиите, освенъ „аваётъ“, следъ като се наядѣли съ баници и кокошки, искали и дишъ-хакж, т. е. данъкъ защото сѫ си трошили зѣбитъ при яденето.

Единъ отъ най-кръвожадните и свирепи арнаути харамии е билъ Зендиль ага, който върлувалъ отъ 1850 до 1860 година. Той обираше населението, избивалъ побуйните младежи, ограбвалъ овци и говеда. Презъ есента на 1860 година той напада село Бистрица, избива воденичарите, опленява селото, натоварилъ десетки коне съ плячка и я изпраща въ Арнаутлука, а самъ той съ тримата си другари Гьокъ, Дризъ и Дзеко останалъ въ Язотъ. Никой не смѣялъ да замръкне въ кѫщата си, а

повече отъ мжжетѣ сѫ спѣли нощно време по гората. Следъ избиването на воденичаритѣ въ с. Бистрица, всѣко село чакало своя редъ и съ страхъ очаквало Зендилъ Ага.

Най-после, когато омразата противъ Зендилъ ага е стигнала до тамъ, че е изпълнила душата и сърцата на старо и младо, когато всичко е треперѣло предъ него, селянитѣ отъ с. Орѣше Андрея Кюлявковъ, Насто Трайковски, Дамянъ Илиевски, Христо Кющерски и Гюрчинъ Кющерски последили харамиитѣ и имъ намѣрили скривалището въ планината „Топалица“, въ мѣстността „Дебели брѣсть“. Следъ нѣколкодневно преследване, единъ денъ преди да навлѣзе Зендилъ ага въ Орѣше, тѣ нападатъ скривалището и убиватъ Зендилъ Ага, Гъокъ, Дризъ и Дзеко съ брадвитѣ си. Тия народни синове спасяватъ отъ Зендилъ ага населението въ Азотъ и съседните мѣста.

Наскоро следъ убийството на Зендилъ Ага, селянитѣ отъ село Црешново — поради золумитѣ на които сѫ били подложени — нападатъ харамията Ибраимъ ходжа и го убиватъ.

Къмъ 1865 година се явява харамията Фета Джока, който водилъ дѣлго време борба съ брюкбashi Селманъ ага, отъ село Оморани, за да се затвърди, тѣй като свирепиятъ арнаутинъ Селманъ ага билъ пълновластенъ въ Азотъ.

Отъ запазенитѣ пѣсни за харамиитѣ въ тоя край Фета Джока и Феизо ага въ най-ясни картини се рисува черното и непоносимо тегло на народа. И тогава народния незнаенъ пѣвецъ е възпѣвалъ мжжитѣ и неволитѣ народни, както сѫ били приживѣвани.

Фета Джока (1865—1875 г.).

Идетъ, идетъ, биро, Фета Джока,
Право тѣргатъ, биро, надъ Ореше,
Надъ Орѣше, биро, Дебели брѣсть.
Тамо правитъ, биро, четелиня,
Четелиня, биро, за сви села.
Пакъ ми слезе, биро, во Ореше,
Кай Тасе, море, Кюлявковски.
Клюкомъ клюкатъ, биро, викомъ викатъ:

— Я отвори, мори, Тасенце,
 Аль е дома, биро, Дели Тасе,
 Да соберетъ, биро, селянитѣ,
 Да разхврлитъ, биро, вергията,
 Вергията, биро, арамийска ;
 Кому двеста, биро, кому триста,
 За Тасета, биро, шестотини,
 Шестотини, биро, карагроша.
 Я излезни, мэре, Дели Тасе,
 Да ни водишъ, мори, во Папрадища",
 Накачие, мори, каде Кула,
 Префърлие, мори, преку Сланикъ,
 Пакъ пойдое во Папрадища,
 Кай Павлета, мори, кехаята.

Клюкомъ клюкатъ, биро, Фета Джока :

— Я отвори, мори, Павлеице,
 Аль е дома, мори, Дели Павле,
 Дели Павле, мори, кехаята ?

— Ай ти тебе, мори, Фета аго,
 Дели Павле, мори, не е дома,
 Я не можа, мори, да си стана,
 Ме изяло, мори, пусто куче,
 Пусто куче, аго, Новачевско,
 Димовица, аго, болна лежить —
 Ми стигнала, море, първо чедо.

— Нека станетъ, море, Дели Аврамъ,
 Да отворитъ, море, мала врата.

— Дели Аврамъ ми е, море, кашличавъ,
 Го фатила, аго, люта треска,
 Люта треска, аго, тригодишна.
 Пакъ си стана, море, Павлеица,
 Кривеейки, море, куцаеики,
 Имъ отвори, море, мала врата,
 Пъкъ ми влезе, биро, Фета Джока
 И по него, биро, сейменитѣ.

Се провикна, биро, Фета Джока :

— Хайде, стани, мори, Дели Аврамъ,
 Да го викнешъ, биро, той Угрина,
 Той Угрина, биро, гурбетчиотъ,
 Да донесетъ, биро, аваётотъ,¹⁾

¹⁾ Аваетъ (опредѣленъ натураленъ данъкъ).

Аваетотъ, биро, сребренъ сахатъ,
 Що го донелъ, биро, отъ Сърбия,
 Отъ Сърбия, биро, отъ България.
 Да го викнешъ, биро, той Никола,
 Той Никола, биро, Лопатаротъ,
 Да донесе, биро, аваетотъ,
 Аваетотъ, биро, сърменъ пискюль.
 Повикай го, биро, попъ Илия,
 Да донесе, биро, аваетотъ,
 Аваетотъ, биро, дулбията".¹⁾

Феизо ага (около 1880 г.)

(родомъ отъ с. Църнилица, Прилепско)

Стани, стани, море, Феизо ага,
 Вземи си я, море, дулбията,
 Отвърти я, море, бургията,
 Пакъ качи се, Феизо, на кулата,
 Пакъ погледай, Феизо, горе-доле,
 Горе-доле, Феизо, изъ той поле,
 Изъ той поле, Феизо, църнилишко.
 Кога виде Феизо — що ке види:
 Църнилища, Феизо, сардисано,
 Бъла Кула, Феизо, поклопена,
 Поклопена, Феизо, църни аскеръ.
 Пакъ извика, море, Феизо ага:
 — Къде си ми, море, Кйоръ Исайчо,
 Кйоръ Исайчо, море, Куси Дзеко?
 Вземете си, море, мартините,
 Па пойдите, море, въ Стровия,
 Во Стровия, море, кай Душета,
 Да вземете, море, аваетотъ,
 Аваетотъ, море, опинците.
 Префърлите, море, преку ридотъ,
 Натурите, море, Лиячица,
 Пакъ пойдите, море, во Богомила,
 Кай Алекса, море, Шаренъ Шапка,
 Да вземете, море, аваетотъ,

¹⁾ Дулбия (далеко-гледъ).

Три елеци, море, все отъ сърма.
 Накачите, море, кай Щавица,
 Пакъ пойдите, море, во Ореше,
 Кай Арсета, море, Карапанджо,
 Да вземете, море, аваетотъ,
 До три рала, море, бъли бечви,
 Бъли бечви, море, се во гайтанъ.
 Префърлите, море, преку Сланикъ,
 Пакъ пойдите, море, во Папрадище,
 Кай Кузмана, море, Коджабашотъ,
 Да вземете, море, аваетотъ,
 Три долами, море, се во гайтанъ.

Що ми бъше, море, Коджабашотъ,
 Ми ги собра, море, селянитѣ,
 Що ми бъше, море, попъ Илия,
 Ми извикна, море, ми подвикна :
 — Ай те тебе, море, Феизо-ага,
 Мие сме си, море, сиромаси,
 Не можеме, аго, да даваме,
 Да даваме, аго, аваети,
 И на царотъ, море, и на тебе.

Отъ пъсеньта на Фета Джока се вижда, какъ народътъ още мълчи, мълчи и трепери предъ свирепитѣ харамии, обаче отъ завършека на пъсеньта „Феизо-ага“ се вижда подигнатиятъ народенъ духъ, та народътъ не иска вече да плаща аваети и на царя и на харамиитѣ. Селянитѣ по това време се противопоставяли да плащатъ харамийския данъкъ, уповавайки се вече на собственитѣ си сили и съ помощта на народнитѣ хайдути да се борятъ противъ золумитѣ на харамиитѣ.

При учредяването на българската Екзархия въ Язотъ е имало само четири църкви въ селата, които веднага припознали Екзархиета. Това озлобило велешките гъркомани, които подкупили кръвожадния арнаутинъ бюлюкбashi Селманъ ага, отъ Оморани, да заплаши и принуди свещениците да служатъ на гръцки и да признаватъ гръцкия владика.

Селманъ ага веднага влѣзълъ въ ролята си. Той извикалъ свещениците въ кулата си и имъ предложилъ: или да станатъ патриаршисти и служатъ на гръцки

езикъ, или пъкъ веднага да напуснатъ енориите си, защото ще ги заколе като овци. Голъма част отъ свещениците се изплашили отъ думите на всесилния Селманъ ага. Попъ Спасъ, отъ село Теово, единъ отъ видните радетели за създаването на Екзархията и човѣкъ съ силенъ духъ, не се уплашилъ отъ условното предложение на Селманъ ага и му заявилъ, че той е българинъ и ще пѣе въ черквата на славянски и че никога нѣма да признае грѣцкия владика. На излизане отъ кулата, Селманъ ага се обѣрналъ къмъ попъ Спаса и му казалъ: „Папазъ, знай че агата забавя, но никога не прощава на непослушните гуари“. Попъ Спасъ си взелъ бележка отъ думите на агата, обаче следъ като се минало повече отъ година той съвсемъ забравилъ заплашването на агата и почналъ свободно да живѣе.

Въ 1872 година — на втория денъ на Великденъ — Селманъ ага, придруженъ отъ нѣколко души арнаути, отишель въ кѫщата на попъ Спаса, измѣкналъ го отъ дома му и го отвлѣкълъ край село Поменово. Въ единъ прикритъ доль той изтезавалъ попъ Спаса до безсъзнание и му оскубалъ брадата. Следъ като попъ Спасъ дошелъ въ съзнание, Селманъ ага му казалъ: „Веднага напускай селото и да не се вестявашъ втори путь предъ очите ми; ако ми паднешъ другъ путь въ рѣцетъ, на кѫсове ще те настѣка“.

Мано Кюлявковъ, чифликция въ Поменово, връшайки се отъ Солунъ, пѫтувалъ отъ чифлика си въ Поменово за родното си село Орѣше. Той чулъ писъците на попъ Спаса и думите на Селманъ ага, поради което запѣлъ съ силенъ гласъ, извадилъ револвера си и стрелялъ въ въздуха. Селманъ ага чулъ гърмежа, позналъ гласа на Кюлявкова, стресналъ се и казалъ на попъ Спаса: „Оръ попе, бѣгай нагоре преку ридъ и ако кажешъ на Кюлявковъ, че съмъ те скубалъ, после живъ не те дерамъ“ и набѣрзо заминалъ съ хората си.

Кюлявковъ, който проследилъ цѣлата мръсотия на Селманъ ага, припушналъ коня и застигналъ попъ Спаса, качва го на коня си и го откаралъ обратно въ село Поменово. Тамъ той запитва попъ Спаса да му каже, кой го е измѣжвалъ, обаче, свещеникътъ билъ така силно покрусенъ, щото отъ вълнение не можалъ да му отго-

вори. Кюлявковъ заповѣдалъ на своите хора да се грижатъ за свещеника и облѣгчатъ болките му, докато той се върне. Отъ срамъ предъ Кюлявковъ, попъ Спасъ не искалъ да му каже, че всичкото му тѣло е посинчено отъ тежкия побой и измъчване. Презъ нощта Кюлявковъ се връща въ село Поменово и намира попъ Спаса обвитъ въ овчи кожи да лежи на единъ одъръ (миндерлъкъ). Дошелъ малко на себе си, попъ Спасъ — следъ като разбралъ, че не може да прикрие отъ Кюлявкова — му разправилъ, какъ билъ грабнатъ отъ Селманъ ага и отвлѣченъ, какъ е билъ измъчванъ отъ него и заплашванъ да стане патриаршистъ или веднага да напусне селото; че го заплашилъ, какво живъ ще го одере, ако съобщи на Кюлявковъ историята съ отвличането и изтезаването му.

На другия денъ, Мано Кюлявковъ, който билъ не само чифликсайбия, но и голѣмъ янкеседжия, качилъ попа на единъ конь, за да го отведе въ Теово. На единъ стрѣменъ завой на пътя изкочилъ Селманъ ага съ десетина въоружени арнаути, хваналъ юздечката на Кюлявковия конь и възбудено му заявилъ: „Трѣба ми кръвта на попъ Спаса“. Безъ да изгуби присѫтствие на духа, Кюлявковъ скочилъ отъ коня, хваналъ ржката на агата и му казалъ: „Селманъ аго, за единъ папазъ достлуга си съ тебе не развалямъ, ако ти е потрѣбна кръвта му, остави ме, аго, азъ да я взема, но ти, аго, не си цапай ржчетъ съ попска кръвъ“. Селманъ ага повѣрвалъ приятеля си, съгласява се на предложението му и приятелски се раздѣлятъ.

Веднага, следъ раздѣлата, Кюлявковъ откарва попъ Спаса въ Велесъ. Последниятъ отива въ българската митрополия и предъ митрополита и българските първенци съобщилъ за извѣршените надъ него жестокости отъ страна на Селманъ ага и какъ билъ спасенъ отъ Кюлявкова отъ ржчетъ на свирепия ага. Велешките първенци, щомъ схванали, че патриаршията, въ борбата си противъ екзархията не избира срѣдствата си, решили веднага да се справятъ съ платените ордия на патриаршията и накажатъ Селманъ ага. За тая цель тѣ предложили на Кюлявкова да намѣри подходещи хора, които да убиятъ Селманъ ага, обаче Кюлявковъ имъ заявилъ

да бждатъ спокойни, защото агата ще получи скоро наказанието си. Следът това Кюлявковъ се връща въ чифлика си. Въ изпълнение на дадената дума, Мано Кюлявковъ заедно съ Андрея Кюлявковъ и Христо Кющеровъ (всички родомъ отъ село Оръшче) отишли въ кулата на Селманъ ага въ село Согле, где убиватъ агата заедно съ 7-членното му семейство. При това, въ знакъ на отмъщение, тѣ избиватъ всичкия му едъръ и дребенъ добитъкъ, даже и кокошките въ кулата му.

Това страшно кърваво отмъщение, извършено върху Селманъ ага и семейството му, до толкова изплашило турците, че никой отъ тяхъ вече не се решава да влиза въ услуга на патриаршията и да ѝ става оръдие по преследване екзархийските свещеници въ Велешката епархия.

По показанията на една ханъма, която вечеръта край селото забелѣзала да се движи Мано Кюлявковъ и отъ намѣрената шарена превръзка отъ чекширитъ му, турците разбрали, че Мано Кюлявковъ е извършилъ убийството на Селманъ ага. Властита изпраща потера, която залавя Мано Кюлявковъ, Андрея Кюлявковъ и Христо Кющеревъ и, при все че вината имъ не била призната и доказана, и тримата били осъдени на смърть чрезъ обесване. Отпосле нѣкои турски бегове, приятели на Кюлявкови и неприязнено настроени противъ Селманъ ага, сполучили да смекчатъ наказанието на доживотенъ затворъ та тримата осъдени били изпратени въ солунската крепостъ „Канлѫж Кули“. Следъ тригодишенъ затворъ Христо Кющеревъ умира, а презъ 1882 година, следъ 10 годишъ затворъ, Мано и Андрея Кюлявкови разбили стените на затвора и заедно съ 30 души затворници сполучили да избѣгатъ и преминатъ въ България.

Въ началото на XIX. вѣкъ, когато накипѣлата мъсть срѣдъ народа тѣрѣла вече отдушникъ, отдѣлни народни герои, които не могли да понасятъ черното робство, хващали балкана за борба противъ царските чиновници (спахии и таксидари) и турци и арнаути харамии. Но това сѫ били единични случаи.

Презъ втората половина на XIX. вѣкъ обаче напластената омраза не можела вече да се задържа и отъ

една слаба искрица можела да се подпали и разнесе. При това положение населението почнало явно да поддържа народните хайдути, които през нощта сновеали низъ балкана и пътищата, явявайки се въ помощ на своите отрудени братя тамъ, гдето се мърне спахия, таксидаринъ, ага или бегъ, за да му отмъщаватъ. Тъ почнали да палятъ бегови имоти и пожънати въ полето снопи. При всички издирвания отъ страна на властъта да улови нъкои отъ хайдутите, тя не сполучила, защото голъма част отъ тъхъ нощно време скитали низъ балкана, а деня прекарвали въ селата си и, при потърсване отъ властъта, веднага се представлявали като миренъ и покоренъ елементъ. Въ такова възбуждение на народния духъ, сръдъ народа не можело да се явятъ предатели, отъ страхъ да не изпитатъ народния гневъ върху главата си. Отъ тогава именно протестътъ противъ поробителя почва да се проявява въ по-широва форма.

Народните хайдути до такава степень наплашили спахии и таксидари, че тъ и съ войска вече не смѣяли да прибиратъ наложените данъци, защото мнозина отъ тъхъ попадали въ засади и били избивани. По това време Темелко отъ Богомила съ другарите си нападналъ спахийте при село Оморани и ги избилъ.

Така започнала епохата на народното хайдутство, което станало една отъ най-голъмите опори на народа въ борбата му срещу свирепите харамии, които нахълвали отъ къмъ Дебърско и отвличали цѣли стада добитъкъ. По единъ или другъ начинъ народните хайдути влизали въ борба съ харамиите, поради което незнайни народни поети сѫ ги възпѣли въ чудно хубави пѣсни и създали легенди за страшни войводи.

По време на руско-турската война (1876/1877 год.) хайдутува на „харамийски“ началата въ Бабуна планина смѣлиятъ хайдутинъ Диме Шикевъ. Той събира своя чета отъ селата около Степанци и Небрѣгово и напада пощата, идеша отъ Велесъ за Прилепъ, завежда сражение съ охраната, която, следъ като дава убити нѣколко стражари, избѣгва. Диме Шикевъ ограбва отъ пощата нѣколко хиляди лири, следъ което забѣгва неизвестно где. Той е работилъ лично за себе си, на чисто харамийски начала.

Къмъ 1880 година се появява войводата Спиро Църневъ, родомъ отъ града Прилепъ, съ четниците си Георги Лажотъ, наричанъ още Кара-Георги, родомъ отъ с. Царевичъ, прилепско, Андрея Башиноселецъ, Стефанъ Попадийчето и др. Къмъ Илинденъ 1880 година четата убила единъ отъ най-голъмтѣ народни изедници въ с. Гугяково, Мориховско — Кючюкъ Сюлеймана. Спиро Църневъ се е ползвувалъ съ голъма популярност и довѣrie срѣдъ народнитѣ маси. Той пада убитъ презъ 1881 година.

Следъ него става войвода Георги Лажотъ, който падналъ убитъ презъ 1884 година. Следъ него пада убитъ и замѣстникъ му, собствениятъ му братъ Стоянъ. И двамата сѫ убити въ село Вепърчани — Мориховско.

Огъ 1876 до 1882 години въ Бабуна е хайдутувалъ и войводата Нико Бендеротъ, родомъ отъ с. Габровникъ, Язотъ, съ четниците си Темелко отъ Богомила и Димо Сърменинъ, отъ с. Орѣше. Презъ 1882 г. Нико Бендеротъ и Георги Лажотъ съ около 60 народни хайдути се събрали на прохода „Лилячица“, гдето обсѫждали плана за нападение на разбойническото арнаутско село Църнилища. Обаче тѣ били нападнати ненадѣйно отъ арнаутите и мнозина отъ тѣхъ били избити, между които и Димо Сърменинъ отъ с. Орѣше.

Когато Македония, следъ Берлинския конгресъ, пакъ остана подъ робство, накипѣлата народна мъсть достига до най-остри форми. Настигватъ нови черни дни, данъците безмилостно се трупатъ и голъма частъ отъ населението почва масово да емигрира и търси прехраната си по всички краища на свѣта.

ГЛАВА III.

Заченките на черковната и училищна пропаганда на Сърбия въ Велешко и Поречието. Българите въ Велесъ и околията сами затварят църквите си и протестираят противъ сръбската пропаганда. Първото сръбско училище въ града Велесъ. Убийството на Диме Шурковъ. Убийството на сърбоманиите Георги Пендовъ и Петър Ташевъ. Пропагандата открива втори пътъ училище въ Велесъ и настанива безплатен лъкаръ въ града. Вишниевци въ Башино село. Убийството на директора Петър Миховъ. Поречието фабрика за прави сърби. Ржкополагането на Фирмилияна. Засилването на сръбската училищна и черковна пропаганда въ Велесъ и Скопье. Последиците отъ илиндденското въстание. Русия и Австрия подкрепятъ сръбската пропаганда.

До учредяването на Екзархията Сърбия не бѣ по-дигала въпросъ за националността на македонския българинъ, а тъкмо напротивъ: мнозина нейни писатели възпитаваха Македония като чисто българска страна и населена съ българи. Въ 1860 година Сърбия изпраща своя археологъ и писател Стефанъ Верковичъ да изучи по-обстойно Македония. Той дълго време обикаля, изучава пѣсни, събира поеми и легенди, следъ което издава „Веда Словена“ и „Народне песме Македонскихъ бугара“, като последното авторътъ посвещава на сръбската княгиня, съпруга на Михаилъ Обреновичъ, и се отпечатва въ Бѣлградската държавна книгопечатница. Въ своите сборници сърбинътъ Верковичъ излѣзе съвършено честенъ, безпристрестенъ и коректенъ историкъ и археологъ, който не посмѣя да излъже свѣта, че Македония е сръбска, а заяви предъ учения свѣтъ, че въ Македония живѣятъ българи.

Следъ създаването на Екзархията обаче Сърбия, подтиквана и нѣсърдчена отъ австрийската дипломация, чрезъ своята преса и книжнина безсръмно почна да предявява претенции вече за нѣкакво „сръбско“ население въ Македония. Тия сръбски претенции се посрещнаха отъ македонския народъ съ смѣхъ и презрение.

Следъ като Сърбия презъ 1877—78 година анексира Моравската област и набързо съ огънь и мечъ направи българите въ тоя край „прави сърби“, стана по-алчна и обърна погледъ къмъ Македония. Отъ тогава именно тя почна тукъ да търси база за своята пропаганда. Работейки въ това направление, около 1880 година сръб-

скитъ управници много добре прозреха и схванаха, че Азотъ и Поръчието — като древна крепость на богомилите — съ били непристъпни въ миналото и че, ако последнитъ бждатъ завладени отъ тъхъ, тъ ще изиграятъ видна роля за развитието и закрепването на подготовкяваната имъ пропаганда. Отъ тогава именно водятъ началото си заченкитъ на сръбската училищна и черковна пропаганда въ тия краища. За постигане на своите цели и домогвания Сърбия изпращаше своите агенти, които подъ маската на археолози, етнографи и историци години наредъ обикаляха Азотъ и Поръчието и неуморно търсеха начини и сръдства за установяването на пропагандата си.

Министерството на външните работи въ Сърбия чрезъ своята пропаганда презъ 1882 година сполучи да направи „прави сърбинъ“ екзархийския свещеникъ въ с. Рудникъ, велешко, попъ Христо, човѣкъ алченъ за злато и безъ всѣкаквъ моралъ. За да не остане самъ, попъ Христо, чрезъ сръбско злато „посърби“ нѣколцина селски чорбаджии въ Рудникъ. Още презъ сѫщата година рудничкитъ сърбомани, за да не бждатъ само тѣ презирани отъ народа, въздействуватъ на нѣколцина селяни въ Башино-Село, Велешко, срещу въз награждение, да станатъ сърбомани. По такъвъ начинъ, близу до града Велесъ, пропагандата сви гнѣзда въ селата Рудникъ и Башино-село.

Презъ 1882 година пропагандата почва вече да търси начинъ да се добере до отдавна желаната си цель — да се загнѣзи въ село Богомила — Азотъ. По това време въ селото съ били двама екзархийски свещеници: попъ Ангелъ и попъ Христо. Полакоменъ отъ предлаганата му голѣма заплата и придуманъ отъ богомилчани — гурбетчии въ Сърбия — попъ Христо става сърбоманинъ, следъ което въздействува и върху селскитъ първенци Алексо Шаренъ Шапка, Петко Станковски и Андонъ Котевъ, който ставатъ най-отявленитъ агенти на сръбската пропаганда въ Азотъ. По такъвъ начинъ селяните на с. Богомила се раздѣлятъ на две, ожесточени една срещу друга, групи: екзархийската, начело съ попъ Ангела, си остава българска, а сърбоманскаята, ръководена отъ попъ Христо — подъ патриаршията.

Наскоро следът това пропагандата свива гнездо и въ с. Теово. Единъ отъ най-отявлените противници на пропагандата въ Теово бъше Петър Ацевъ (който презъ 1923 година заедно съ Арсо Локвички бъде застрелянъ въ Скопье).

Подпомагани отъ турската власт, сърбоманите съ отпускали имъ пари отъ пропагандата развиватъ голъма агитация, като чрезъ тероръ и икономически гнетъ върху бедните селяни ги заставятъ да ставатъ сърбомани. Въ 1886 година пропагандата открива сръбско училище въ с. Богомила и за учител настанива дошлия отъ Сърбия Изарий. Следъ двегодишно учителствуване Изарий бъде замъненъ съ даскаль Душанъ, тоже родомъ отъ Сърбия. Презъ 1900 год. Душанъ става учител въ с. Оморани, където бъха вече се наплодили „прави сърби“, а учител въ Богомила става Иванъ Бабунски, родомъ отъ с. Мартулци, Велешко, който преди въстанието става сръбски учител въ гр. Велесъ, където престоява до 1906 година.

Презъ време на учителствуването на Бабунски въ сръбското училище въ Велесъ Диме Чочето и Александър Мартулковъ сполучватъ да убедятъ Бабунски да стане български учител, на което предложение той се съгласява, обаче предлага да му се плаща 10 лири месечно, колкото му плаща пропагандата. Чочето, виждайки че това ще бъде въ полза на организацията, веднага отива при митрополитъ Милетий и го моли да ходатайствува за това назначение, обаче митрополитът заявява на Чочето, че по никакъ начинъ не ще ходатайствува за сръбското мекере, понеже нъма въра въ него. По такъвъ начинъ Бабунски си остава пакъ сръбски учител.

Българското и езархийско дъло въ село Богомила най-ярко се е защищавало отъ учителя Андрея попъ Арсовъ, Найдо Мијакъ, Георги Чикбаевъ, Павелъ Чикбаевъ и попъ Ангелъ. Следъ смъртта на попъ Ангелъ и Найдо Мијакъ, единствени почти Андрея попъ Арсовъ и Георги и Павелъ Чикбаеви останаха да водятъ борба противъ пропагандата. Презъ 1907 година Андрея попъ Арсовъ биде заставенъ отъ пропагандата да напусне Богомила, поради което той отиде да учителствува въ с. Оръше, където отдавна го молъха. Тоя беззаветно

честенъ народенъ труженикъ води борбата противъ пропагандата до край, докато въ 1918 година бѣ убитъ отъ сърбитѣ, заедно съ Георги и Павелъ Чикбаеви и мнозина други дейци отъ Азотъ.

Сръбското училище въ Богомила отначало не се посещаваше отъ ученици, но при все това пропагандата подържаше учители и имъ плащаше редовно заплатитѣ. Впоследствие пропагандата принуди селянитѣ да пращатъ децата си въ сръбското училище, заплашвайки ги, че ако не сторятъ това, не ще ги допуска на гурбетъ въ Сърбия. Щатъ-нешатъ богомилчанитѣ гурбетчии се подчиниха на желанието на пропагандата и станаха сърбомани.

Веднъжъ забила коренъ въ с. Богомила, пропагандата, подъ закрилата на нахи-мюдюра, обърна погледъ и къмъ останалитѣ села на Азотъ, обаче тя срещна сериозната съпротива на селянитѣ, които почнаха ожесточена борба срещу нея. Натискътъ на пропагандата и най-вече златото станаха причина, че къмъ 1900 година се обявиха сърбомани по нѣколцина чорбаджии отъ селата Теово, Нежилово, Мокрени, Габровникъ, Ораовдолъ, Стари Градъ, Степанци, Поменово, Изворъ, цѣлитѣ села Оморани и Кжпиново, а Мартулци — едва презъ 1905 година. Но най-важната причина да станатъ сърбомани е и за прещението на гурбетчии да влизатъ въ Сърбия. Паметни ще останатъ борбите, водени противъ пропагандата отъ селата Бистрица, Орѣше, Папрадище, и Црешнево. Селото Бистрица не позволи на сръбската чета до Балканската война да влезе въ селото.

Като смѣли и самоотвържени борци противъ пропагандата останаха екзархийските свещеници:

1) Иванъ Аврамовъ Чупаровъ, съ енория Папрадище и Орѣше, убитъ презъ 1913 год. отъ сърбитѣ;

2) Андонъ попъ Арсовъ, отъ с. Бистрица, съ енория селата Бистрица и Црешнево. Презъ 1926 година, вече 75 годишенъ старецъ, той бѣ изгоненъ отъ родното си село и екстерниранъ въ България.

3). Попъ Ангелъ, съ енория село Богомила, който до смъртта си остана екзархийски свещеникъ

Презъ 1893 година пропагандата подъ закрилата на Турската властъ иска да се наложи на Башино-село, като

въ черквата да се редуватъ единъ пътъ български, другъ пътъ сръбски свещеникъ. По поводъ на това сръбско искаше въ гр. Велесъ става голъмъ митингъ, на който се взема резолюция и се изпраща на централната турска властъ, въ която велешани съ възмущение протестираятъ за претенциите на сръбската пропаганда официално да се настани въ Башино-село. Поради явната подкрепа отъ страна на властъта, която фаворизира пропагандата за смѣтка на българското население, въ града Велесъ и околните черковни настоятелства затварятъ своите черкви, гдето цѣли 6 месеци не се служи литургия, само и само да не позволяватъ на сръбската пропаганда — съ съдействието на турцитъ — да се намѣсти въ нѣкои черкви въ града и селата.

За първъ пътъ въ Велесъ се отваря сръбско училище презъ 1895 година, съ директоръ Давидъ Димитриевичъ. Въ началото училището е функционирало само съ табелата си и учителския персоналъ, безъ да е имало нито единъ ученикъ отъ града. Поради отказа на велешани да пращатъ децата си на безплатенъ пансионъ въ училището на пропагандата, сърбитъ, за да видятъ минаващите презъ града чужденци, че въ Велесъ има сръбско училище, довеждатъ ученици изъ селата на Порѣчието, албанчета отъ Призренъ и отъ Сърбия, като ги настаняватъ на безплатенъ пансионъ при велешкото училище. Обаче за голъма радостъ на велешани нито единъ ученикъ отъ града Велесъ не е билъ записанъ въ сръбското училище. Гражданите съ възмущение сѫ гледали преминаването на сръбските учители и сѫ ги дюдюкали по улиците. Поради липса на ученици отъ града, впоследствие това училище престава да сѫществува.

Презъ 1901 година въ града Велесъ падна убить гражданинътъ Диме Шурковъ отъ ржката на единъ турчинъ, платено орждие на пропагандата. По случай на това убийство цѣлиятъ градъ е въ тревога и въ знакъ на протестъ всички магазини се затварятъ за четири дена. Устрояватъ се митинги и съ резолюции се протестира предъ турска властъ противъ агентите на сръбската пропаганда. Обаче турска властъ, въодушевена отъ девиза „раздѣляй и владей“, си прави оглушки, извinya-

вайки се, че не иска да се намесва въ работе на българите и сърбите. Това признаване на сръбски елементъ отъ страна на властъта озлобяваше гражданитѣ, и тѣ вземаха мѣрки за запазване.

ВМРО, виждайки че пропагандата не само въ Азотъ се настанява, но почва да търси подходещи хора да станатъ нейни орждия въ Клепата и полето, взема мѣрки и почва да следи новопокръстения сърбоманинъ Георги Пендовъ, отъ с. Ораовецъ. Щомъ Георги Пендовъ почва да се проявява и развива дейностъ за по-сърбяване на селото, организационитѣ дейци отиватъ въ с. Ораовецъ и наказватъ съ смѣрть тоя агентъ на пропагандата, проделъ се за лични облаги на пропагандата. Това наказание на Георги Пендовъ до голѣма степень изплашва нѣколцина агенти на пропагандата, поради което въ Клепата и полето пропагандата не можа да свие гнѣздо.

Презъ 1901 година единъ отъ най ревностнитѣ агенти на пропагандата е билъ Петръ Ташевъ, който е пръскаль голѣми парични суми между бедняцитетъ да ги прави сърбомани. Презъ зимата на 1901 година Организацията, възмутена отъ постжпките на Петъръ Ташевъ, натоварва свой човѣкъ, който го посрѣща въ града и, следъ малки обяснения, му нанася десетина удара съ кама прѣдъ насъbralата се тѣлпа граждани и избѣгва. Впоследствие децата на Георги Ташевъ бѣха взети отъ сръбската пропаганда и настанени въ пансиони въ Сърбия на дѣржавни разноски.

Презъ 1901 година пропагандата наново отваря училище въ Велесъ и, безъ да има ученици, назначава учителския персоналъ. Но щомъ има безплатенъ пансионъ, пристигатъ ученици отъ Шумадия, отъ Призренъ, Ипекъ, Дяково, Порѣчието и се настаняватъ като пансионери на пропагандата. По това време е вече учителъ въ сръбското училище въ Велесъ и Иванъ Бабунски, родомъ отъ село Мартулаци, Азотъ.

Презъ 1901 година биде избита четата на Прилепския войвода Мирче Ацевъ. Нѣколко дни следъ Димитровденъ отъ сражението при с. Уланци се спасяватъ двамата Мирчови четници, Христо Николовъ и Зафиръ отъ Ораовдоль. Следъ много страдания тѣ отиватъ въ с.

Мартулци и съ единъ селянинъ пращатъ писмо до Петъръ Миховъ, директоръ на българската гимназия въ Велесъ. Това писмо вместо да се предаде по предназначението си попада въ ръцетъ на Иванъ Бабунски, който билъ сръбски учителъ въ града. Следъ като узнава съдържанието на писмото, Бабунски го предава на Петъръ Миховъ, обаче веднага той бива задържанъ и отведенъ въ скопския затворъ, а къмъ с. Мартулци тръгва потера, която избива двамата четници. Наскоро следъ това и Петъръ Миховъ се намъртилъ убитъ въ скопския затворъ, като се разгласява, че билъ се самоубилъ.

Презъ 1901 година пропагандата настанива сръбски лъкаръ, който наистина е билъ единъ способенъ лъкаръ. Но понеже той е билъ прескжпо платенъ отъ пропагандата, не е искалъ да му се плаща визитъ, като даже на много места въ града е давалъ пари за купуване лъкарствата. Съ това пропагандата се е стремила пакъ да фабрикува прави сърби.

Въ Башино-село пропагандата смънява нѣколко свещеници, впоследствие обаче мѣстниятъ свещеникъ попъ Никола попъ Костовъ Вишниевъ става отчаянъ сърбоманинъ и ревностенъ пропагандаторъ, когато пъкъ него-виятъ собственъ баща попъ Коста Вишниевъ си остана ревностенъ българинъ, езархистъ. Пръскането злато отъ пропагандата корумпира мнозина слабохарактерни селяни.

По-сериозно внимание пропагандата обърна на Порѣчието, где — поради голѣмата нищета всрѣдъ народа въ тия горско-планински край — тя намѣри по-благоприятна почва за своите попълзвновения, като отправяше всички гурбетчии за Сърбия. Редъ години пропагандата работи неуморно, фаворизирана отъ турската власт и усмишвана отъ българското население, защото фабрикувала „прави сърби“, обаче следъ Илинденското въстание дейцитъ отъ ВМРО схванаха фактически извършено отъ пропагандата, но бѣше вече много късно, тъй като пропагандата вече бѣше се здраво настанила и пуснала своите пипала.

Презъ 1902 година Сърбия, подкрепена дипломатически отъ Австрация и Русия, съ съгласието на Високата Порта поискава отъ последната ферманъ за сръбски владика въ Скопье. Поради това дръзко сръбско искане,

българският народъ отъ Македония и Княжеството единодушно изрази своето възмущение въ редъ митинги противъ фаворизацията на Сърбия. Тия протести останаха гласъ въ пустинята, защото така диктуваха интересите на Австрия и Русия. Последната, съ една остра нота предъ правителството на Д-ръ Данева го принуди да разтуря македонските братства и комитети въ Княжеството, заплашвайки го съ репресии. Въ знакъ на покорност къмъ Русия това нейно искане се изпълни. Съ ржкополагането на Фирмилияна въ Скопье, гдето нѣмаше никакво сръбско население, се нанесе чувствителен ударъ върху българщината въ този край. Отъ тогава Скопье стана главна база на сръбската пропаганда, която доби авторитетъ предъ турската власт, а най-главно сръдъ обезкуражениетъ народни маси. Впоследствие, въодувана отъ девиза „раздѣляй и владей“, турската власт стана опоренъ щитъ на пропагандата, която почна да пръска въ изобилие злато за посърбяването на българското мнозинство. За голѣмо нещастие на македонския робъ, отъ тогава сръбската дипломация почва да свири първа цигулка, гласът на която се разнесе, като гръмъ отъ ясно небе чакъ презъ Балканската война. По такъвъ начинъ се изпълни волята на Францъ Йосифа и на царь Николая: на Балканите антагонизът между българи и сърби да биде изостренъ въ колкото се може по-остра форма, за да се запазятъ тѣхните бѫдещи империалистически стремежи.

Следъ злополучния край на Илинденското въстание, пропагандата, ржководена отъ главния инспекторъ на сръбските училища въ Македония, г-нъ Йованъ Кирковичъ, и улеснявана отъ турската власт, създаде въ много градове по Македония черкви и училища. Въ последните, при все че не отиваха никакви богомолци и ученици, се настаниха сръбски свещеници и учители, които започнаха една упорита работа за посърбяване на населението. Въ скопското и велешко сръбски училища докарваха ученици отъ Сърбия и разни арнаутчета, които обличаха въ специална форма и ги разхождаха демонстративно низъ улиците, гдето ставаха голѣми сбивания между българските ученици и сръбските „пансионери“, които се свързваха съ изпочупване главите на пансионерите.

ГЛАВА IV.

Основаването на вътрешната Македоно-одринска революционна организација. Четнишка дейност на ВМРО. Иванъ Варналиевъ, Коце Оморанчето, Николай Дечевъ, Стефанъ Димитровъ. Конгресът на „Мукосъ“. Борбата между централисти и сарафисти за първенство. Иванъ Наумовъ Алябака. Срещата въ село Ораовецъ. Втора среща въ с. Ораовецъ. Срещата въ с. Попадия. Околийският конгресъ въ с. Крива Круша. Алябака напушта Велешко.

Следът Берлинския конгресъ, когато Македония остана пакъ подъ робство, по инициативата на отдѣлни лица се създадоха мѣстни харамийски чети за защита на народа отъ кървавия тероръ на арнаутските и турски банди. Въ началото почти всички харамии (народни хайдути) предано служеха на народа, обаче не рѣдко между тѣхъ се срѣщаха и такива, които работѣха за лична своя смѣтка, като обираха когото срещнѣха.

При така развиващите се събития и при тежкия и непоносимъ тероръ въ турската империя въ 1894 г. се основа ВМРО., която чрезъ своите основатели влѣзе въ братски връзки съ народните учители и свещеници, съ цель да организира народните маси за борба противъ потисниците и да работи за тѣхното освобождение. Отъ друга страна Организацията почна оживена дейност срѣдъ харамиите (народните хайдути) за да ги организира и ги направи годни за революционна дейност. Голяма част отъ харамиите влѣзоха като дейни членове на Организацията, а нѣкои се обявиха противъ нея, поради което последната трѣбваше да води и съ тѣхъ упорита борба, докато ги окончателно изгони отъ заетите отъ тѣхъ райони.

Отъ основаването на ВМРО. до 1900 година въ Велешко не сѫ могли да се основатъ редовни организации, съ изключение на града Велесъ. Презъ 1900 година обаче Иванъ Варналиевъ, отъ гр. Велесъ, прави първия опитъ да основе мѣстни организации въ велешката околия. Следъ обиколка на нѣкои села и изъ полето и Клепата Варналиевъ заедно съ тримата си другари се отзовава въ Азотъ. Въ с. Ораовдоль при една схватка съ сърбоманина Попъ Чуря Варналиевъ пада раненъ и едва сполучва да се завърне въ Велесъ.

Презъ срѣдата на 1900 година следъ завръщането на Варналиевъ организационниятъ ржководителъ на гр. Велесъ, Диме Чочето, сформирова една мѣстна чета подъ войводството на Коце Оморанчето, отъ с. Оморани, Язотъ, съ четници: Никушъ отъ Ново-Село, Анте отъ Степанци и Иванъ отъ Мартулци. Тая чета почва да работи въ Велешко и подготвя населението къмъ организация. Обаче още въ началото на своята дейност четата влиза въ разправи съ хора на срѣбската пропаганда, които се стремятъ да я компромитиратъ предъ народа. Първата революционна акция на тая чета е убийството на Малезана, първия срѣбски агитаторъ въ село Ораовецъ.

Презъ пролѣтъта на 1902 година Организацията изпрати за организаторъ и войвода на велешкия районъ буйния и симпатиченъ Николай Дечевъ. Покойниятъ Дечевъ е роденъ презъ 1880 година въ гр. Стара-Загора, гдѣ е завършилъ V. класъ, следъ което завърши курса на желѣзарското училище въ Самоковъ. Още отъ дете закърменъ отъ майка си съ пѣсни за страшни войводи, а като юноша за изгарянето на родния му градъ и избиване хиляди граждани отъ свирепитѣ турски орди, внася се въ негова крехка душа мѣсть противъ турчина. Като ученикъ въ желѣзарското училище, той влиза въ близки връзки съ Гоце Дѣлчева. Отъ близката дружба съ последния у него заговорва гласътъ на идеалиста, закипява буйната му тракийска кръвъ. Николай Дечевъ е отъ оня кръжокъ идеалисти, които съ пълно себеотрицание отдаха умъ, воля, знание, енергия и животъ за дѣлото на брата-робъ. Той съ своите съученици Велко Миковъ, Петъръ Юруковъ, Тимо Ангеловъ Князъ, Пешо Самарджиевъ, Маринъ Георгиевъ, Стефанъ Стойчевъ, Дѣлчо Коцевъ, Душо Желевъ, Никола Жековъ и тия отъ американското училище Добри Даскаловъ и Никола Дочевъ и Крумъ Чапрашкиовъ ставатъ членове на ВМРО и основаватъ „Желѣзния ученически революционенъ кръжокъ“. По съветитѣ на своя любимъ Апостолъ, кръжокътъ — подъ ржководството на Велко Миковъ — урежда желѣзарска работилница за изработване бомби и бойни материали, нуждни за цѣлитѣ на организацията. Тая революционна дейност обаче не задоволи буйния Дечевъ, който копнѣше съ оржжие да се бори за свободата на

Македония. Презъ 1900 година цѣлиятъ кржжокъ заминава съ разни чети въ вѫтрешността на Македония, като голѣма част отъ членовете на кржжока взеха най-активно участие впоследствие като войводи.

Дечевъ презъ 1900 г. замина въ вѫтрешността като секретарь на войводата Андонъ Късето, а презъ 1901 г. той става помощникъ на войводата Христо Чернопеевъ.

Неговата буйность, решителност, себеотрицание и презиране смъртъта станаха причина презъ 1902 г., макаръ и твърде младъ, да бѫде изпратенъ за ве-

Войводата Николай Дечевъ.

лешки войвода — районъ, който никакъ почти не бѣше организиранъ. Той съ радость приема възложената му отговорна мисия.

Николай Дечевъ бѣше голѣмъ хубавецъ, високъ и снаженъ, веселъ и благодушенъ. Когато се разсърдѣше, странитѣ му се зачервяваха като макъ, а отъ очите му искри блестяха.

Съ своята благодушност и прямолинейност Дечевъ въ скоро време сполучи да помира размирните елементи въ този районъ, въ който и следъ това никога не е имало единодушие и единомислие въ борбата.

Презъ 1903 година въ района му се явява сърбоманската чета на сърбина Филиповичъ и тая на сърбоманина Наце отъ село Скаченци. Филиповичъ и Наце се стремят да свържатъ Язотъ съ селата презъ полето до града Велесъ, за да уредятъ каналъ. Щомъ Дечевъ узнава за движението на сръбски чети въ Язотъ, веднага писмено ги предупреждава да напуснатъ Велешко, обаче те продължаватъ да вършатъ своята пропаганда, заявявайки, че не се боятъ отъ никого. Силно засегнатъ отъ думите на сръбските войводи, той ги напада при село Крива Круша и въ заведеното сражение той разбива окончателно сръбските чети.

Презъ 1903 година Дечевъ се завръща по работа въ България, престоява малко време и заминава обратно за своя районъ. При с. Лъски, Кочанско, четитъ на Дечевъ, Чернопеевъ, Дълчо Коцевъ, К. Мазнейковъ и Пито Гулевъ бъха ударени отъ многобройна потеря. Следъ ожесточено сражение четитъ се изтеглятъ, обаче тая на Н. Дечевъ даде много жертви, което обстоятелство го заставя отново да екипира своята чета. Презъ септемврий с. г., на пътъ за Велешко, при с. Луково, Кратовско, заедно съ четитъ на Пожарлиевъ и Мурджевъ влъзат въ сражение съ турска потеря. Въ това сражение падатъ убити повече отъ 30 четници, между които войводата Дечевъ, четниците Юлий Розенталь, Мишайковъ и Александър Соколовъ, а тежко раненъ Павелъ Чупаровъ отъ с. Папрадище.

Въ лицето на Дечева велешкиятъ районъ изгуби единъ смъртъ и самоотвърженъ войвода.

Стеванъ Димитровъ е роденъ въ с. Зелениче, Леринско, презъ 1876 година. Първоначалното си образование е получилъ въ родното си село, а сръдното въ гр. Пловдивъ. Още като невръстенъ ученикъ той съживъ интересъ е следилъ македонското освободително дъло. Презъ 1900 година той напушта софийския университетъ, въ който следваше по математика, и отива да изпълни своя свещенъ дългъ къмъ поробеното отечество. Въ прощалното писмо

до родителите си Димитровъ пише: „Дългъ е на всъки македонецъ, билъ той интелигентенъ, прости, богатъ или сиромахъ, да пожертвува всичко предъ олтаря на отечеството. Ето защо азъ решихъ да понеса тежкия, но славенъ Иисусовъ кръстъ...“. Той имаше желанието да сподѣли мяжитѣ и неволитѣ на угнетения народъ и тамъ при него и заедно съ него да измислятъ начина и срѣдствата за промѣната на несносния робски животъ. За да бѫде по-свободенъ и да може да се отаде на организационна работа, Стефанъ Димитровъ става учителъ въ кукушкото трикласно училище. Презъ м. май 1901 година за революционна дейностъ, заедно съ 12 души свои другари, Димитровъ попада въ рѫцетѣ на турска властъ, осъденъ на 7 години и изпратенъ на заточение въ „Поддумъ Кале“. Презъ 1903 година амнистията го засъга и той бѣ освободенъ. Обаче веднага следъ завръщането си отъ заточение той става четникъ на ениджевардарския войвода Апостолъ.

Поради тия негови добродетели, презъ пролѣтъта на 1904 година ВМРО го изпраща за велешки войвода, съ надеждата, че той ще способствува съ своя умъ и твърдъ характеръ за закрепването на тоя районъ, който бѣше отъ извѣнредно голѣмо значение за действията на организационните чети.

Като интелигентенъ и енергиченъ войвода, Димитровъ съ голѣма упоритостъ се заема да оправдае възложеното му довѣрие. Още съ встѫпването си въ Велешко той почва да търси и налучка правия пътъ за да осигури канала на Организацията и направи отъ Велешко единъ отъ най-добрите организационни райони.

Четата му се състои отъ следните четници: помощникъ Пеню Шиваровъ, отъ с. Зап. Шивачево, Чирпанско, Дачо Йотовъ отъ с. Турски трѣстеникъ, Тетевенско, Спиро Тошевъ — Прилѣпъ, Никола Николовъ — Пловдивъ, Стефанъ Вардарски — с. Градско, Каме Андреевъ — с. Уланци, Миланъ Митревъ — Велесъ, Коце Георундовъ отъ Велесъ, Коце Кючуковъ — Севлиево, Велко Апостоловъ, Попадия, като отпосле къмъ него се присъединиха и Секула Христовъ отъ село Ораовдоль, Пано Мокренчето отъ с. Мокрани и Коле Комитката.

Презъ 1904 година отъ 2. май до 5. юни се състоя една конференция отъ главните деятели на ВМРО въ зап. Македония. Отначало почна на върха „Мукось“, а отпосле заседанията ставатъ по селата Трояци, Топлица, Плетваръ, Оревойцъ, Никодимъ и Никодимския балканъ. На конференцията присъствуватъ Даме Груевъ, Пере Тошевъ, Гьорче Петровъ, Георги п. Христовъ, Христо Узуновъ, Георги Сугаревъ, Стефанъ Димитровъ, Петръ Юруковъ, Добри Даскаловъ, Пеше Семарджиевъ, Георги Пешковъ, Петръ Ацевъ, Никола Каранджуловъ, Юрданъ Тренковъ и др. Целъта на конференцията бѣше да възстанови наново революционните райони, които бѣха разстроени отъ последиците на въстанието.

Следъ привършването на конференцията всички войводи заминаватъ за своите райони.

Следъ Илинденското въстание, покойниятъ Борисъ Сарафовъ поради настжилите между него и ВМРО недоразумѣния почна да изпраща въоружени чети въ Македония и то въ райони, където той предварително бѣ подготвилъ почвата. Тия чети се явяваха и работеха отъ негово име. ВМРО бѣше решила на всяка цена да не допуска Сарафовите чети да преминаватъ Вардара, обаче това не можеше да се спази, тъй като между войводите отъ крилото на Сарафова имаше хора съ голъмо революционно минало, хора храбри и ползващи се съ голъмъ авторитетъ средъ населението. Такива войводи много лесно си пробиваха путь и осигуряваха влизането въ вътрешността на Македония.

Тия недоразумения между ВМРО и Сарафова, които се изгладиха въ Велешкия районъ едва въ началото на августъ 1905 година, станаха причина въ Вепешко да се разиграятъ такива събития, които дадоха възможност по-лесно да се затвърди сръбската пропаганда.

Иванъ Наумовъ Алябака е роденъ презъ 1878 година въ с. Ораовецъ, велешка околия, където е преживѣлъ детинството си. Още въ най-крѣхкото си юношество, като синъ на бедни родители, той отива на гурбетъ въ Солунъ. Въ престолния градъ на Македония, Алябака дълги години изнемогва отъ тежка физическа работа за насящния коравъ залъкъ; едва по-късно той става ко-

мисионеръ въ Солунъ. Благодарение на своето желъзно тълосложение и ентузиазъмъ за борба, той къмъ 1898 година влиза въ очите на Михалъ Попето и други революционери въ Солунъ, които го посветяват въ тайния си кръжокъ. Следъ дългогодишна дългова работа, като легаленъ и нелегаленъ, въ Алябака се оформява бъдещиятъ безстрашенъ и смѣлъ войвода.

Алябака бѣше високъ, широкоплещестъ и здравенякъ, съ мургаво лице и черна коса, които го уприличаваха на мавъръ, поради което получи прекора „Алябакъ“. Неговиятъ орловъ погледъ, войнственъ духъ, походка, смѣлостъ, себеотрицание и вѣра въ дѣлото го издигнаха предъ очите на другари и противници. Него го вълнуваше една-единствена мисъль — свободата на родината. Въ време на сраженията и съ турци и съ сърби той напиташе като разяренъ лъвъ, увличайки следъ себе си четниците. Въ Велешко, Прилепско и Порѣчието той бѣ единствениятъ войвода, който бѣ вселилъ страхъ въ редовете на сръбската пропаганда, агентитетъ на която го третираха за непобедимъ и неуязвимъ.

Презъ 1901 и 1902 год. Алябака взема активно участие като войвода въ Одринско. Презъ Илинденската епопея, въ сраженията при казармите въ Крушово, като секторенъ войвода, пѣйки Ботевата безсмъртна пѣсъ „Тозъ, който падне въ бой за свобода, той не умира...“, Алябака съ развѣто знаме заема своя обектъ — казармите.

Презъ 1904 година Алябака пристигна въ Велешко съ четниците си: Павелъ Наумовъ, отъ с. Ораовецъ, Александъръ Андреевъ Чапата, Петъръ Дуковъ отъ Охридъ, Коле Попадийчето, отъ с. Попадия, Василь Гавазовъ отъ с. Бучино, Крушовско, Христо Койчевъ, Сандо отъ с. Судикъ — Щипско, придруженъ отъ „гемиджиите“ Т. Богдановъ, Тодоръ Доротеевъ и Александъръ Мартулковъ.

При пѫтуването си за Велешко Алябака се съпровождаше отъ костурскиятъ войводи Насо Кършаковъ и Димитъръ Филиповъ Кузинчевъ съ четите имъ. Четите минаватъ Вардаръ, влизатъ въ Велесъ и следъ малко престояване пристигнатъ въ с. Ораовецъ.

Съ пристигането четите на Алябака, Кършаковъ и Кузинчевъ въ с. Ораовецъ, гдето по това време е и

Войводата Иванъ Наумовъ Алябака.

велешкията войвода Стефанъ Димитровъ. Последниятъ, следъ размѣна на мисли, съобщава недвомислено, че по никой начинъ не ще позволи на Алябака да остане да действува въ неговия районъ, на което Алябака отговаря, че той ще остане въ Велешко, докато получи нареддане, за кой районъ да замине. Обаче Стефанъ Димитровъ остава на своето становище, Алябака да напустне Велешко. За да могатъ да се изгладятъ тия недоразумѣния войводите Димитровъ, Алябака, Кършаковъ и Кузинчевъ заминаватъ за гр. Велесъ, гдето да се разреши въпросътъ да остане ли или не Алябака въ Велешко. Следъ дълго воденитетъ преговори въ града, понеже не се достига до разбирателство, четиримата войводи се завръщатъ въ Ораовецъ при четитѣ си. Въ тѣхно отсѫтствие, обаче, четитѣ имъ, пѫтувайки между селата Крайници и Скаченци, на мястността „Чешмата“ попадатъ срещу една турска потера. Въ заведеното сражение петима четници биватъ ранени, а отъ страна на аскера падатъ убити 13 души, на които четитѣ прибиратъ оржжието.

Следъ като войводите намиратъ своята чети, Димитровъ съ своята чета се отдѣля, а Иванъ Алябака изпраща четитѣ на Кършаковъ и Кузинчевъ по каналъ на пѫтъ за Костурско.

Алябака съ четата си влиза въ с. Крива Круша, а следъ това обхожда селата Бистрица, Орѣше, Папрадище, Црешново, посрещнатъ много радушно отъ азовци. По това време и дветѣ чети се дебнятъ една друга и неможеха да ношуватъ въ едно село.

Въ разгара на междуособиците между Стефанъ Димитровъ и Алябака, последниятъ получава съобщение, че Григоръ Соколовъ съ четата си пристигналъ въ Мокране. Алябака отива въ Мокране и се среща съ Григора, обаче следъ размѣна на нѣколко думи последниятъ заявява, че заминава въ Прилепско да се срещне съ оклийския войвода Петъръ Ацевъ, поради което се раздѣлятъ, като Иванъ Н. Алябака заминава за с. Ораовецъ.

За да се постигне споразумѣние между двамата претенденти, Димитровъ и Алябака, става втората среща въ село Ораовецъ. На тая среща присъствуваатъ костурскиятъ войвода Пандо Кляшевъ и окръжниятъ войвода Йово Йовановичъ. По настояването на Кляшевъ и Йова-

новичъ, Стефанъ Димитровъ за моментъ отстъпва и се дохожда до точката на споразумѣнието, обаче следъ малко пакъ застава на становището си, Алябака да напустне Велешко. Тогава Алябака предлага да остане като помощникъ на Димитрова, като му се даде районъ Азотъ, обаче и на това Димитровъ не се съгласява, поради което Кляшевъ и Йовановичъ заминаватъ за Битолско, съпроводени отъ Иванъ Алябака, безъ да се дойде до споразумѣние.

Наскоро следъ срещата въ Ораовецъ става среща въ с. Попадия. Алябака разчита, че на тая среща ще се постигне пълно споразумѣние, тъй като присъствуваха и „гемиджиите“, които се присъединяватъ къмъ Алябака, та съ негово съдействие да нападнатъ пощата по линията Скопье—Велесъ, гдето очакваха да взематъ достатъчни суми за издържка на Организацията. Заведените преговори достигатъ до най-благоприятни резултати. Въ момента, когато Алябака и Димитровъ си подаватъ братски ръка, влиза куриеръ отъ Велесъ и подава писмо на Ст. Димитровъ. Съ това писмо се съобщава, че въ Велесъ, по нареддането на Андо Димовъ и Тодоръ Ораовчановъ, велешанчето Лазо Христовъ стрелялъ срещу организационния деецъ Ризо Ризовъ, безъ да го нарани. Щомъ прочита писмото, Димитровъ скоча и заявява: „Следъ покушението на Ризо Ризовъ, никаква спогодба не може да става, когато хората на Сарафова убиватъ организационни дейци. Следъ това покушение азъ нѣмамъ вѣра въ Алябака и нѣма да го остава да действува въ моя районъ“. Тая среща е вече последниятъ опитъ за споразумѣние между двамата войводи.

Следъ настъпилата междуособна борба въ велешкия районъ за влияние въ околията между Стефанъ Димитровъ и Иванъ Алябака, за да се пресъкатъ междуособиците, се събира околийски конгресъ въ село Крива Круша, на който се избра за околийски войвода Стефанъ Димитровъ, а на Иванъ Наумовъ Алябака се предписа да напусне велешкия районъ.

Въ края на 1904 година, въ изпълнение на конгресното решение, Алябака съ четата си напушта Велешко.

ГЛАВА V.

Сръбската пропаганда прекарва презъ Вардара своята първа чета. Войводата Стефанъ Димитровъ по дирята на Григоръ Соколовъ. Срещата между Петър Ацевъ и Гр. Соколовъ. Срещата между Пере Тошевъ и Григоръ Соколовъ. Григоръ Соколовъ почва да сваля маската си. Иорданъ Тренковъ и Тодоръ Оклевъ въ село Доленци. Срещата въ Маргари. Локвичанинъ устрояватъ засада на Григора. Сражението въ село Слатино. Залавянето на Dame Груевъ. Пере Тошевъ заминава за Порѣчието. Срещата на Ст. Димитровъ и Гр. Соколовъ въ с. Богомила. Първите мѣрки на ВМРО срещу Гр. Соколовъ. Стефанъ Димитровъ минава Вардаръ и залавя сърбоманина Наце. Преговорите между Алябака и Димитровъ въ Кюстендилъ. Заминаването на Алябака за Велешко. Стефанъ Димитровъ по дирята на Алябака. Обезоружаването на Л. Плавевъ.

Сръбската пропаганда, вдъхновявана отъ руската и австрийска дипломация, следъ нѣколкогодишна „училищна“ и „черковна“ пропаганда, следъ увещаване населението отъ Велешко и Порѣчието да отива на гурбетъ въ Сърбия, се убеди, че по този „культурно-просвѣтенъ“ пжтъ не ще пусне дѣлбокъ корень въ недрата на Бабуна-планина. Това не я отчая. Следъ Илинденското въстание тя подири нова тактика и новъ методъ за засилването си. Следъ голѣми усилия и умела подготовка тя намѣри пжтъ, който много лесно ѝ отвори тежките капии на многострадална Македония и предъ идеолозите ѝ се очерта много широка перспектива.

Презъ 1904 година въ края на лѣтото пропагандата по единъ хитръ начинъ сполучи да прокара една своя чета. Последната бѣше сформирана отъ македонци, бивши четници на ВМРО, екипирана ужъ отъ нѣкакъвъ македонски благотворителъ комитетъ въ Нишъ, съ „великата задача“ да отиде на помощъ на брата-робъ. По недоразумѣние или късогледство, на тая чета, подъ войводството на фамозния Григоръ Соколовъ Лялевъ, се даде редовенъ каналъ съ необходимите документи и се прекара презъ Вардара отъ скопския войвода Боби Стойчевъ, безъ да се дѣржи смѣтка за непоносимото зло и тежките страдания, които тая чета впоследствие нанесе на ВМРО и на мѣстното население. Ако Григоръ Соколовъ не бѣше снабденъ съ канални писма, той може би редъ години ще се скиташе по Сърбия, дирейки каналъ за

преминаване въ Македония. Но за голъмо нещастие на македонския робъ, щастието се усмихна на сръбската пропаганда и, макаръ съ голъмъ рискъ, нейният нелегален организатор можа подполно да се промъкне като организационен войвода и да започне ожесточена борба противъ изстрадалия македонски робъ и чрезъ огънь и мечъ да го прави „прави сърбинъ“.

Съставъ на Григоровата чета:

Григоръ Соколовъ Лямевъ, отъ с. Небрѣгово, прилепско, помощникъ Иванъ Дѣлгъча (бившъ районенъ войвода на ВМРО въ Крушевско) и четници: Илия Мочковъ отъ Прилепъ, Иорданъ Северчето — Прилепъ, Стефанъ Келеша (бившъ Сугаревъ четникъ), Коце отъ Небрѣгово, Йосифъ отъ Бѣла църква и Трифонъ отъ Ресенъ (Впоследствие, когато Григоръ се обяви за сърбинъ, Трифонъ избѣга отъ четата му).

Единъ денъ преди Григоръ да мине Вардаръ, Стефанъ Димитровъ получава писмо, веднага взема четниците си Дачо Йотовъ и Спиро Тошевъ, отива въ Башино-село. Отъ ржководителя на селото узнава, че заедно съ скопския войвода Боби Стойчевъ се движки четата на Григоръ Соколовъ, търсейки бродъ да премине Вардаръ. Обаче още сѫщата ноќь Григоръ Соколовъ, придруженъ отъ Боби Стойчевъ, минава Вардаръ и пристига въ с. Лисиче — Велешко. Боби и Григоръ взематъ храна отъ селото и презъ деня пѫтуватъ въ вѫтрешността. Стефанъ Димитровъ, като се научава за преминаването на Боби съ Григора въ района му, веднага съ усиленъ маршрутъ пристига при четата си, за да може да осути нализането на Григора въ Азотъ, обаче докато Димитровъ отиде въ Бистрица, Григоръ го изпреварва и влиза въ село Богомила. Следъ нѣколко дни Григоръ Соколовъ препраща Боби Стойчевъ съ четата му презъ Порѣчието въ Скопско (Отпосле Боби Стойчевъ се извиняваше, че той съпровождалъ Григора презъ Велешко съ единствената цель да може да срещне велешките чети, та заедно да нападнатъ и обезоржатъ Григора).

Навлизайки въ Азотъ, Григоръ Соколовъ за малко време последователно обикаля всички села гдето имаше тукъ-тамъ сърбомани, съ изключение на Бистрица, Црешнево, Крива Круша, Орѣше и Папрадище.

Отъ с. Богомила Гр. Соколовъ влиза въ кореспонденция съ Прилепското ржководно тѣло на ВМРО, съобщавайки, че той пристига като организационенъ войвода и моли да му се опредѣли районъ въ Прилепско. При все че той не се е ползувалъ съ довѣрие срѣдъ Организацията, ржководството натоварва оклийския войвода Петъръ Йцевъ да се срещне съ него и узнае поне отчасти намѣренията му. Първата среща става на мястността „Небрѣжката Липа“ на върха „Мукось“, близу до с. Небрѣгово. Въ тая среща Йцевъ се придвижава отъ другаритѣ си Трайко Краля, Гйоре Ленищанецъ и Кръсте Гермовъ Шакиръ. Йцевъ прочита каналните лисма на Григора и се увѣрява, че той е редовно опълномощенъ за войвода като човѣкъ на Организацията. Григоръ, отъ своя страна, тържествено заявява, че се е отърсилъ отъ всѣкакво партизанство и че иде въ родния си край да се бори за каузата на ВМРО. Редовните документи повлияватъ на Йцева да третира Григора на равна нога съ себе си, съгласно съ организационния уставъ. На тая среща Трайко Краля и Гйоре Ленищанца настояватъ предъ Йцева за обезоржаването на Григора, като Трайко му хваща пушката ужъ да я гледа, а Гйоре да го застреля, обаче Йцевъ, несмѣйки да поема отговорността и се изложи предъ Организацията, не позволява да се стори това, най-вече поради обстоятелството, че мнозина биха помислили, че Йцевъ върши това отъ лични амбиции и стари смѣтки.

Григоръ схваща брожението противъ него, премълчава и подканя Йцева да заминатъ по селата. Дветѣ чети нѣколко дни обикалятъ селата Небрѣгово, Дрѣновци, Присадъ, Оревойцъ и др. села, на които Йцевъ дава нареждане да се приема и Григоръ като организационенъ войвода. Но мимо това свое нареждане Йцевъ, нѣмайки абсолютно никакво довѣрие у Григора и подозирайки го за срѣбъски агентъ, започва да следи всѣка негова стѫпка и проява.

За да може да схване намѣренията на Григора, Пере Тошевъ се срѣща съ Григоръ Соколовъ въ село Присадъ. На тая среща Григоръ напълно сполучва да убеди Пере, че той иде като човѣкъ на Организацията, обаче негови неприятели, поради лични амбиции, искатъ да го компро-

митиратъ. Следъ срещата Пере Тошевъ остава съ убеждението, че Григоръ не е никакъвъ агентъ на пропагандата, а че билъ само съ голѣми амбиции да стане голѣмъ войвода, понеже ималъ по това време и помощта и на сърдченията на групата върховисти въ Прилепъ.

Две-три седмици следъ срещата въ „Небрѣжка липа“, Григоръ Соколовъ отива въ с. Никодимъ, где почва явно да защитава хората на пропагандата и да се проявява като сърбоманинъ. Отъ тоя моментъ вече Ацевъ почва да следи всѣко негово действие, обаче Григоръ отбѣгва каквато и да било среща съ Ацева.

Отбѣгвайки срещата съ околийския войвода, Григоръ Соколовъ, за да затвърди положението си въ Прилепско, започва да подвежда нѣкои отъ гражданите и дейцитет на Организацията въ града Прилепъ. Въ изпълнение на своя планъ на действие той съ писмо поканва своя приятель, идеенъ водителъ на върховистите въ Прилепъ, учителя Йорданъ Тренковъ да отиде веднага при него въ с. Рилево по извѣнредно спѣшна работа. Тренковъ взема куриера Тодоръ Оклевъ и заминава, обаче въ с. Долнени ги срѣща околийската чета и ги завежда въ една кѫща. Следъ обясненията между Ацевъ и Тренковъ последниятъ написва писмо до Григора да се срещне съ Ацева за обяснения. Оклевъ отнася писмото въ с. Рилево и го предава на Григоръ Соколовъ, който съобщава на Окlevа, че опредѣля срещата да стане въ с. Маргари.

За да бѫде подготвенъ за срещата, Григоръ Соколовъ заминава бѣрзо за Маргари, събира своите довѣрени лица и въоржени ги настанива въ една селска кѫща, като по този начинъ устрои засада на Ацева.

Ацевъ, неподозирайки устроената засада, пристига въ Маргари, оставя четата си въ една кѫща, а самъ съ Гьоре Ленищанецъ, Йорданъ Тренковъ и Тодоръ Оклевъ отива на срещата. Последната става въ кѫщата на селския учителъ Цвѣтанъ Чавлевъ (братовчедъ на Йорданъ Тренковъ), въ която вече се били настанили Григоръ Соколовъ съ помощника си Йованъ Дѣлгъчътъ. Първоначално Григоръ посрѣща Ацева много приятелски настроенъ, но следъ малъкъ разговоръ Ацевъ се завръща въ квартираната. Следъ това Ацевъ се завръща и завежда

споръ съ Иванъ Дългъчътъ, за да му предаде избѣгалия при тѣхъ четникъ Стефанъ Келеша, който подлежеше на организационенъ сѫдъ, заявявайки, че съгласно съ организационния уставъ никоя чета нѣма право да прибира четници, избѣгали отъ друга организационна чета. Дългъчътъ се противопоставя и ехидно отговаря Ацеву, че никога нѣма да му предаде Стефанъ Келеша. Въ преканията между Ацевъ и Дългъчътъ последния заявява, че е сърбоманъ.

За да тури край на срещата, Ацевъ изважда устава на Организацията и почва да чете. Григоръ става на крака и сопнато заявява на Ацевъ, да спре членето, защото е излишно. Спорейки съ Григора, Ацевъ му заявява, че всѣки македонски деецъ е длъженъ да се подчинява на устава, защото, въ противенъ случай подпада подъ наказателните санкции на сѫщия. Въ силно възбудено състояние, Григоръ съ високъ гласъ заявява Ацеву: „Не те признавамъ за околийски войвода. защото азъ съмъ по-юнакъ отъ тебе“. Ацевъ, съ голѣмо хладнокървие, изслушва всички цинизми и заявява Григору: „По връзкитѣ ти съ известни сърбомани, а най-вече отъ държането ти въ Никодимъ и нѣкои други села, имаме пълно право да те подозирате за агентъ на срѣбъската пропаганда, защото си взелъ отъ Перо Грѣнчара, отъ Прилепъ, 50 турски лири за опинци и дрехи. Защо искашъ пари отъ сърбоманитѣ, а не отъ Организацията. Тия твои действия ни турятъ въ съмнение, а най-вече защото Перо Грѣнчарътъ е шпионинъ и осъденъ на смърть отъ Организацията, и ако ти наистина си непричастенъ въ тая противоорганизационна дейност, трѣбва да се подчиши на организационния уставъ и влѣзешъ въ редовни връзки и отношения съ градското ржководно тѣло и околийския войвода, иначе за деянията си ще отговаряшъ предъ организационния сѫдъ“.

Въ съвѣршено възбудено състояние Григоръ нанася тежки обиди на Организацията, заявявайки: „Не ви признавамъ за нищо, не признавамъ Йованъ Белозелковъ и Йорданъ Коминалника за градски началници, които отъ омраза къмъ мене говорятъ, че съмъ сърбоманинъ. Питай ржководителитѣ на селата, презъ които

съмъ миналъ, дали съмъ ги каралъ да станатъ сърбомани, но щомъ се заяждате съ мене, ще ме принудите на стана такъвъ“.

Ацевъ го изглежда отъ горе надолу и съ ирония му казва, че това отдавна е очаквалъ.

Григоръ, силно нервиранъ и съ единъ безочливъ тонъ, заявява: „Е добре, азъ съмъ сърбоманинъ, по-юнакъ съмъ отъ тебе, по-голѣмъ войвода ще бѣда и вие ще ми се подчинявате“, придвижавайки тия свои излияния съ обичайнитѣ си цинизми.

Не можейки да понесе оскръблениета, нанесени върху Организацията и оклийския войвода, Гйоре Ленищанеца скача и вдига пушката да убие Григора, обаче, Ацевъ, схващайки устроената отъ Григора примка, задържа пушката на Гйоре. Въ едно особено настроение, Ацевъ непуша кѫщата на Цвѣтанъ Чавлевъ, отива при четата си и съ пълни пушки, зарѣзани, сполучва да излѣзе отъ селото. Ацевъ се срѣща съ градското ржководно тѣло и му съобщава, че за бѣдешитѣ си действия срещу Григора снема отъ себе си всѣкаква отговорност, понеже вече за разбирателство и дума не може да става.

Порѣчкиятъ войвода Арсо Локвички отива въ село Крапа. Веднага сърбоманинъ прашатъ куриеръ да съобщи на Григора въ Маргари да замине въ Крапа. Арсо схваща, че му се готови изненада и излиза отъ селото, за да търси четата на Петъръ Ацева. Следъ раздѣлата си съ Ацева, Григоръ тръгва за Крапа, обаче попада въ засадата на Арсо, който го заставя да сложи оржието си. Обаче временно смутениятъ Григоръ бѣрзо се съвзема и извиква съ силенъ гласъ: „Арсо, защо ми турияте пусия, нали сме братя; досега бѣхме съ оклийския войвода Петъръ Ацевъ, преди малко се раздѣлихме съ него братски и той ме прати при васъ да ви съобщатъ, че иска да се срещне съ васъ.“ Съ тая си хитростъ Григоръ се спасява отъ явна смърть. Макаръ изненадани и огорчени за пропущането на Григора Соколовъ въ родния имъ край, локвичанитѣ му даватъ пжъ да замине, а тѣ веднага тръгватъ по диритѣ на П. Ацева. Отъ него и отъ други организационни дейци локвичанитѣ схващатъ, че майсторски сѫ изиграни отъ Григора, обаче сгодния моментъ за разчистване смѣткитѣ си бѣха изпуснали. Щомъ

влиза въ Крапа, Григоръ вече ставаше мъжно досегаемъ.

Презъ м. Октомврий 1904 година, следейки движението на сърбоманина Мицко, четитъ на Георги Сугаревъ, Петъръ Яцевъ и крушовския войвода Гюрчинъ пристигатъ въ с. Слатино. Презъ деня пристига и Даме Груевъ съ около 20 души дебрани, милиционери. Нощта минава спокойно. Рано сутринъта обаче турска потера заема всички изходни пунктове на селото. Георги Сугаревъ на разсъмване излиза да се разходи и забелѣзва, че селото е обсадено. Въ сѫщото време се почва сражение между дветѣ четнишки застави и потерата. Сугаревъ, виждайки се въ невъзможност да отиде въ квартирата си, отива при една отъ заставите съ четника си Иосковъ. Яцевъ, Груевъ и Гюрчинъ съ четниците си виждайки само една част отъ аскера, тръгватъ да отстъпятъ, обаче забелѣзватъ че насреща имъ на височината има неприятель, поради което се пръскатъ въ вериги и почватъ да отстъпватъ къмъ заставата. Въ това време, Гюрчинъ, изморенъ, седналъ да почине и забелѣзалъ на една поляна хора. Привидигналъ се и почналъ да се огледва, обаче съ единъ куршумъ пада мъртвавъ. Неговото застрелване отъ турцитъ виждатъ Сугаревъ и четниците му. Сѫщевременно и Петъръ Яцевъ следи движението на Гюрчина и го познава по бѣлитѣ бечви, поради което почва да му подвиква да вземе друго направление, обаче вижда какъ Гюрчинъ пада мъртвавъ.

Всички четници се прибиратъ около войводите Г. Сугаревъ и П. Яцевъ. Следъ провѣрката се оказва, че липсватъ Даме Груевъ, Гюрчинъ и Божинъ отъ Селце Жупа. Знаяйки, че Гюрчинъ е убитъ, Яцевъ и Сугаревъ почватъ да търсятъ Даме Груева.

Въ време на сражението при с. Слатино, Даме Груевъ билъ тѣжко раненъ. Даме Груевъ, придруженъ отъ Божинъ, се отдѣля въ гората на почивка. Следъ оттеглянето на потерата Божинъ отвежда Груева обратно въ Слатино. Опасявайки се, че въ селото може да се повърне аскерътъ, или пъкъ да дойде Мицко, селяните почватъ да молятъ Даме да го отведатъ при четитъ на Сугаревъ и Яцевъ. Обаче Даме имъ заявява: „Азъ ще остана въ селото, бѫдете спокойни. Идете да намѣрите Мицко и му съобщете веднага да дойде при мене, защото

ми тръбва. Селянитѣ му съобщаватъ, че Мицко е сърбоманинъ и че може да му напакости, обаче Груевъ настоява на своето и изпраща селяни да го търсятъ въ Порѣчието. Слатинчани намиратъ Мицка въ село Горно Круше и му съобщаватъ, че Dame Груевъ иска да се срещне съ него въ с. Слатино. Щомъ чува, че Dame е въ Слатино, Мицко веднага тръгва на пътъ. Щомъ пристига въ Слатино, той сардисва къщата, въ която квартирува Dame, като съобщава на хазаина да съобщи на Dame да излѣзе. Хазаинътъ му съобщава, че Dame е тежко раненъ и че не може да стане отъ леглото, но при все това Мицко настоява на своето. Dame Груевъ, слушайки думите на Мицко, силно нервиранъ, става отъ леглото, излиза навънъ и извиква: „Ела овде, бре магаре, не те е срамъ да ме вдигашъ отъ леглото, това ли очаквахъ отъ тебе“. Едва тогава Мицко, следъ като вижда въ какво положение е Dame, извиква четниците си и влиза въ стаята. На другия денъ Мицко отвежда Dame заедно съ Божина въ Порѣчието.

Георги Сугаревъ и Петъръ Ацевъ се връщатъ во с. Слатино и узнатаватъ, че Мицко е отвель Dame и Бежинъ въ Порѣчието. За да могатъ да намѣрятъ Dame, тѣ тръгватъ низъ Порѣчието, преминаватъ презъ селата Крапа, Локвица, Виръ и Црешново, обаче никаква следа отъ Мицко и Dame. Връщайки се обратно въ Крапа, тѣ срещатъ Божинъ, който имъ съобщава следното: „Щомъ тръгнахме съ Мицко, на другия денъ той заповѣда на четниците да ми взематъ пушката, на другия денъ пъкъ револвера, защото имъ тръбвали. Нѣмайки вѣра въ Мицко, Dame ми каза да избѣгамъ и да се срещна съ васъ. Благодарение на леката охрана азъ избѣгахъ“. Сугаревъ и Ацевъ употребяватъ всички усилия, обикалятъ по редъ селата въ Порѣчието, обаче не намиратъ никаква дира.

Отвеждането на ранения Dame Груевъ отъ Мицко въ Порѣчието веднага се съобщава на окръжния комитетъ въ Битоля. Последниятъ изпраща свои хора при сръбския консулъ и му съобщаватъ, че ако косъмъ падне отъ главата на Dame, Организацията жестоко ще си отмъсти. Консулътъ обещава, че веднага ще направи необходимите постъпки предъ Мицко за освобождаването на

Даме. Поради ултимативните постъпки на окръжните тъла във Битоля и Скопье предъ сръбските консули и предъ страха отъ отмъщение срещу тяхъ, тъ даватъ нареддания за освобождаването на Даме. Мицко отвежда Даме Груевъ въ Скопье, предава го на главния инспекторъ на сръбските училища въ Македония, Йованъ Кирковичъ, т. е. главния организаторъ на сръбската нелегална пропаганда, който отъ своя страна извиква организационния деецъ Д-ръ Николовъ и му предава Даме Груевъ, който пъкъ по организационенъ каналъ го прерпуска въ България.

Щомъ се научава за пленяването на Даме Груевъ, веднага Пере Тошевъ тръгва на пътъ за Поръчието. Въ с. Степанци той се сръща съ Петър Ацевъ и му съобщава решението си. Ацевъ го убеждава да не ходи въ Поръчието и самъ да влиза въ устата на вълка, обаче при все това Пере Тошевъ, имайки още въбра у Григоръ Соколовъ, съобщава на Ацева, че ще замине. Пере напушта Ацева и заминава да търси Григоръ. Той намира четата на Григора въ с. Богомила и заминава за Поръчието. Нѣколко дни подъ редъ скитатъ отъ село на село безъ обаче Григоръ да даде възможност на Пере Тошевъ да се срещне и говори съ населението, като го заблуждавалъ, че самъ той ще върши работата по издирането. Една вечеръ той се преструвалъ на заспалъ и слушалъ четниците, че говорѣли нѣщо по неговъ адресъ. Вслушалъ се добре и схваналъ, че тъси подѣляли неговите дрехи, обуща и часовника му. Пере схваналъ, че ще бѫде убитъ. Намирайки се въ задънена улица, той извиква Григора и Иванъ Дългъчъ и имъ открива мръсната игра съ него, заявявайки имъ: „Йоване, ти знаешъ, кой съмъ азъ и ако съ мене се случи нещастие, по мое нареддане Организацията взема мѣрки да задържи всички твои близки роднини и ги държи до тогава, докато се върна азъ. Така сѫщо ще постѫпи и съ близките на Григора. Мисля че достатъчно се разбрахме. Сега правете що искате“. Уплашени отъ думите на Пере, Григоръ Соколовъ и Йованъ Дългъчъ освобождаватъ Пере Тошевъ, който намира Арсо и Йонъ локвичани и придруженъ отъ тяхъ се връща въ При-

лелско. Чакъ тогава Пере Тошевъ схвана, защо още съ пристигането на Григоръ въ Прилепско Ацевъ гледа съ недовърие къмъ него и постоянно го следи.

Въ началото на м. декемврий Григоръ Соколовъ предлага на Стефанъ Димитровъ среща въ с. Богомила, за обяснения и разбирателство. Заедно съ четата си Димитровъ влиза въ селото и отива въ къщата на мъстния български учител Андрея попъ Арсовъ, който бъде единъ отъ непокваренитъ дейци на Организацията. Следъ дълги разговори и обяснения отъ дветъ страни Димитровъ заявява на Гр. Соколовъ, че съ излишни повече обяснения, защото не иска да се разправя съ агенти на сръбската пропаганда. Димитровъ и Соколовъ се разделятъ като врагове и отъ тоя моментъ почва кървавата борба между българи и сърбомани въ Велешко.

Залавянето въ плenъ отъ сърбоманина Мицко на македонския апостолъ Dame Груевъ стресва ВМРО и последната почва да съсръдоточава вниманието си около Велешко и Поръчието, въ които райони пропагандата почва да се проявява съ особени методи на действия и взема страшни размъри. Организацията схвана, че тия два района, съ своите буйни недостъпни гори и балкани, съ своите пещери и потайни кътове, ако се заематъ отъ агентитетъ на пропагандата и последната се затвърди въ тяхъ, значително ще пострадатъ интересите на Организацията. Последната почна да преорганизира своите сили и заработи по-интензивно, като дава нареддания на оклийския войвода Ст. Димитровъ да заработи енергично поне за поддръжане духа всръдъ населението, докато се взематъ по енергични мърки. Но мимо нейната борба не можа да се измъсти пропагандата, защото въ Велешко имаше голъми недоразумъния, които се изродиха въ партизански борби, а отъ друга страна липсваше и най-мощното сръдство за борба — паритетъ; въ парично отношение организацията бъше слаба, почти безъ всъкакви сръдства и черпяше своите доходи само отъ оскъдните сръдства на оголълия и изгладнълъ народъ. Но при всичките приживѣлици, Организацията бъше на своя постъ и не губяше надеждата, че въ скоро време ще се справи съ скъпло платената сръбска пропаганда. Последната пръскаше злато въ изо-

билие и се силаеше да подкупва свещениците, учителите и по-издигнатите селяни във Азотъ. Мнозина отъ азовци — предъ страха да не бждатъ избити — ставаха за очи сърбомани, съ твърдата въра, че Организацията въ скоро време ще прогони тия неканени гости.

За да се тури край на тази аномалия въ велешкия районъ отъ Организацията се взематъ ефикасни мърки и се даватъ наставления въ съседните райони да бждатъ по- внимателни и на всѣка цена да се локализиратъ действията на пропагандата въ Поръчието и Азотъ, до дето се направи необходимото за да се осуетятъ действията й.

Въ края на м. декемврий 1904 година, за да може да се справи съ пропагандата и направи преминаването на Алябака въ Велешко невъзможно, Стефанъ Димитровъ съ двама четници напушта района си за да се срещне съ ржководните фактори на организацията. Преминавайки Вардаръ, той се среща съ районния войвода, който действуваше на лъвия бръгъ на Вардара. По това време Димитровъ залавя сръбскиятъ войвода Наце отъ Скаченци заедно съ двамата му четници, откарва Наце въ Шипско, гдето революционниятъ сѫдъ го осужда за предателство на смърть.

При завръщането си отъ Велешко Стефанъ Димитровъ сварва въ Кюстендилъ формираната чета на Иванъ Алябака, готова да замине за Велешко. Стефанъ Димитровъ заявява на Алябака, че нѣма да го допусне да остане въ Велешко. Става среща за спогодба между Стефанъ Димитровъ и Иванъ Алябака, въ присъствието на Мише Развигоровъ и Александъръ Мартулковъ. Алябака предлага да остане помощникъ на Димитровъ, като му се даде районъ въ Азотъ, за да води борба противъ Григоръ Соколовъ. Обаче следъ станалата конференция между Стефанъ Димитровъ и Мише Развигоровъ, тѣ заявяватъ на Мартулкова, че Стефанъ Димитровъ не може да направи такъва отстъпка и че не е съгласенъ Иванъ Наумовъ Алябака да влѣзе въ Велешко. При раздѣлата си Мартулковъ заявява на Мише Развигоровъ и Ст. Димитровъ, че въпреки тѣхното несъгласие, Алябака ще замине за Велешко за борба съ сръбската пропаганда. Следъ нѣколко дни Алябака тръгва на путь.

За да може да изпревари Алябака, Стефанъ Димитровъ заедно съ новата си чета, състояща се отъ Игно Анушевъ, отъ Велесь, Костадинъ Чичовъ отъ Велесь и др., съ усиленъ маршрутъ тръгва за своя районъ. По това време четитѣ на Алябака и Боби Стойчевъ водятъ сражение въ с. Павлищенци, поради което много войски бѣха пръснати низъ Щипско и Овче-полието, та Димитровъ закъснява да премине Вардаръ.

Пристигайки въ Велешко, на лѣвия брѣгъ на Вардаръ, Ст. Димитровъ се срѣща съ районния войвода Лазаръ Плавевъ и, подозирайки го за човѣкъ на Сарафова, обезоржжава го и го отвежда съ себе си.

ГЛАВА VI.

Пристигането на Иванъ Алябака въ с. Ораовецъ. Престрелката въ с. Ораовецъ. Сражението въ с. Орѣше. Алябака заминава въ Порѣчието. Сражението на „Яворътъ“. Сражението на „Орѣшки ливади“. Срещата на Алябака съ Григоръ въ с. Крапа. Засадата въ с. Локвица. Сражението между селата Виръ и Црешново. Срещата въ Крапа. Способитѣ на пропагандата. Арсо Йовевъ Локвички. Усилията на пропагандата да се наложи въ мияшките села Папрадища и Орѣше. Свещеникъ Иванъ Аврамовъ Чупаровъ. Пристигането на войводата Панчо Константиновъ. Сражението при село Степанци. Сражението на „Мукось“. Четитѣ на Деянъ Димитровъ и Пешо Пашата. Иванъ Наумовъ Алябака се връща въ Велешко. Убийството на попъ Чуря.

Въ края на м. декемврий 1904 година, минавайки презъ Кумановско, четата на Ив. Алябака, състояща се отъ 20 четници, заедно съ четата на скопския войвода Боби Стойчевъ бѣ открита и влѣзе въ сражение съ една турска потера. Въ това сражение четата на Алябака даде жертва 16 четници. Въ това сражение единъ отъ отдѣлонните, Колю Кукларовъ, въ една атака бива понесенъ на ножъ отъ турцитѣ. Сѫщевременно въ сражението паднаха група отъ най-добрите четници. Това внася всредъ останалите четници особено учиние и липса на ентузијазъмъ за борба. При пристигането на четата въ с. Башино-село частъ отъ четниците искатъ да се заврнатъ, но благодарение на усилията на близкия другаръ на Алябака — Ал. Мартулковъ, последниятъ успѣва да склони четниците да се успокоятъ и заминатъ въ вѫтрешността.

При особено лошото настроение сръдъ четниците си Иванъ Алябака пристига въ родното си село Ораовецъ. Четата му се състои отъ Пано Арнаудовъ и Павле Наумовъ отъ с. Ораовецъ, Наумъ Йосифовъ Любичевъ отъ Охридъ, Никола Пановъ Каракасанъ отъ Велесь, Александъръ Мартулковъ отъ Велесь, Тодоръ Ораовчановъ отъ с. Ораовецъ, Любъ Ивановичъ Черногореца, Христо Тодоровъ Радомирчето (обесенъ презъ 1907 г. въ Битоля), Петъръ Христовъ отъ с. Вирово, Демирхисарско, Вангель Петрушевъ, Колю Попадийчето отъ с. Попадия, Тодоръ Ст. Якововъ, Найдо отъ Гостиварско, Крумъ Д. Софийски, Христо Тодоровъ отъ Сеславци, Лазо отъ с. Подлесь, Христо Сливненски.

Същиятъ денъ, когато Алябака влиза въ с. Ораовецъ, пристига и Стефанъ Димитровъ заедно съ обезоружения отъ него Л. Плавевъ въ с. Ораовецъ, като миналъ Вардар при с. Уланци. Димитровъ предлага на Иванъ Алябака да напусне веднага района му. Поради отказа на последния, Димитровъ завежда престрелка съ четата на Алябака. Виждайки, че ще се дадатъ жертви, Алябака съобщава на Димитровъ, че ще напусне селото, като му предаде заловените отъ него четници въ време на престрелката. Алябака устоява на думата си и освобождава заловените четници на Стефанъ Димитрова и се оттегля отъ селото.

Презъ м. февруари 1905 година Григоръ Соколовъ, идещъ отъ Прилепско, влиза въ с. Богомила. Войводата Стефанъ Димитровъ, щомъ узнава че въ Богомила е влязла четата на Григора, взема решение да влезе въ Богомила и даде решително сражение на Григора. Последният обаче узнава намърненията на Димитрова и му поставя засада. Минавайки по пътя за с. Богомила, организационната чета попада въ засадата на Григоръ Соколовъ. Следъ кратко сражение безъ никакви жертви отъ двете страни сръбската чета се връща къмъ с. Богомила, а организационната въ с. Оръше.

На 15. Априлъ 1905 година въ Велешко пристига сръбскиятъ войвода Тренко, отъ с. Крапа, съ 15 четници, посрещнатъ отъ въоръжена милиция отъ сърбоманските села въ Пореччието. Велешката чета влиза въ дирята на сръбската чета и, благодарение на услугите на Кямилъ-ага,

кехая на Теовския манастиръ, застига сръбската чета на мъстността „Яворътъ“, между селата Бистрица и Црешново. Почва се сражение между дветѣ чети и трае отъ сутринната до вечеръта. Привечеръ пристига турска потера и заема позиция задъ тилъ на организационната чета. Обаче благодарение на доброто разположение на Камиль-ага къмъ Организацията, той увещава командуващия потерата и изкачва потерата задъ тила на сръбската чета. Аскерътъ, безъ да знае играта на Камиль-ага, започва сражение съ четата на Тренко, като отъ сръбската чета падатъ убити 15 души четници и милиционери, а останалитѣ сполучватъ да избѣгатъ отъ полесражението. Благодарение на Камиль-ага, организационната чета се оттегля безъ никаква жертва.

Лошитѣ отношения между Стефанъ Димитровъ и Иванъ Алябака принесоха неизброими лоши последици за по-нататъшната борба срещу пропагандата. Съгласно съ наредденията на велешкото градско ржководство, Стефанъ Димитровъ започва усиlena борба съ Алябака за изгонването му отъ Велешко. Алябака съмѣтайки, че макаръ и човѣкъ на Сарафова, е революционеръ и че никой не може да му отнеме правото да се бори за свободата на своята родина, се противопоставя на Димитрова. Така ожесточената борба между дветѣ чети не се локализира само между тѣхъ, а тъкмо напротивъ поради водената агитация населението се раздѣля на два лагера — централисти и сарафици. Изострилите се партизански отношения и борби не дадоха възможность нито на Димитровъ, нито на Алябака да развиятъ по-силна дейност срещу пропагандата. При така стеклите се събития, най-добрите организационни работници се подлагаха на тероръ, било отъ едната, било отъ другата страна. Димитровъ ги третираше за сарафици, Алябака за централисти и много жестокости се извършиха въ тая междуособица. Последната ще остане като черна страница, която бѫдещиятъ историкъ ще впише за смѣтка на велешката околия. Отъ друга страна тия междуособни борби дадоха възможност по-лесно да се настани Григоръ Соколовъ въ Порѣчието и да почне да нанася систематически удари на организационните чети и на отдѣлните нейни дейци.

Пропущането на Григоръ Соколовъ въ Порѣчието,

отъ една страна и отъ друга недоразумението и крайно неприязненитетъ отношения между Димитровъ и Алябака, докараха организацията въ този край до безизходът настъпил трагизъмъ въ организационния животъ. За да изпълни решението на велешкото ржководно тѣло, Стефанъ Димитровъ напада въ с. Папрадища четата на Алябака, който въ момента намира за по-благоразумно да се оттегли въ Порѣчието, отколкото да се сражава съ Димитрова. Алябака се среща съ локвичаните Арсо и Йонъ и остава временно въ Порѣчието.

Григоръ Соколовъ по това време още не бѣше добре установилъ положението си, предпазваше се и чакаше удобенъ моментъ да се справи съ Стефанъ Димитровъ, а отпосле съ Алябака, съ което да затвърди своите позиции. Той съ голѣмо злорадство следѣше събитията. Оттеглянето на Алябака въ Порѣчието бѣ за Григора повече отъ победа. Това даде възможностъ на Григоръ Соколовъ да се справи предварително съ Стефанъ Димитровъ, а отпосле да вземе мѣрки и спрямо Иванъ Алябака.

На 6. Май 1905 година Димитровъ получава сведения, че Григоръ Соколовъ съ четата си тръгва отъ с. Бого-мила за с. Гостиражни. Веднага Димитровъ тръгва на путь къмъ Гостиражни. При една почивка на четата при „Орѣшки ливади“, Григоръ Соколовъ залавя едного отъ часовитѣ на Димитрова и дава нѣколко залпа срѣдъ насядалитѣ четници. Понеже прицелната точка е билъ войводата, то още отъ първия залпъ Стефанъ Димитровъ пада убитъ заедно съ четника Йоле отъ село Мокрани. Следъ това срѣбската чета бѣже се оттегля. Четата заедно съ селяни отъ Орѣше погребва тайно въ с. Орѣше войводата, като убийството на Ст. Димитровъ се крие до пристигането на войводата Панчо Константиновъ и тогава се съобщава за трагичния край на Стефанъ Димитровъ.

Убийството на войводата Стефанъ Димитровъ бѣ първата победа на Григоръ Соколовъ. Въ това време Алябака не подозираше, че въ сражението на „Орѣшки Ливади“ е падналъ Ст. Димитровъ. Ето до кѫде достигнаха партизанскиятъ недоразумения въ Велешко, гдето се решаваше сѫдбата не само на тоя районъ, но се затваряше и каналътъ на Организацията за Битолския вилаеътъ

Съединенитѣ чети на Алябака и Арсо Локвички влизатъ въ с. Крапа, гдѣ сварватъ четитѣ на Григоръ и Тренко. Макаръ че Григоръ посрѣща Алябака най-приятелски, той взема предпазителни мѣрки за защита. За да запази четата си, Алябака дава наредждане на четниците си и имъ съобщава, кой четникъ, въ случай на нападение, съ кой сърбоманинъ трѣбва да се справи. Между това, алябаковиятъ четникъ Пано Арнаудовъ съ единъ отъ тренковите четници се понапили въ селото и решили да убиятъ едно куче, за да изпитатъ, кой е по-добъръ стрелецъ. Пано изгрѣмъява. Щомъ се чува изстрелътъ, и сърбоманинъ и алябаковата чета ставатъ на бойна нога съ насочени пушки. Алябака схваща играта на Григора, обаче и той вижда, че Алябака не стои съ скръстени рѣце и не ще да се отдаде да бѫде убитъ въ засада.

Наскоро следъ убийството на Стефанъ Димитровъ, Григоръ Соколовъ подготвя засада на Алябака въ село Локвица. Благодарение на будното око на Арсо Локвички и единъ отъ неговите хора, планътъ на Григора не можалъ да се приведе въ изпълнение, виждайки че Алябака съ четата си вече е заетъ отбранително положение. Веднага Григоръ се оттегля отъ селото, следъ което Алябака съ локвичаните се изтегля въ балкана.

Алябака и локвичаните съ четитѣ си пристигатъ въ с. Црешново, гдѣ сварватъ четитѣ на Григоръ и Тренко. Нѣмайки си вѣра единъ на други, и двата лагера се скритомъ дебнятъ. Виждайки, че може да имъ се подготви засада презъ нощта, Алябака и локвичаните изпращатъ единъ по единъ четниците си да отстѣпятъ, следъ което цѣлата чета тръгва по посока къмъ с. Виръ. Щомъ ариергардътъ съобщава, че срѣбъските чети имъ сѫ въ дирята, Алябака оттегля четата въ балкана между Црешнево и Виръ. Тамъ заема позиция на една висота, а сѫщевременно, за да запази тила си, поставя на другата висота въ застата трима четници. Следейки движението на Григоръ и Тренко, щомъ тѣ наближаватъ и почнатъ да минаватъ подъ самата чета въ низината Алябака почва да ги обстрѣлва, и тѣ набързо отстѣпватъ, заканвайки му се съ псуви, че скоро ще се разправятъ, както съ Стефанъ Димитровъ.

Една седмица следъ сражението между Црешнево и Виръ, Алябака влиза въ село Крапа, гдето сварва четата на Григора. И двата лагера съ крайно настроени. Алябака влиза въ разговоръ съ Григора, като между другато му заявява: „Да не мислишъ, че ще ти се отдамъ да постъпишъ съ мене, както си постъпилъ съ Стефанъ Димитрова? Зная всичките ти мръсни похвати и не се плаша отъ тебе“. Виждайки, че Алябака нъма да се остави да бъде изигранъ, Григоръ му заявява, че досега било що било, но въ бъдеще тукъ ще бъде сръбска земя и че за бугарашитъ нъма място. При това положение и двете чети стоятъ съ готови пушки за стрелба, обаче, безъ да се хвърли ни единъ куршумъ, Григоръ тръгва на една страна, а Алябака на друга.

Щомъ открито Григоръ застава водачъ на пропагандата, Алябака схваща непростимата гръшка за пропущането му въ Порѣчието.

Тогава предъ Алябака се изпрѣчва грозната перспектива въ бъдещитъ борби за надмощие срещу Григора.

Презъ сѫщата вечеръ Алябака съ локвичанитъ сполучва да се измъкне отъ поставенитъ засади на Григоръ и следъ една престрелка въ село Виръ се прехвърля презъ Даутица въ с. Орѣше, а отъ тамъ заминава въ Крушевско.

Нелегалната сила на сръбската пропаганда напълно използува момента, когато Стефанъ Димитровъ и Иванъ Наумовъ Алябака бъха въ много обтегнати отношения и по единъ смѣлъ начинъ се настани необезпокоявана отъ никого. Порѣчието съ своитъ буйни гори и балкани стана добъръ приютъ за Григоръ Соколовъ и другаритъ му, които отъ него създадоха главна база на пропагандата. Последната поради невежеството на селската маса, намѣри почва въ тоя край, обаче хищниятъ погледъ на Григоръ Соколова се бѣ спрѣлъ на Бабуна планина. Азотъ стана прицелната точка на пропагандата. Последната, за да постигне своитъ цели, почна да предлага на учителитъ, свещеницитъ и по-влиятелнитъ селяни въ тоя край месечни заплати за да станатъ нейни агенти. Мнозина отъ по-буднитъ организационни деятели се намѣриха предъ алтернативата, или да приематъ, срещу злато да станатъ агенти на пропагандата,

или да останат непокварени членове на ВМРО и умрать, като македонски българи. Тъсъ твърдост и достойнство запазиха своята честь и име и, впоследствие паднаха от куршумите на пропагандата.

Григоръ Соколовъ, Иванъ Дългъчътъ и Тренко от Крапа, като бивши четници на ВМРО, познаваха всички местни дейци на Организацията. Освенъ това, като родени отъ тоя край, тъ познаваха много добре местността и почнаха да устройватъ засади за избиването имъ. Отъ друга страна пропагандата безспорно пръскаше въ изобилие злато за постърбване на българското население въ Язотъ. Всъки прозорливъ човѣкъ схващаше, че тая златна наличност, която се не скръпъше, не ще да е само отъ сръбското държавно съкровище. При това, пъкъ като се вземе въ съображение, че една малка Сърбия тогава не можеше да пръска такива грамадни суми за пропагандата си, които надминаваха редовния бюджетъ, то по всичко личеше, че тукъ майсторски пипаше „любвеобилната“ напътствена ржка на леля Австрия, която тикаше стремглаво Сърбия къмъ Вардарската долина, съ единствената цель да отклони последната отъ претенциите й за Босна и Хърватско и да не позволи да настъпи миръ между славянските народи на Балканите.

Въ Поръчието най-жаркиятъ застъпникъ за интересите на ВМРО по това време бъше Арсо Йовевъ, роденъ въ с. Локвица около 1870 година. Той неуморно се бореше противъ домогванията на пропагандата въ родния си край. Той бъше съ високъ ръстъ, широкоплечестъ и здравенякъ; лицето му бъ прошарено отъ слаба сипаница, останала отъ детински години. Той бъше безъ школско образование. Като майсторъ-зидаръ той дълги години е живѣлъ въ Ромжния, и благодарение на своя природенъ умъ, знаеше да чете и пише на български и ромънски езици. Дългото му пъкъ общуване съ по-видните апостоли и организатори на ВМРО бъ създало у него единъ високъ революционенъ духъ и съзнание на честенъ труженикъ. Впоследствие той сложи на карта своето и на семейството си съществуване само и само да бъде полезенъ на своя роденъ край. Илинденското въстание го заварва въ родния край и той взема

активно участие въ него. Следъ настаниването на Григора въ Порѣчието той бѣ единъ отъ първите, който почна отчаяна борба противъ него. Той бѣ единъ отъ първите сподвижници на Иванъ Алябака. Въ най-трудните моменти Арсо се явяваше на помощъ на велешките чети, кога самъ, кога съ другари. Арсо бѣше винаги мрачно настроенъ, рѣдко се случаваха моменти на радостъ у него. Семейството му живѣеше въ с. Локвица, подъ постоянния тормозъ на пропагандата. Единствената причина да пощадятъ семейството му е обстоятелството, че тѣ разчитаха кога и да е, че Арсо ще стане тѣхенъ човѣкъ.

Арсо бѣше единъ отъ много способните съгледващи и умѣеше напълно да прикрива следитъ си. Той, безъ ни най-малка умора, вземаше на частъ по 15 километра пѣхтъ. Като планинецъ, той имаше рѣдки и ценни качества, които високо го издигаха надъ другите. Презъ време на своите рекогносцировки низъ Порѣчието, той по цѣли дни стоеше гладенъ, за да може да извѣрши сполучливо възложената му задача. Той бѣше любимецъ на всички четници и на мѣстното население въ селата Бистрица, Орѣше и Папрадище, въ които села той обичаше да прави своята почивки.

Беззаветната преданност на Арсо къмъ македонското освободително дѣло най-ясно блесна отъ последния му геройски подвигъ, който го издигна предъ очите на цѣлия поробенъ народъ като мѫженикъ за народното дѣло. Тоя му подвигъ е следния: Презъ 1922 година Арсо Локвички заедно съ Петъръ Яцевъ, отъ село Теово, Велешко, натоварени съ специална организационна работа, бѣха заловени отъ срѣбските власти въ село ДоброПоле, въ Скопско, заедно съ печатани революционни позиви. Следъ дѣлги малтретирания и разкарвания, скопскиятъ воененъ сѫдъ ги осуди на смърть и на 10. Мартъ 1923 година тѣ бидоха разстреляни.

За да затвѣрди своето положение въ Порѣчието, пропагандата бѣше решила да заеме една отъ най-не-пристѣпните мѣстности на Язотъ, находеща се между Порѣчието и село Богомила. Въ тая мѣстностъ се намиратъ селата Орѣше, Папрадище, Црешново, Нежилово и Кжпиново. Щомъ заемеше тѣзи села, тя запазваше ти-

ла си и можеше по-свободно да преминава отъ Порѣчието въ Азотъ и обратно. Пропагандата първоначало направи много опити да подкупи нѣкои отъ учителите, свещениците и по-видните дейци на организацията отъ Орѣше, Папрадище и Црешново, обаче това не ѝ се отдало. Но при все това въ нейната мрежа попаднаха Задифиръ Дамяновъ и Китанъ Станковъ, отъ село Орѣше, които отъ време на време ѝ бѣха въ услуга. Въ тоя край пропагандата срещна най-сериозна и отчаяна съпротива въ лицето на младия и енергиченъ свещеникъ въ село Папрадище отецъ Иванъ Аврамовъ Чупаровъ, роденъ въ сѫщото село презъ 1880 година. Попъ Иванъ бѣше трънъ въ очите на сърбоманиите отъ Богомила Напраздни бѣха обещанията на пропагандата за моралните и материални облаги, които ще добие попъ Иванъ, ако стане сърбоманинъ, напразни бѣха и заплашванията за убийството му. Попъ Иванъ не искаше да стане ренегатъ за нѣкакви мръсни наполеони, които му се предлагаха като месечна заплата отъ страна на пропагандата. Въ разгара на борбата между ВМРО и сръбската пропаганда той вземаше активно участие противъ пропагандата. На нѣколко пъти Григоръ Соколовъ обсажда кѣщата му за да го залови, обаче попъ Иванъ все избѣгваше отъ село. Следъ нѣколко засади най-после, презъ пролѣтта на 1905 година, Григоръ Соколовъ обсажда ненадейно кѣщата на попъ Ивана, залавя го и го откарва въ село Мокрани, а отпосле въ балкана край с. Габровникъ. По заповедь на Григора четниците му изкопаватъ единъ трапъ, въ който поставятъ попъ Ивана, нахвърлятъ прѣстъта, като по тоя начинъ остава да стърчи само главата на свещеника. Тъй заровенъ въ земята, попъ Иванъ преживява адски мжки, но все пакъ отказва да стане агентъ на пропагандата, заявявайки, че е българинъ, а като го убиятъ, да изпратятъ kostите му въ Бѣлградския музей, като кости на „прави сърбинъ“. Това озлобява Григоръ, който дава заповедь да бѫде убитъ. Обаче поради настояванията на сърбоманиите отъ Богомила, които се опасяваха да не се ожесточатъ мияците отъ Папрадище и Орѣше, отъ една страна, и отъ друга да не се приложатъ и спрямо тѣхъ отъ страна на организационната чета тия мѣрки, смекчаватъ

Григора който най-сетне освобождава попъ Ивана подъ условие, че той ще остане пасивенъ зрителъ и не ще взема участие въ каквото и да било организационни работи. Следъ завръщането си въ Папрадища попъ Иванъ почва да спи съ „пушка при нозе“ и впоследствие заедно съ Арсо Локвички и Нежиловския ржководителъ Гюро става постояненъ съпътникъ на велешката чета, винаги готовъ да участвува въ нейните акции. Постоянните заплашвания, отправяни до него отъ хората на пропагандата, не го стреснаха; неговата твърдост и решителност даваха голъмъ куражъ на мияците отъ Оръше и Папрадище.

Въ време на междуособиците между Стефанъ Димитровъ и Алябака попъ Иванъ явно подържаше първия, третирайки го като титуларенъ войвода на ВМРО и не признаваше Алябака. Следъ убийството на Димитровъ, заместникът му Пеню Шиваровъ съ своя лошъ характеръ и разпасаностъ навлъче върху си омразата на цѣлото мѣстно население, но при все това попъ Иванъ, придържайки се строго въ рамките на организационния уставъ, подържаше Шиварова и не даваше приемъ въ селото на Иванъ Наумовъ Алябака. Последниятъ бѣ силно намразилъ отчето, поради което попъ Иванъ почва да се крие и отъ Алябака. Презъ лѣтото на 1905 година обаче попъ Иванъ и Алябака станаха добри приятели, като последниятъ схвана, че отчетъ е билъ правъ и се е държалъ въ кръга на организацияния уставъ.

На 20. Май 1905 година, т. е. две седмици следъ убийството на Стефанъ Димитровъ, въ Велесъ пристига войводата Панчо Константиновъ и къмъ края на м. май поема официално войводството.

Панчо Константиновъ е роденъ въ гр. Велесъ презъ 1880 година. Той завършила V. класъ при I. софийска гимназия, следъ което постъпва въ военното училище. Още като младъ подпоручикъ той взе активно участие презъ време на Илинденското въстание съ четата си на върха „Китка“, на „Султанъ Тепе“, дето води сражение съ турските войски. Панчо бѣше съвсемъ непретенциозенъ, съвършено изоставилъ себе си, но пъкъ извѣнредно копнеещъ да види окончателно очистенъ района

Войводата Панчо Константиновъ съ четата си. 1905.

си отъ сръбската пропаганда. Той искаше да всъка цена да издигне своя районъ въ организационно отношение на оная висота, на каквато се радваха не малко райони въ Битолско. Той ни най-малко не жалѣше своя животъ, а водѣше боеветъ съ открыти гърди, заявявайки предъ четниците и милицията: ние ще паднемъ въ тая ожесточена борба — борба за животъ и смърть между нась и сръбската пропаганда — нашите малки братчета ще ни замѣстятъ, но Велешко трѣбва да се изчисти отъ пропагандата. Той се кали въ тежката борба. Него сънъ го не ловѣше, до като не извърши предприетата задача. Той стана любимецъ и на четници и на населението и на всички дейци, преминаващи презъ Велешко на пътъ за Битолско.

Наскоро следъ пристигането на Константинова въ Велешко, по инициатива на селските организации, бѣ изправенъ предъ революционенъ сѫдъ помощникъ войводата Пеню Шиваровъ, който бѣ осъденъ завинаги да напусне Велешко.

Следъ препращането на Шиварова, Панчо Константиновъ прибра четниците, останали отъ Стефанъ Димитровата чета и я преорганизира въ следния съставъ: Милошъ отъ Охридско, Велко Апостоловъ отъ с. Попадия, Секула Христовъ отъ с. Ораовдоль, Игнатъ Анушевъ и Панчо Бондиковъ отъ Велесь, Спиро Тошевъ отъ Прилепъ, Стефанъ Вардарски отъ с. Градско, Каменъ Андреевъ отъ с. Уланци, Колю Комитката, Пано Новоселски, Колю Социалиста отъ Неврокопско, Хаджията отъ Битоля, Димитръ Стойчевъ отъ Златица, Андрей Маджарчето, Миланъ Сърбина, Дѣдо Иванъ Опълченеца и Дачо Йотовъ, отъ с. Турски Трѣстеникъ.

Щомъ като преорганизира четата си, интимната мисъль на Константиновъ бѣше да заглуши и изкорени бацила на партизанските страсти и да зацари въ района му братско разбирателство. Въ тая насока той съ голѣмъ идеализъмъ направи редица отстѣжки. Първата жертва, която той направи, бѣше да търпи Дачо Йотовъ, който бѣше кандидатъ за войвода. Нѣкои отъ Дачовите проктори искаха да наложатъ Дачо за помощникъ на Константиновъ и му се даде районъ въ Клепата, обаче той се противопостави, като имаше предъ видъ, че Дачо не

се ползва съ добро име низъ цѣлата окolia, отъ една страна, и отъ друга — за да не влѣзе въ конфликтъ съ нѣкои отъ селскитѣ ржководители, които бѣха ярки противници на Дачо. Той сжшо не изпушташе изъ предъ видъ и най-важното обстоятелство, че въ района му се движеше и четата на Иванъ Наумовъ Алябака, който, като смѣль и храбъръ войвода, се ползуваше съ симпатиите на го-

Свещеникъ Иванъ Аврамовъ Чупаровъ.

лѣмата часть отъ народа. Поради тия съображенія Константиновъ си правѣше оглушки, като по такъвъ начинъ Дачо, следъ раняването му на „Мукостъ“, остана да живѣе въ гр. Велесъ до края на 1905 година.

На 18. юни 1905 година организационната чета влиза въ с. Степанци. Къмъ полунощъ влизатъ и четитѣ на Григоръ Соколовъ и Тренко. Въ селото се почва ожесточено сражение, което продължава до 3 часа следъ

пладне на 19. с. м. Поради пристигането на войски отъ Велесь и Прилепъ, Константиновъ изтегля четата си и отстъпва, безъ да даде жертви. Презъ време на това сражение излъзе като нелегаленъ ръководителъ на Степанци Темелко Степанциалията и се присъедини къмъ четата като четникъ.

Презъ втората половина на м. юни 1905 г. охридската чета на Деянъ Димитровъ и кичевската чета на Пешо Паша пристигатъ въ Велешко. Тукъ се срещатъ съ велешката и прилепска чети. Четиритъ чети наброяващи 120 души, влизатъ въ с. Ракле, а отъ тамъ отиватъ въ Никодимския балканъ. Предъ всички четници войводата П. Константиновъ съ нѣколко думи очертава положението въ Бабуна, като заявява, че организацията освенъ съ турците тръбва да се бори и съ продажниците на сръбската пропаганда отъ типа на Григоръ Соколовъ, Тренко и Дългъчътъ. Той моли всички да му се притекатъ на помощъ временно, до като нанесатъ поне едно поражение на пропагандата. Неговите думи се посрещатъ съ мощно „ура“.

На 27. юни вечеръта сборните чети пристигатъ въ Степанци и се качватъ на върха Мукось. Четите на Константиновъ, Пешо Пашата и Гого Ацевъ оставатъ на почивка, а Деянъ Димитровъ съ четата си остава охрана и взема предпазителни мърки.

На разсъмване Благой Николовъ и Тома Арнаутчето забелѣзватъ на 500 крачки отъ тѣхъ въоръжени хора да правятъ прибѣжки. Константиновъ, отъ тѣхния доносъ, схваща, че това е сръбската чета. Взематъ се бързи мърки. По заповедъ, четирима четници отъ велешката и четирима отъ охридската чета отиватъ по дирята на неприятеля. Тѣ залавятъ двама селяни съ натоварени коне и ги прерашватъ на войводите. Въ чувалите имъ се намиратъ 45 цифта опинци, хлѣбъ и 20 ока тютюнъ, предназначени за неприятеля.

Авангардътъ следи дирята на неприятеля, а ядрото настѫпва по него. Четите преминаватъ папратишата, високи единъ човѣшки бой, и предъ тѣхъ се очерватъ две каменисти чуки, обрасли тукъ-тамъ съ гора. Въ тия чуки сръбските чети заематъ позиция и щомъ се появява авангардътъ, тѣ почватъ ураганенъ огънь. Понеже неприятел

лътъ изсипва всрѣдъ авангарда хиляди куршуми, последниятъ почва да се присъединява къмъ ядрото. Петимата четници отстъпватъ единъ по единъ, последенъ остава Андрея Маджарчето, който дава пътъ на отстъпващите си другари. За да заблуди неприятеля и отиде при други, Андрея закачва куртката си на папрата и изгубва следите си, после остава панталоните си и впоследствие стига при четите по риза и гащи, които отпосле се връща да ги вземе.

Отъ ранни зори до 4 часа следъ обѣдъ сражението се води съ ожесточение отъ дветѣ страни. Константиновъ се стреми веднажъ завинаги да се справи съ неприятеля; почва се обхватъ и се приготвя стремителна атака за последна разплата. Къмъ 5 часа на бойното поле пристига турска кавалерия, пехота и горски топчета. Турцитъ почватъ да обсаждатъ организационните чети, обаче, куршумите имъ попадатъ и въ сръбските вериги. При това положение сърбите почватъ съ силенъ гласъ да се молятъ: „Бѣгайте бе бугараши, дайте и намъ пътъ, че турцитъ и въсъ и настъ ще покосятъ“.

Привечеръ организационните чети отстъпватъ. Въ сражението пада убитъ Нико Дабниченчето, а ранени: войводата Панчо Константиновъ и четниците: Дачо Йотовъ, Спиро Тошевъ и Рачо. Цѣлата нощъ аскерътъ стреля, мислейки, че четите сѫ още на позициите си. Така турската войска спаси сръбските чети отъ погромъ.

На другия денъ, Петровденъ, четите пристигатъ въ Ороавдолъ, където преденуватъ. Следъ това всички чети се пръскатъ за своите райони.

Въ началото на юлий Иванъ Алябака пристига въ Велешко. Той — следъ дохаждането на Константинова — не срѣща пречки въ движението си. При една среща надъ с. Бистрица, мислейки че е сръбската чета, Алябака дава наредждане на четниците си да я ударятъ съ залповъ огънь, но щомъ познава гласа на Велко, отмѣня заповедта за стрелбата. Константиновъ минава, поздравяватъ се и, за да бѫде на чисто, Алябака му признава, че по гласа на Велко позналъ четата, иначе, мислейки че е Григоръ, билъ готовъ да я удари изъ засада. Извинявайки се, дветѣ чети се раздѣлятъ и всѣки тръгва по своя пътъ.

Следът сражението на Мукось се откриватъ нишките на една тайна мрежа във Йозотъ, която следи движението на организационната чета и веднага изпраща куриери да съобщаватъ на Григоръ Соколовъ, где е разположена да нощува. Главниятъ организаторъ на тая мрежа е попъ Чуря отъ с. Ораовдолъ, всецѣло преданъ агентъ на сръбската пропаганда. Погнусенъ отъ неговото държане, неговиятъ сестриникъ, Секула Христовъ, залавя едно негово писмо и го предава на оклийския войвода. По решение на организацията, Секула Христовъ, Дачо Гютовъ, Велко Попадийски и Спиро Тошевъ заминаватъ за село Ораовдолъ и отиватъ въ кѫщата на Попъ Чуря. Последниятъ, схващайки че е издаденъ отъ Секула, между разговора, поднася на гостите си ракия. Секула, познавайки добре прийомите на попъ Чуря, усъмнява се, че ракията е отровна, става, взема ракията и казва: "Вуйко ти, като най-старъ между настъ, пръвъ ще се напиешъ отъ ракията, па тогава ние". Попъ Чуря почва да се извинява, че не му е добре и че не може да пие отъ ракията. Заявяватъ му, че той иска да ги отрови, обаче попъ Чуря отказва, че ракията е отровна. Следъ дълги усуквания, той признава, че билъ заставенъ отъ сръбските войводи да изтрови четата и че имъ поднесълъ отровна ракия, защото повече на можелъ да се противопоставя на Григора. Следъ неговите самопризнания и съгласно организационната присъда, Велко Попадийчето изпълнява смрътната присъда върху Попъ Чуря.

ГЛАВА VII

Пристигането на ресенската чета. Срещата въ село Кжпиново. Заминалането на сборните чети въ село Оръше. Обсадата на с. Гостиражни. Подготвката за нападението на сръбските чети. Погирята на ренегатите. Сражението при с. Крапа. Завръщането на Колю Социалиста. Заминалането на ресенската чета. Прилепската чета изпраща опинци на велешката чета. Опитите на Григоръ Соколовъ да залови свещеника Иванъ Аврамовъ Чупаровъ и Яро Локвички. Една сполучлива операция. Пещерата „Яворът“ Сръбската чета при „Яворът“.

Дяконът Евстатий е роден въ 1873 г. въ с. Нестрамъ костурско. Въ 1888 година той става послушникъ въ Хиландарския манастиръ и постъпва ученикъ въ Карейското училище въ Атонъ, въ 1892 година въ цариградската семинария, а въ 1893 година въ католическата семинария въ Солунъ. По нареддане на Екзархията въ 1896 година той става служащъ въ солунската българска община. Тамъ бива заподозрянъ въ нелегална дейност и избъргва посрещствомъ Даме Груевъ въ България. Впоследствие той става дяконъ въ букурешката българска черква. Презъ м. януари 1903 година, виждайки, че, за свободата на братя-робъ не ще молитва, а мотика, той напушта Букурещъ, дохожда въ София и заминава съ четата на Борисъ Сарафовъ въ Битолско. Презъ време на Илинденското въстание дяконът участва като началникъ на Гяватъколския районъ. Следъ злополучния край на въстанието, заедно съ Даме Груевъ, Георги Сугаревъ и Христо Узуновъ, той остава сръдъ населението цѣлата зима. Презъ м. февруари 1904 година той придружава Даме Груева въ обиколката му по Битолско и Солунско, гдето Даме искаше на всѣка цена да се възстанови и преорганизира ВМОРО въ районите, които бѣха взели живо участие презъ време на въстанието.

Презъ м. юлий 1905 година, дяконъ Евстатий, на пътъ за Ресенско, пристига въ Велешко. Въ село Кжпиново четата бѣ посрещната отъ велешкия войвода Панчо Константиновъ. Последниятъ имаше съобщение, че скоро ще пристигнатъ четите на Георги Сугаревъ и дяконъ Евстатий и остана изненаданъ, че четата на Сугарева ще позакъсни. Константиновъ съ всички приминаващи презъ района му чети напълно се

разбираше и, заедно съ тяхъ, се стараеше да нанесе решителен ударъ на нелегалната сила на пропагандата.

Едва що бъха поседнали четниците да си починат от уморителния походъ, дойдоха куриери от Бистрица и съобщиха, че четата на Иванъ Наумовъ Алябака ще премине през Кълпиново, за да отиде въ с. Папрадища. До този момент Константиновъ и Алябака не бъха влезли въ непосръдствени братски отношения, обаче взаимно се търпеха. Малко след това се задава четата на Иванъ Алябака. Насъдалите на почивка четници скачат от мъстата си и посрещнат четата на Алябака. Дяконъ Евстатий влезе въ ролята на помирител и направи първата братска среща между Константиновъ и Алябака. Последният изслуша съ внимание искрените напътстваия на дякона и, разчувствани, се пригърнаха и заклеха въ бъдещи братски неразрывни връзки. И, за голъма радост, от този тържествен часъ никакви сериозни пречки вече не се появиаха между двамата войводи. Срещата бе много сърдечна и трогателна: четите се размъсват и четниците завеждат весели разговори помежду си.

Като мълния се разнесе веднага новината, че разбирателството между Константиновъ и Алябака е свършен факът. Радостта на мъстните организационни дейци бе безгранична и тъ добиха вѣра, че съ това братско споразумение ще се тури край на братоубийствените борби, въ резултат на което агентите на пропагандата не ще имат смѣлостта да преминават въ Азотъ.

Следъ двочасова почивка четите продължиха пътят си за село Оръше. Всички въ най-весело настроение проглушиха Бабуна съ своите пѣсни. И младо и старо посрещна четите вънъ от селото. Ръководителят на Оръше, Андрея Стояновъ, първъ поздрави Панчо Константиновъ и Иванъ Алябака за братското споразумение. Съ пѣсни и ура четниците бъха настанени по квартири. Почти всички квартири се напълняват от селяни, които съ живъ интересъ следятъ братските отношения между Константиновъ и Алябака.

На другия ден пристигна Арсо Локвички и съобщи, че нова сръбска чета пристигнала въ Поръчието от къмъ Пуста Брѣзица, Скопско, и че четата на Григоръ

Войводата Дяконъ Евстатий.

Соколовъ ще нощува въ с. Гостиражни, Прилепско, на мираще се точно задъ с. Богомила, въ полите на Бабуна планина отъ къмъ Прилепското поле.

Възъ основа на сведенията на Арсо, презъ нощта се взема решение да се обсади с. Гостиражни. Къмъ полунощ тритѣ чети напуштатъ с Орѣше и се отправятъ на пътъ. Безъ никаква почивка, едва призори, четитѣ пристигнаха и обсадиха селото. Алябака съ трима четници влѣзе въ селото и доведе трима души селяни. Следъ дълги разпитвания, селянитѣ съобщиха, че, ако е нощувала въ селото сръбската чета, тя е била у селския свещеникъ, който ималъ връзки съ Григора. Четниците Пано Арнаудовъ и Наумъ Йосифовъ заедно съ единъ селянинъ отидоха въ къщата на свещеника и го доведоха. Последниятъ, следъ много извъртания, призна, че четата на Григора останала да нощува въ селото, но къмъ полунощ получила нѣкакво съобщение и веднага тръгнала за Богомила. Отъ това внезапно заминаване се виждаше напълно ясно, че Григоръ Соколовъ имаше идеална наблюдателна служба и охрана. Почна се обискирането на селото, обаче нищо съмнително не се оказа. Отъ направените разследвания се установи, че никой отъ селяните не е билъ въ услуга на пропагандата. Свещеникъ заяви, че, поради страха да не бъде убитъ отъ Григора, той нѣколко пъти тайно е посрещалъ и изпращалъ сръбската чета. Организацията пъкъ знаеше че това „отче“ получаваше редовно своята заплата отъ пропагандата. Той почна да моли за прошка, като се кълнише, че въ бъдеще ще бъде единъ отъ най-вѣрните хора въ организацията. Константиновъ, не вземайки подъ внимание думите на Алябака, освободи свещеника, напомняйки му дадената клетва.

Презъ дена четитѣ заминаха за Орѣшкия балканъ, а група четници остана близо край Гостиражни да бдятъ за завръщането на сръбската чета.

Прѣминаването на Григоръ Соколовъ презъ Гостиражни за Богомила, веднага следъ пристигането на новата сръбска чета, оставаше загадка. Трѣбваше да се внимава предпазливо, защото по всичко изглеждаше, че се готви ударъ срещу организационните чети. Алябака и Константиновъ настояха дяконът да остане още нѣ-

колко дни при тъхъ, та вмѣсто да чакатъ да бж-
датъ ударени отъ Григора, сборнитѣ чети да нанесать
предварителенъ ударъ на неприятеля. Следъ дѣлги съ-
вещания, дяконътъ заяви, че щомъ велешкиятъ районъ
има нужда отъ него, то той ще остане и вземе участие
въ предстоящата акция. Константиновъ и Алябака съ ра-
дость посрещнаха решението му да ги подкрепи и го
увѣриха, че неговата дума въ предстоящата борба ще
бѫде братски слушана.

Веднага се почнаха бѣрзи приготовления за една
акция. За по-голѣма сигурностъ, Арсо Локвички замина
за рекогносцировка въ Порѣчието. Следъ два дни той
се завѣрна и донесе, че срѣбските чети се намиратъ въ
с. Крапа. Тритѣ чети се подготвиха за пѣтъ като кѣмъ
тѣхъ се присъедини и орѣшката селска чета съ войво-
дата си Димчо Кузмановъ.

При подготовката на тая акция се очертаха все
пакъ недоразумѣния между войводитѣ: Алябака се си-
лѣше да наложи своето становище — разчитайки на
своите похвати и страхъ що бѣ внесълъ всрѣдъ про-
тивника, искаше ударътъ да се нанесе бѣрзо и неочек-
вано презъ нощта; той твѣрдо поддръжаше своето ста-
новище и вѣрваше въ успѣшното прокарване на акция-
та. Константиновъ напълно поддръжаше становището на
Алябака и не искаше да се губи време, опасявайки се
противникътъ да не предприеме прѣвъ и вземе инициа-
тивата въ свои рѣце. Така сѫщо и Арсо Локвички,
провѣрилъ силитѣ на противника, напълно поддръ-
жаше двамата войводи. Дяконътъ, пѣкъ, напротивъ, ис-
каше да наложи тѣкмо обратното: да се отложи акция-
та съ 3—4 дни, до като Арсо се срещне съ свои близ-
ки хора въ Порѣчието, най-щателно да провѣри съ как-
ви сили разполага неприятеля и, въ зависимостъ отъ
това, да може да се събере повече милиция и се осигу-
ри пъленъ успѣхъ. Освенъ това, дяконътъ изтѣкна и
обстоятелството, че при сражението аскерътъ отъ Тре-
бища и арнаутитѣ отъ съседнитѣ села ще се явятъ въ
помощь на неприятеля. Дяконътъ смѣташе, че при една
прибрѣзана акция ще се дадатъ излишни жертвии, безъ
да се постигне една сериозна победа надъ неприятеля.

Впоследствие, подъ силния натискъ и увѣрения

на Алябака, Константиновъ и Арсо, дяконътъ отстъпи и се взе решение да се действува веднага. Въ той моментъ съединенитѣ чети разполагаха съ 60 души четници и милиция.

На 4. августъ още отъ рано сутринъта заедно съ Арсо Локвички заминаха група милиционери къмъ Даутица да проследятъ движението на неприятеля. Презъ деня съединенитѣ чети бивакуваха въ планината между Оръше и Стровие, очаквайки Арсо и останалите куриери, какво ще донесатъ отъ разузнаванията си отъ Крапа, Богомила и останалите стратегически пунктове. Поради минаването на таксилдарина презъ село Оръше, храната на четитѣ остана недонесена цѣлъ день. Всички четници очакваха съ нетърпение хлѣбъ, понеже бѣха съвършено изгладнѣли.

Горещъ августовъ день. Листата на лещацитѣ и тръннациитѣ не мърдатъ. Никакъвъ вѣтрецъ не полъхва. Слънцето, издигнало се надъ синьото небе, приижура. Щурцитѣ пъять своята непрекъсната пѣсень, птичкитѣ скачатъ отъ дърво на дърво и чуруликатъ, сити и доволни. Парливитѣ слънчеви лжчи унасятъ въ сънъ изгладнѣлите четници, налѣгали между лещацитѣ. Нѣкои отъ тѣхъ — втренчили погледъ въ дрехитѣ си — търсятъ шестокрачки неприятели; други, обтегнали се на зелената морава, разправятъ тихо за минали бурни години, за оставено свидно либе, за селскитѣ хорѣ, за седѣнки и сладки приказки, чакаха съ нетърпение да се донесе хлѣбъ и уталожатъ глада си; трети, се навираха между скалитѣ, търсейки вода да наквасятъ устни; Жечо Павловъ апетитно разправяше за халбитѣ бира и кебабчетата на „Шуменскитѣ Кийшкове“ и „Батембергъ“, а на съдалите край него пообръсваха устни. Зеръ бира и кебабчета имъ се мѣркаха предъ очите. Група задрѣмали четници около лещака се обръщатъ къмъ Жеча съ думитѣ: „Е . . . е . . . е . . . , стига де, гладна кокошка просо сънува“. Що ми се е прияло пъстьрва на скара, обажда се Наумъ Йосифовъ, бира не ми трѣбва, ама малце вода да има по-добре ще бѫде. Нѣкои отъ по-гладните, стжпвайки предпазливо по стрѣмните скатове на величествена Бабуна, берѣха кѣпини и боровинки, хвалейки се кой повече е изялъ.

— Бре, хлапаци, стига сте се катерили, за пустите къжини четата ще издадете! Утре е Преображение Господне, но нъма грозде да си хапнемъ, както му е редът — издума дъдо Иванъ Опълченец. Привечеръ дойде малко хлѣбъ, раздѣли се по залъкъ между момчетата и гладътъ за моментъ се забрави. Само Дуко Рапавица бѣше много гладенъ, мърморѣше и придвѣквайки казваше: „Лепъ требе, лепъ . . . со трошка лепъ не ке биде“. Миланъ и други наддаваха на руско сантасе и веселъ смѣхъ заливаше гордата Бабуна, като че ли всички сѫ охолни и доволни. На една страна, залегнали по коремъ, Жечо Павловъ, Велчо Загоровъ, Петъръ Станевъ, Наумъ Йосифовъ и Павелъ Наумовъ слушатъ съ внимание наставленията на фелдшера Коста Крачоловъ по санитарното дѣло. На друга страна, Димитъръ Върбановъ, приютилъ се въ лещака, хърка не-пробуденъ сънъ.

— Стани Мито, ще ходимъ на заставата при падината, по-скоро вика съ гласъ Петъръ Станевъ.

— Ти щуръ ли си, бре, тамамъ съмъ заспалъ, що ме будишъ“, заканително изхока Димитъръ Върбановъ.

Разговоритѣ и смѣхуриятѣ ту преставаха, ту съ повисокъ тонъ почваха и тукъ таме се чуваха припѣвитѣ: „Хайде, мори, че удари, хайде мори, че удари войводата, Стефанъ Димитрова“ . . .

Край единъ лещакъ, шепнишкомъ, замислено разговаряятъ войводитѣ. Тѣ съ нетърпение очакваха Арсо Локвички. Тая горска птица трѣбваше да донесе нѣщо ново и много важно, отъ голъмо значение . . . и войводитѣ съ нетърпение го очакваха.

— Мене отъ Григора не ме е страхъ, знамъ стжпки-тѣ на това срѣбско куче, но Арсо много закъснѣ, на пладнина трѣбваше да бѫде тукъ. Да не сѫ го хвалили сърбитѣ. Какъ ще кажешъ, Панче — обади се Иванъ Наумовъ Алябака.

— Не така ще имъ се даде Арсо. Вѣрвамъ скоро да дойде — избѣрбори Панчо Константиновъ.

— Познавамъ го отъ вѣстанието. Добѣръ юнакъ е, здравъ бѣлгаринъ, старъ арамия — обади се дяконъ Евстатий.

Всичко се стѣгаше, предчувствуваики, че не така лесно ще се размине срещата ни съ сърбоманитѣ.

Току въ най-силната горещина единъ отъ малчуганитѣ, свилъ се кълбо въ лещака, изписка: „Олеле мале, змия ме ухапа“, но събудилъ се между другаритѣ си, плахо-плахо се увира между тѣхъ, за да избѣгне присмѣхитѣ на дружината.

— Ке те ухапе нѣкоя срѣbsка змия... Дано не те парне. Старъ е дѣдо ти Иванъ, на Шипка Балканъ се е билъ, знае ги тия работи — наставнически изруга дѣдо Иванъ Опълченеца.

— Дѣдо Иване, нѣма ли да пийнешъ по едно ракивче — запита Михалъ Мукевъ Цапарчето.

— Михале, не се смѣй на старъ човѣкъ — силно протестира дѣдо Иванъ.

И пакъ почнаха веселитѣ закачки, игритѣ и хората, а тѣ нѣмаха край. Малчуганътъ стоеше замисленъ край лещака.

— Сърбитѣ си го зедоха яйлъкоть за юлий и трѣбва да попузаме — думаше Велко Попадийчето, друсяйки андартската си фустанела съ звѣнчета, подскачайки весело-весело.

— Ке те пущне бацко ти Григоръ — озжби се преко грѣбъ Коле Попадийчето и хукна та се скри въ лещака.

Смѣхъ и пукоть низъ лещака. Велко тѣрси Коля да го гази за нескромнитѣ приказки. Нахвѣрлятъ се нѣколко четници и дигатъ Велко преку глава и съ весель смѣхъ правятъ отъ фустанелата му грѣцка могила...

Въ най-голѣмия разгаръ на масалитѣ се чу гѣрлестия гласъ на Арсо. Всичко онѣмѣ, затай се, чуваха се само пѣсенъта на щурцитѣ и чуруликането на птичкитѣ. Той премина презъ дружината и отиде при войводитѣ. Следъ шушукания и оглежданя, се чу команда: „ставайте“. Въ мигъ, всички, нарамили пушки и тагарджици, се приготвятъ за походъ.

Низъ скалитѣ Велко начумерено мѣрморѣше и смѣташе, какъ да гази Колю. А той — ту предъ него, ту задъ него — му дѣрпа фустанелата и звѣнчетата дрѣнкатъ ли, дрѣнкатъ. Велко подскача, като ранено звѣрче и подгонва Коля.

Здрачи се. Стана тъмно като рогъ и черенъ саванъ покри гръшната земя.

Сборнитѣ чети тръгватъ на бръзъ походъ. Получи се заповѣдъ да не се прави никаквъ шумъ и всѣкакви разговори да престанатъ. При най-голѣма тишина срѣдъ нощния покой се почна изкачването по единъ отъ склоновете на Даутица. Следъ голѣми усилия, придвижайки се единъ о другъ, четниците, съвършено изморени, пристигатъ на висотата. Залегнали единъ до другъ, всички почиватъ. Арсо Локвички и Димчо Кузмановъ заминаха напредъ авангардъ и всички следъ тѣхъ почнахме слизането въ низината.

Мѣстността бѣше съвършено непроходима и четниците трѣбаше да се навеждатъ и съ ржце да оправятъ гората, за да можа да се провиратъ. Следъ тежъкъ и уморителенъ походъ, изподраскани и разкървавени отъ драките, всички излизатъ отъ гората и следъ малко сборнитѣ чети навлѣзоха въ единъ долъ, кѫдето наблизо се чуваше шуртенето на балканския ручей. Четите останаха на почивка край единъ изворъ.

Алябака и Константиновъ, поради преуморяване, настояха и трите чети да останатъ да нощуватъ край извора, като при зори се взематъ необходимите мѣрки за нападението на Крапа. Дяконът се съпротиви на това предложение и настоя да се заеме гористата висота край Крапа, отъ гдето преди пукване на зората четите да направятъ обходъ и обхванатъ селото. Обаче, Алябака, тоя гордъ харамия, разчитайки, че познава най-дребните гѣнки на мѣстността, настоя четите да останатъ на почивка при извора, увѣрявайки, че никаква опасност не застрашава четите. Константиновъ напълно поддържаше становището на Алябака, вследствие на което дяконът отстѫпи и четите се разположиха край изворчето.

Дяконът, виждайки въ каква яма бѣха заседнали четите и обиденъ отъ спокойствието на велешките войводи, взема своите четници: Константинъ Крачоловъ, Велчо Загоровъ и Михаль Мукевъ, заедно съ алябаковите четници Пано Арнаудовъ, Павелъ Наумовъ и Любо Черногорецъ и ги отвежда на висотата за застава. Тая застава трѣбаше сутринта да наблюдава

движението на неприятеля и донася своевременно. Обаче вместо да останатъ на висотата, заставата отъ шестимата четници слазя отъ върха, който рано сутринта се заема отъ неприятеля.

Отпосле се установи, че времето, презъ което ставаха приготвленията за нападението на с. Крапа, е било най-добре използвано отъ неприятеля. Четитѣ на пропагандата разполагаха съ трима сръбски офицери, пипаха здраво и не съставаха назадъ въ никое отношение, като даже превъзходствуваха нашите чети съ тактиката си и методъ на действие въ планинския теренъ.

Тъхната разузнавателна служба бѣше на поста си и още рано сутринта неприятельтъ откри бивуака на четитѣ и направи обхватъ отъ всички страни, като по тоя начинъ инициативата за нападение бѣше въ негови ръце. Той разполагаше съ четворно по-голѣми сили, като при това нашите чети бѣха поставени въ съвършено неизгодно положение.

Отъ тая примка, въ която четитѣ влѣзоха несъзнателно, само една решителна и извѣнредно опасна мѣрка можеше да ги спаси отъ окончателенъ погромъ — ако можеше веднага да се заеме отстоящата въ тилъ височина, която противникътъ още не бѣ заселъ.

Призори четниците, стоящи къмъ пѫтя за Маргари въ застева, Стефанъ Аврамовъ, Трайчо Цапарчето и Дуко — очаквайки Арсо да се върне отъ Маргари, кѫдето бѣше отишелъ да донесе храна на хората, виждатъ въ гората, че се движи човѣкъ съ бѣли бечви. Затайватъ се и го причакватъ на десетина крачки и го запитватъ, кой тамъ. Въ отговоръ на това, човѣкътъ съ бѣлитѣ бечви почва да стреля. И тримата четници отговарятъ на стрелбата му. Той хуква низъ гората, последванъ съ изстрели. Макаръ и раненъ, обаче, той сполучи да избѣга. Веднага единъ отъ четниците отива и съобщава на войводитѣ за престрелката, обаче, Константиновъ, мислейки че това е Арсо, поради бѣлитѣ бечви, скача и ядосано почва да говори: „Пребили сте Арсо и нищо повече... това ли трѣбваше да направите“. Въ това време Арсо Локвички пристига. Щомъ го видѣ, Константиновъ разбра, че има опасностъ.

За да могатъ да узнаятъ точно пункта, който за-

матъ войводитѣ, срѣбските чети пропущатъ да мине Арсо, та като спре при войводитѣ тамъ да изсипятъ нѣколко залпа.

Щомъ се пукна зората тримата часови видѣхме неприятеля какъ се движи по ридовете. Веднага се притихме при войводитѣ и имъ съобщаваме угрозата. Въ самото рапортуване градъ отъ куршуми се изсипва въ мѣстото, заемано отъ войводитѣ.

Едва тогава Константиновъ и Алябака схванаха дяконовитѣ думи, че отъ тая яма мжно ще излѣземъ и че може гробъ да ни стане.

Въ ожесточения бой се чуваха само свистенето на куршумитѣ и гластиъ на по-смѣлитѣ: отъ тукъ отстъпли, ела тукъ, тамъ ще те пребиятъ. На мѣста сражението се водѣше на 30-40 крачки. Трѣбваше голѣмо самообладание, решителност и присѫствие на духъ, които не липсваха у мнозина, за да се отстои на многочисления и заселъ изгодни позиции неприятель.

Иванъ Алябака, придруженъ отъ четниците Наумъ Йосифовъ, Петъръ Станевъ, Жечо Павловъ, Никола Пановъ, Тодоръ Якововъ, Стефанъ Аврамовъ, се помъчи за заеме високата въ тилъ, обаче куршумитѣ на неприятеля го повърнаха обратно Арсо се помъчи да заема единъ плочникъ, но бѣ раненъ тежко въ крака и се повърна.

При втори опитъ на Алябака да заеме високата паднаха убити четниците Колю Комитката, Андрея Маджарчето, Стефанъ..., а ранени тежко Павелъ Наумовъ и Стефанъ Аврамовъ.

Едва следъ обѣдъ, съ заобикаляне презъ рѣката тая висота се засе отъ Алябака и Дяконъ заедно съ четниците Наумъ Йосифовъ, Жечо Павловъ, Петъръ Станевъ и Димитъръ Върбановъ. Отъ високата почнаха да стрелятъ 5-6 наши пушки, които подигнаха духа на всички и дадоха голѣми надежди за излизането отъ тая яма. За да не може да се отстъпли къмъ високата, неприятель почва усилена стрелба около извора.

Четникътъ Наумъ Йосифовъ — по нареддане на Алябака — се връща обратно при извора и показва пътя за отстъпление. Подъ прикритието на усиления залповъ огънь отъ високата срещу неприятеля, една група отъ десетина четници се изкачи горе и засили гру-

пата на Алябака и Дякона. Следът това, подъ усиления залповъ огънь, Константиновъ съ останалите четници се изтегли къмъ висотата, отнасяйки съ себе си и ранените четници. Отъ дясната флангъ на Алябака се чуваха цинизмите на Григоръ и Тренко. Сръбскиятъ четникъ Йосифъ, който се бъше приближилъ на около 20-30 крачки отъ Алябака, ставаше правъ и псуваше, обаче Алябака се премъри и го уби на място. Това изплаши неприятеля, който спре настъплението. Подържанъ отъ няколко стрелци, Алябака не даваше на неприятеля да подигне глава; ако някой дигаше глава, сигуренъ курсумъ го намираше. Григоръ Соколовъ, озлобено подвикващ на Алябака: „Ой, мори, мечко, ако не си ти, всички ще ги изловя!“

Къмъ 4 часа следъ обядъ, подъ градъ отъ курсуми, можа да се промъкне и отстъпти заставата отъ шестимата четници. Това внесе голъмо успокоение между войводите и четниците.

Когато неприятель видѣ, какъ четниците Наумъ Йосифовъ, Коле Попадийчето и Никола Пановъ понесоха ранените Арсо Локвички, Христо Радомирчето и Стефанъ Аврамовъ, отправиха по тяхъ залповъ огънь, но при все това тия смѣлчици отнесоха ранените на закрито място и се върнаха при бойците.

Привечеръ почна да приижда аскеръ и арнаути отъ Църнилища въ помощь на неприятеля. Предъ видъ на новата опасност, четите сполучиха да се изтеглятъ отъ полесражението, отнасяйки съ себе си и ранените.

Къмъ полунощ четите пристигатъ на „Склопчарниците“ и се настаняватъ на почивка. Тукъ стана първата превръзка на ранените отъ фелдшера Коста Крачоловъ.

— Кай те пущнаха сръбитъ, бе Стефо... защо не кажешъ бре?... Майстори... мъриха... мъриха, та... ха... ха... хи-хи-хи — пита Коле Попадийчето засрамения малчуганъ.

— Змия сънуващъ, сине майчинъ, хакъти е — обади се дъдо Иванъ.

— Не го срамете, бе халосани, не ли му стигатъ болките — обажда се Велко Попадийчето и се почва веселъ смѣхъ, смѣхъ до насита, всичко разгорещено се

смѣе, като че ли нищо презъ деня не е станало. Засмяни бѣха и лещацитѣ и букитѣ и папратитѣ на Бабуна, която криеше въ пазвитѣ си своите чеда.

При отстѫплението всички смѣтаха, че Колю Социалиста е убитъ. Всички тѣжеха за тоя веселъ другаръ. Той носѣше името „социалиста“, поради буйната си къдрава коса, достигаща до раменетѣ му. Какво бѣ очудването на всички, когато Колю следъ два дни се завърна и смѣешкомъ почна да разправя своите патила: „Когато първата група отстѫпваше нагоре, азъ съ Колю и Стефанъ обстрѣлахме неприятеля, за да можете да отстѫпите по-лесно, но въ залисията се вдадохъ малко напредъ и не усѣтихъ, кога другаритѣ ми паднали убити. Кога се обѣрнахъ гърбомъ, видѣхъ насреща си, на около 20—30 крачки, срѣбъски четници да стрелятъ по мене. По инстинктъ схванахъ тежкото положение и незнай какъ машинално ми мина мисъльта да се присторя на убитъ, защото не намирахъ друга възможност да се спася. При зачестилата имъ стрѣлба азъ изревахъ колкото ми гласъ държеше: „Олеле мале, отепаха ме“ и паднахъ въ храсталака. Малко следъ това дойдоха срѣбъските четници, ритнаха ме нѣколко пѫти, изпсуваха ме и ми взеха пушката. Хемъ ме болѣше, хемъ смѣхъ ме надуваше, едва издѣржахъ да не се изсмѣя съ гласъ. Щомъ се отстрахиха, лежишкомъ поразгледахъ добре, има ли опасностъ и, следъ като се увѣрихъ че неприятельтъ е далечъ, скрихъ се въ единъ храсталакъ. Отъ тамъ слушахъ до вечеръта сражението, обаче нѣмаше какъ да дойда при васъ. При вечеръ аскерътъ мина, обра оръжието на убититѣ, обискира ги и замина напредъ. Свечери се. Едва тогава азъ се почувствувахъ спасенъ. Презъ нощта се упѫтихъ къмъ Даутица и презъ най-стрѣмните мѣста се изкачихъ на бачилата. Денътъ прекарахъ въ едни папрати, а презъ нощта преминахъ въ Орѣшкия балканъ и дойдохъ въ село, съ надеждата да намѣря четата. Сърбитѣ ми вземаха манлихерката — ето ви бѣрзометката, която азъ взехъ отъ убититѣ сърби. Доволенъ ли си бай Панче — каза съ весель и безгриженъ смѣхъ Колю и запѣ съ гласъ „Планино, Пиринъ Планино, колко си Пиринъ хубава...“, безъ да дава ухо на закачкитѣ на другаритѣ си.

Следъ сражението на Крапа, Константиновъ нап-

рави постъпки ресенската чета временно да остане въ Велешко, до като се нанесе единъ по-сериозенъ ударъ на неприятеля. Ресенскиятъ войвода, обаче поради липса на единодушие и единомислие за по-системна и ползотворна борба съ пропагандата, поискъ да му се отвори каналъ за Ресенско. Велешкитъ войводи не правеха постъпки за препровождане на четата съ единствената цель четата да остане поне още десетина дни. Следъ единъ оживенъ разговоръ между тримата войводи, дяконътъ приготви четата си за пътъ и заяви, че самъ ще си отвори каналъ. Ресенската чета се сбогува и потегли на пътъ, увърявана отъ велешкитъ войводи, че, следъ 2—3 дневно скитане, ще се върне обратно.

По това време Прилепското поле бъше изпълнено съ войски. Дяконътъ влиза съ четата си въ с. Стровие, отива въ къщата на свещеника, когото вързва и го взема за заложникъ. Следъ това взема още двама младежи отъ селото и тръгва на пътъ за Крушовско, като заявява на селяните: „Вързанъ попъ — мирно село“. Четата заедно съ свещеника и двамата селски младежи преминава презъ нощта край полскитъ села и пристига въ Крушовско. Огъ тамъ тя връща обратно свещеника и двамата младежи. Съ писмо до Константиновъ и Алябака дяконътъ съобщи, че за да осигури преминаването си презъ полето, вързалъ попа сърбоманинъ и заедно съ него преминалъ Крушовско.

Следъ сражението при Крапа положението извънредно натегна. Сръбските чети постоянно сновеха по Даутица и устройваха засади. За да може да се задържи напора на пропагандата, околийскиятъ войвода П. Константиновъ писмено покани околните организационни райони да изпратят временно своите чети въ Азотъ. Освенъ това пропагандата почна да атакува Кичевско, Крушевско и Прилепско.

Тия ежедневни засади и контразасади изтошиха и четници и милиция. Четниците бъха съвършено оголъли и обосъли.

Неописуема радост изпитаха всички, когато пристигна една партида опинци, изпратена отъ прилепския войвода Гого Йцевъ. Тия опинци били предназначени за четите на пропагандата, обаче прилепската чета ги за-

лавя и веднага пръска между четитѣ въ съседнитѣ райони, за да ги подпомогне. Между разговорите, които се водеха между четници и милиционери, почти цѣла седмица ласкавитѣ отзиви за Гого Йцевъ и четницитѣ му не престанаха. Колкото и малъкъ подаръкъ да бѣше, все пакъ съ тоя актъ блѣсна братската солидарност на прилепчани. Ежедневните коментарии за опиниците внасяха и сълзи и смѣхъ срѣдъ четницитѣ.

На 10. августъ 1905 година чрезъ своите оръдия Зафиръ Дамяновъ и Китанъ Станковъ, отъ с. Орѣше, и Попъ Христе отъ село Папрадища, пропагандата узнаява, че ранениятъ Арсо Локвички съ още група ранени четници се намира на лѣчение въ с. Папрадища и че четитѣ сѫ заминали къмъ „Клепата“.

Охраната на с. Папрадище се извѣршваше отъ мѣстното население. И мѫжетѣ и женитѣ се поставяха на специални охранителни постове и въпреки несгодите тѣ изпълняваха възложената имъ отговорна работа съ най-гольма предпазливост. Група мѫже и жени се грижеха за раненитѣ.

Презъ нощта срѣбъската чета обсажда селото. Селската охрана веднага донася за извѣршената обсада. Арсо Локвички, макаръ и тежко раненъ, не падна духомъ. Той взема бѣрзи мѣрки. Веднага двама селяни грабватъ тежко раненитѣ Стефанъ Аврамовъ и Христо Радомирчето и ги отнасятъ въ една млада горичка. Арсо, придруженъ отъ попъ Иванъ, Павле Наумовъ и дѣдо Иванъ Опълченец, сполучва да се промъкнатъ презъ веригите на обсадата. Призори почнаха да се слушатъ писъците срѣдъ селото. Презъ време на обиските зле си изпатиха старцитѣ, женитѣ и децата. Кѫщата, въ която лежаха раненитѣ, бѣше съвѣршено разровена и зидовете разкъртени, за да търсятъ скривалище. Следъ като не можаха да постигнатъ целта си, срѣбъските чети напуснаха селото и отидоха при другата тѣхна чета, която обискираше околнитѣ залесени мѣста. Впоследствие тѣ залавятъ бащата на попъ Иванъ — 80 годишния Аврамъ Чупаровъ и внука му Трайко Андонъ Аврамовъ. Следъ заплашване и тормозъ, че ще ги убиятъ, ако не откриятъ скривалището на попа и Арсо, тѣ имъ съобщаватъ, че четата ги отвела за Бистрица. Цѣли три дни

наблюдателнитѣ постове на неприятеля следѣха движението въ Папрадища, по групово влизаха въ селото, търсѣха скривници и тероризираха населението.

На 11. августъ попъ Иванъ отиде въ Бистрица и доведе на другия денъ бистришката селска чета. Последната отведе раненитѣ въ балкана подъ свой надзоръ. Селото Бистрица остана дълго време незасегнато отъ сръбската пропаганда. Неговата селска чета броеше около 30 левентъ момци, готови винаги да се справятъ съ неприятеля.

Дългоочакваниятъ лѣкаръ не дойде. Раната на Арсо бѣше съвършено гноясала а бердановиятъ куршумъ не изведенъ. Раната му можеше да се варази, та решихме да го „оперираме“. Прочистихъ добре раната отъ гной, дезинфекцирахъ единъ бръсначъ въ тенджера съ врѣла вода, и по неволя станахъ „хирургъ“. Напипахъ куршума къмъ здравата част на прасето му и почнахъ да изрѣзвамъ здравото месо, за да направя отворъ и изтикамъ куршума. Единъ го дѣржи за рѣцетъ, двама за краката и операцията продължава: кръвъта шурти и пръска, а Арсо невъзмутимо пѣе. Следъ направения разрѣзъ промихъ раната съ гроздова ракия, навихъ на пръчка памукъ и марля и сполучихъ да изтикамъ куршума, който падна съвършено зеленясалъ. Благодарение на масажитѣ и прочистването на раната, Арсо за десетина дни се изправи на крака и у него заговори гордиятъ духъ да планинеца, готовъ за борба.

Четникътъ дѣдо Иванъ Опълченецъ бѣше човѣкъ съ благородна и възвишена душа; той безспорно се шурѣше низъ гората да търси корене за супа, перѣше бинтоветъ, кърпѣше дрехите и бащински се грижеше за раненитѣ. Дѣдо Иванъ, като всѣки старецъ, обичаше дѣ си попийва ракийца. Всички ранени даваха своята частъ на дѣдо Ивана, който се радваше на тоя жестъ и не намираше думи да изкаже своята благодарностъ за сагията, която му се правѣше. Следъ благополучната операция на Арсо, дѣдо Иванъ подскочи като момче, изпъчи гърди, дигна бжклицата съ ракия, зае позата на цирковъ пехливанинъ и почна благословията: „На болнитѣ — здраве; на здравитѣ — пушка въ ржка;

на българитѣ — ракия, а на сърбите — кюския". Друженъ смѣхъ екна всрѣдъ гората. Раненитѣ забравиха болките си. Впоследствие, щомъ нѣкой си спомнише величествената поза на дѣдо Ивана, размѣняха се бързо погледи и се надаваше кръщенъ смѣхъ, който непринудено заразяваше и надошлите селяни.

Щомъ Арсо се изправи на крака, почувствува се бодъръ, веднага заминахме презъ нощта за с. Папрадище. Попъ Иванъ, виждайки ни оздравѣли, се радваше като дете. Но не за дълго бѣ неговата радост. Презъ сѫщата нощъ срѣбската чета поставя постове по пътищата и навлѣзе въ селото. Щомъ селската охрана съобщи за опасността, всички ранени, заедно съ попъ Ивана, се промъкнахме презъ постовете на неприятеля и отидохме въ Црешновския балканъ. На другия денъ дойде Бистришката селска чета и ни заведе въ пещерата „Яворътъ“.

Пещерата „Яворътъ“ се намира въ мѣстността „Яворътъ“, между селата Бистрица и Црешново. Въ пещерата се влиза презъ единъ голѣмъ и широкъ входъ. Въ пещерата се влиза и предъ други два малки входове, обаче да се влиза презъ тѣхъ е рискувано, понеже сѫ много стрѣмни. Пещерата, колкото се влиза навѣтре, толкова повече се разклонява и става по-обширна. На мѣста е много влажна поради течащите въ нея води, обаче, има мѣста съвѣршенно сухи и приветливи. На дължина пещерата има до десетина километра и върви по направление на балкана „Якупица“, като има изходъ задъ „Якупица“ по направление на село Яблчища. Въ пещерата може да се укрие единъ полкъ войска. Всрѣдъ мѣстното население за тая пещера сѫществуватъ много предания едни отъ други по-страшни. По предание е запазенъ разказа за нападението въ Бабуна на богомилите бабуни и поголовното имъ избивање отъ нѣкакъвъ князъ, за страшните турски походи въ Бабуна и пр. Отъ централната голѣма гещера се отклоняватъ редица малки проходи, които водятъ къмъ недрата на балкана, дето има галерии, които могатъ да събератъ по 500—1000 души. Тия галерии на нѣкои мѣста сѫ приспособявани отъ човѣшка ржка за прикриване отъ неприятеля. Въ пещерата — споредъ

народните предания — е умрълъ единъ отъ най-видниятъ бабунски „дедци“ (епископи), който, следъ дълги изтезания отъ неприятелитъ, най-сетне сполучилъ да избъга заедно съ свои приближени и се скрие въ пещерата. Въ пещерата има мъста, гдето може свободно да се ходи. Тъй като отгоре има дупки, достигащи до вътрешността, отъ гдето иде светлина. Въ едно отъ скривалищата намърихме различни голъми камъни съ надписи на гръцки, латински, а така също ризници, шлемове и мечове на древни рицари. Всички тия древни находки впоследствие се оставиха на съхранение въ Бистришката черква.

Има мъста, въ които пещерата е широка и приветлива, но изобщо пътуването низъ нея е много трудно тъй като въ нея течатъ въ изобилие води и се срещатъ широки ями пълни съ вода.

При влизането въ пещерата, макаръ и ранени, веднага се заловихме да наредимъ охраната си. Настанихме се на една площадка, отъ която можеше най-добре да се следи влизането въ пещерата. На другия ден постоянно дежуриращия Арсо забелѣза, че вънъ предъ пещерата, се движки сръбската чета. Следъ едно часово заплашване и викане, неприятелътъ откри залповъ огънь въ пещерата, безъ да смѣе да навлѣзе въ вътрешността. Благодарение бдителността на бистришката чета, която се яви въ тилъ на сръбската чета, последната се отдърга и отстъпли.

При дененощното бдение и добра охрана, всички ранени престояхме въ пещерата 5—6 дни, до като дойдоха организационните чети. Всички ранени пожелаахме да сме между другарите и се присъединихме къмъ четата.

Неприятелътъ най-внимателно следѣше движението на организационните чети и се стараеше да устройва засади, обаче, и нашите разузнавачи не стояха съ скръстени ръце. Въ тоя край и мжже и жени дененощно стояха и бдѣха на своя постъ, изпълнявайки възложената имъ работа съ най-голъма охота. Щомъ се узнаеше нѣкоя противникова засада, организационните чети се явяваха въ тилъ и обръщаха неприятеля въ бѣгъ. Така дните изминаваха въ гоненица, безъ да могатъ четниците и милицията да си отпочинатъ и сдобиятъ съ нови сили за борба.

Борбата се водеше съ такава ожесточеност и настървеност, че и турските войски не смеяха да се намесват, а чакаха след привършване на сраженията да обират плячка.

ГЛАВА VIII.

Липса на авторитетен организатор и инструктори. Четата на Георги Сугаревъ пристига въ Велешко. Обясненията между Георги Сугаревъ и Иванъ Алябака. Отношенията между четниците и населението. Прехрана и облъкло. Обсадата на с. Стровие. Настъплението въ Поръчието. Отрядът влиза въ село Црешново. Вакханалият на сръбските войводи. Въ село Бълица. Връщане въ Язотъ. Пропагандата подготвя нападение. Четите на пропагандата въ с. Нежилово. Пещерата при с. Нежилово. Проучване на пещерата. Страхът на нежиловци от пещерата.

Както се обясни по-горе, при пристигането на Григоръ Соколовъ въ Поръчието и затвърдяването му през 1904 и първата половина на 1905 година, въ Велешко се развиаха междуособни борби, поради които междуособици организацията не разполагаше съ достатъчно сили, за да може да му нанесе единъ по-сериозенъ ударъ и да осути неговата противонародна дейност.

Войводата Панче Константиновъ, макаръ и да бъше младъ и идеенъ революционеръ, който ежедневно слагаше въ опасность своя животъ въ борбата срещу пропагандата, нѣмаше твърдъ характеръ и желѣзна воля, които бѣха толкова необходими за единъ оклийски войвода въ единъ такъвъ важенъ за организацията районъ. Вследствие на недоразумѣнията въ града и околията той стана непостояненъ въ избора на среѣствата за борба срещу пропагандата, изгуби самостоятелността си, липсваше му единъ по-широкъ критерий за всестранно обсъждане на организационните работи, като почна да води борбата срещу пропагандата на щастие. Напоследъкъ той стана извѣнредно флегматиченъ и изгуби самоинициативата. Той изживѣваше нѣкакъвъ душевенъ кризисъ, съвършено изостави себе си и стана играчка въ рѣцетъ на хората, който нѣмаха ни най-елементарната отговорност предъ организацията.

Войводата Иванъ Наумовъ Алябака пъкъ бѣше почти легендаренъ герой, който се хвърляше като разя-

ренъ лъвъ въ сраженията и повличаше четници и милиция следъ себе си. Съ тези си ценни качества той всъ смутъ въ редоветъ на пропагандата, а въ редоветъ на организацията внесе ентузиазъмъ за борба. За съжаление, нему му липсаха тактически похватъ и широкъ замисълъ въ предприетата борба на единъ що-годе ръководител. Той се използваше добре като боеви човекъ, но тръбаше да биде постоянно направляванъ отъ единъ войвода съ по-високъ интелектъ. Той беше много откровенъ и не скриваше своите недостатъци въ водениетъ борби и извънредно се измъчваше отъ това. Въ лицето на Панчо Константиновъ той виждаше своя естественъ съюзникъ, съ когото взаимно, поне отчасти, се допълваха. И Константиновъ чувствуваше нуждата отъ мощната дългота на Алябака. Между двамата войводи съ създадоха братски отношения, правеха си взаимни отстъпки и за най-дребната организационна работа размъняха мисли помежду си.

Обаче, за да се свърши скончателно съ пропагандата въ този край, чувствуваше се нуждата отъ единъ енергиченъ организаторъ, съ по-широкъ кръгозоръ и житейска опитност, който паралелно съ войводите да отпочне борбата съ нова тактика, нови форми и методи, на когото да се даде неограниченъ мандатъ да заглуши местния сепаратизъмъ и насочи усилията си за окончателното унищожение на пропагандата. Това беше наложително, защото велешкиятъ революционенъ районъ представляваше най-важния стратегически възелъ, презъ който преминаваха почти всички чети, транспорти и кореспонденция на ВМРО за Битолския вилаетъ, а така също и почти единственъ етапъ за пренасяне на ранени и подгонени организационни деятели. Съ загубата на Бабунията и завземането ѝ отъ пропагандата, ВМРО рискуваше да изгуби базата си за действие и позициите си въ югозападна Македония, понеже се лишаваше отъ своя пръктъ каналенъ пътъ.

Голяма част отъ местните дейци на организацията бяха физически изтощени отъ денонощната непосилна работа. Мимо това, единъ следъ другъ, мнозина отъ първите македонски дейци падаха по бранните полета и отъ ден изъ ден се отлагаше, все за по-добри вре-

мена окончателната ликвидация съ сръбската пропаганда.

Въ тоя именно духъ велешкиятъ околийски войвода Панчо Константиновъ направи писмено изложение предъ ржководството на ВМРО, като, чувствуваики отговорността, която всецѣло падаше върху него, той искаше да бѫдатъ изпратени въ негова помощъ значително повече интелигентни сили. Особено едно отъ писмата му до ВМРО, съ което съобщаваше надмощието на нелегалната сила на пропагандата, бѣ доста обширно, въ което той искаше помощъ и въ което той въ голѣма степень описваше трагедията, която лично той изживѣваше поради своята отговорностъ.

Организацията, предъ видъ на критическото положение на тоя районъ трѣбаше веднага да изпрати единъ авторитетенъ ржководителъ и една група интелигентни четници, като на първия възложи тежката и отговорна мисия по унищожаването гнѣздата на пропагандата въ Азотъ и Порѣчието.

Мнозина отъ по-видните дейци на ВМРО търсѣха подходещъ деецъ, обаче, такъвъ не се изпрати. Мнозина пѣкъ не смѣха да заематъ такъвъ важенъ и пъленъ съ отговорности постъ. Отлагайки отъ денъ изъ денъ уреждането на велешкиятъ революционенъ районъ, организацията даде възможность на пропагандата неимовѣрно да се засили и да вземе широки размѣри, налагайки се било съ злато, било съ тероръ. Ако навремето още бѣха се взели ефикасни мѣрки противъ пропагандата, Азотъ и Порѣчието не щѣха да станатъ нейна важна база за действие.

Битолскиятъ окръженъ войвода Георги Сугаревъ е отъ онѣзи мнозина скромни и предани дейци на македонското дѣло които умрѣха съ оржжие въ ржка срѣдъ вихъра на неравната борба срещу враговете на потисните македонски робъ и върху чито свещени кости всрѣдъ народа израстна, като изполинъ, съзнанието за революционна борба низъ македонските бранни поля.

Той е роденъ въ гр. Битоля презъ 1876 година отъ крайно бедни родители. Преживѣната мизерия въ голѣма степень се бѣ отпечатала по лицето му. Още въ дет-

скитѣ си години той е почувствувалъ умраза и отвръщение къмъ поробителя, а въ юношескитѣ му години тя добива все по-голѣмъ и по-голѣмъ размѣръ. Едва завършилъ IV. класъ на Битолската гимназия, поради голѣмитѣ семейни лишения, той напушта гимназията и се отдава на учителската кариера, въ която единствено намиралъ своето призвание: да буди народа и го учи, какъ да се бие и умира за свободата си. Той учителствува въ града Битоля, Битолската и Кичевска околии.

Войводата Георги Сугаревъ.

Презъ 1901 година, недоволенъ отъ легалната си дейност, той става четникъ въ Демиръ-Хисарската чета при войводата Никола Петровъ Русински. Презъ сѫщата година, обаче той бива избранъ за членъ на ржководното тѣло на битолската революционна организация и, за да може да изпълнява възложената му организационна длъжност, става учителъ въ гр. Битоля. Но шумниятъ градъ и надмѣнните ефендиета и влечуги-

тъ около тъхъ погнусяватъ издънъ душата на Сугарева. Градскиятъ животъ не задоволяваше възвишената борческа душа на той пламененъ борецъ: той напушта Битоля и съ нѣколцина другари почва нелегална дейност въ Битолска околия. Той превъзпита въ революционно съзнание своите четници и, впоследствие, мнозина отъ тъхъ станаха войводи. Той отиваше навсъкѫде, гдето се почувствуваще нужда отъ неговата смѣла организаторска опитност. Той преброди Демиръ-Хисарско, Кичевско, Рѣсенско, Крушевско и Порѣчието. Сугаревъ извѣнредно обичаше да общува съ селянитѣ и по цѣли нощи да води разговори съ тъхъ по революционнитѣ и частно-домакински тежения на дадено село. Той бѣше извѣнредно тихъ, спокоенъ и разсѫдливъ: обичаше да изслушва и винаги бѣ справедливъ въ своята преценка по каквъто и да било въпросъ. Каквito и конфликти да се появяваха всрѣдъ мѣстнитѣ организации, Сугаревата намѣса още въ зародиша имъ ги претъжляваше. Той имаше твърдъ характеръ и силна воля, крайно упоритъ въ сѫжденията си и никога не отстѫпваше отъ заетото веднажъ отъ него становище по даденъ въпросъ. Той притежаваше ценни качества за единъ добъръ организационенъ ржководителъ.

Илинденската епопея презъ 1903 година завари Сугарева войвода въ Битолско, а презъ самото възстание той биде назначенъ горски началникъ и взема участие въ редъ ожесточени сражения, въ които тихия, скромния и винаги мълчаливъ каленъ борецъ създаде дивни легенди всрѣдъ мѣстното население. Настѫпи злополучниятъ край на въстанието, въ което мнозина смѣли борци беззаветно сложиха своя животъ предъ олтаря на свободата — малцина останаха живи. Въ Битоля и Битолско ржководнитѣ лица на организациятѣ се намираха въ ужасно положение. Мнозина се отчаяха, обаче Сугаревъ бѣ единъ отъ първите сподвижници на Даме Груева, който съ стоицизъмъ понесе грозната катастрофа. Той виждаше и чувствуваще болкитѣ народни, но той не плачеше, а съ своята непринудена блага усмивка, почна да утешава и ободрява: „Ако турцитѣ сега сполучиха да потушатъ въстанието, при другъ случай не ще могатъ да сторятъ това и ще дойде денъ великъ, въ кой-

то денъ ще изгрѣе, като зорница, лелеяната свобода на македонския народъ," — повтаряше Сугаревъ точно така, както говорѣха нѣколцината още Дамеви другари и сподвижници. Така беззаетно той работи всрѣдъ народа и подържа духа му до края на 1904 година, когато, поради голѣмо физическо изтощение, бѣ принуденъ да се прибере на почивка въ България.

На 25. август 1905 година пристигна въ село Орѣше, заедно съ 28 членната си чета, битолскиятъ окръженъ войвода Георги Сугаревъ. Неговото пристигане внесе голѣмъ ентузиазъмъ срѣдъ четниците и населението. „Сугарето пристигна“ — се носеше новината отъ уста въ уста. Ние — малчуганитѣ — отъ своя страна чувствувахме и разбирахме желанието на народа да види пристигналия войвода и радостъ бликаше въ душата ни, виждайки какъ се ценятъ отъ народа заслужилитѣ вѣрни и безкористни дейци на Организацията.

Сугаревъ съобщи на П. Константиновъ и Ив. Наумовъ Алябака, че той ще остане повече време въ Велешко съ мисията да се поведе една по-интенсивна борба противъ пропагандата. Между другото, той съобщи за срещата си въ Кратовско съ Даме Груева и други ржковидни лица на Организацията, за уговоренитѣ мѣрки, които непременно трѣбва въ скоро време да се взематъ срещу пропагандата, заявявайки, че той — до като го повикатъ въ Битолско — заедно съ цѣлата си чета остава въ Велешко. Панчо Константиновъ и Иванъ Алябака, като слушаха предложението на Сугарева, нескрита радостъ озари лицата имъ и тѣ не намираха думи да изкажатъ радостта си.

Въ всички квартири се водѣха най-оживени разговори между четниците на Сугарева и по-старите такива. Последните обясняваха на новопристигналите за кървавите борби съ срѣбската пропаганда, които съ възторгъ слушаха подвигите на другарите си. Цѣлата нощ се седѣнкуваше, зората се сипва, а разговорите и пѣсните още продължиха, въ които най-живо участие вземаше и мѣстното население.

Следъ като се говори обширно по общото положение въ велешкия районъ, Сугаревъ настѫпи най-болното място — сепаратистическите тенденции въ района.

Сугаревъ — като единъ отъ най-близките идейни сподвижници на Даме Груева — постави ребромъ следните въпроси предъ Алябака: „Защо ти, бай Иване, човѣкътъ, който презъ време на възстанието бѣше единъ отъ най-храбрите и преданни защитници на Крушовската република и единъ отъ най-вѣрните и будни стражи на организацията, стана оржие на Сарафова и цепишъ редовете на организацията въ Велешко? Нима ти — като идеенъ и честенъ борецъ — неможка да останешъ вѣренъ на организацията? Не знаешъ ли, че съ тоя сепаратизъмъ страда и организация и народъ. Тоя сепаратизъмъ стана причина да се залостятъ агентите на пропагандата и ето виждашъ, че днесъ ние сме дошли тукъ да се боримъ съ нея и да даваме голѣма кървава дань. Сега, когато те видѣхъ, че сте заедно съ Константинова и той ми съобщи, че нѣма между васъ борба за първенство, право да ти кажа това ме много радва. При все това предварително не мога да изкажа радостта си, боейки се да не съмъ прибързаль. Повтарямъ, това разцепление на силите на Организацията ни донесе много жертви и страдания. Дано поне сега се тури край на миналото и зацари братство между васъ.

Когато Сугаревъ напълно се изказа, Иванъ Алябака, който презъ всичкото време само се червѣше и нито съ една дума не прекъсна мисълъта на Сугарева, съвършено разчувствуванъ заяви следното: „Следъ въстанието азъ искахъ — като на велешанинъ — да ми се даде велешкиятъ районъ, обаче поради нѣкакви интриги това не стана. Азъ бѣхъ отхвърленъ, а въ Велешко се изпрати Стефанъ Димитровъ, който абсолютно никакъ не бѣше запознатъ съ района, въ който отдавна срѣбъската пропаганда имаше доста гнѣзда. Азъ се амбицирахъ и искахъ съ своя чета да дойда тукъ. Борисъ Сарафовъ ми помогна и азъ презъ миналата година дойдохъ. Срещнахъ се съ Стефанъ Димитровъ и му предложихъ услугите си да му бѣда подведомственъ, като ми се даде районъ въ Азотъ. Той не се съгласи на това ми предложение. Конгресътъ ми наложи и азъ напуснахъ района съ тѣга въ душата си. Много райони ми се даваха, обаче, мисълъта ми бѣше за Бабуна. Тази година пристигнахъ въ Велешко съ единствената мисъль да се

справя съ Григоръ Соколовъ, обаче, още при преминаването на Вардара, въ родното ми село Ораовецъ, бѣхъ ударенъ отъ Стефанъ Димитрова. Макаръ и силно обстрелванъ, безъ да пукна пушка, заловихъ голѣма част отъ четата му и, за да не потече братска кръвь, се отстригахъ, като освободихъ четниците му. Почнахъ да се движка въ Порѣчието и Крушовско. Това даде възможност на Григоръ да се справи съ Стефана и да го убие. Вѣрно е, че пжтътъ, който сме хванали, ще ни докара до положението да бждемъ избити като псета отъ Григора. Щомъ се научихъ за убийството на Димитровъ, нищо не ме сдържаше, пакъ дойдохъ тукъ — ей така.... боли ме за родния ми край. Азъ съмъ работилъ за организацията и ще умра за нея, но, за да стана велешки войвода, не сарафистъ ще стана, но и всѣкаквистъ само и само кракътъ ми да стѫпи ей тукъ — на Бабуна, Противъ мене е стреляно отъ Стефанъ Димитровъ и хотрата му, но азъ не вдигнахъ ржка да стрелямъ противъ когото и да било и никога не ще мога да дигна ржка противъ нашитъ. Тия борби се изживѣха, но душата ми е наболѣла, че докато не се справимъ съ пропагандата, спокойствие не ще намѣря и мисля ще се разболѣя. Пиши на Dame, че Алябака срещу пари не служи никому. Гоце е билъ за мене кумиръ и ще си остане. Давамъ си братската ржка, заяви Алябака темпераментно, съ твърдата вѣра, че не ще съмъ азъ който ще вдигна тая ржка противъ брата си."

Тая беседа успокои Сугарева и той напълно се довѣри на Алябака, особено следъ размѣна на мисли съ Константинова, който тъй сжъто заяви на Сугарева, че като другаръ, Алябака е незамѣнимъ и че е способенъ на саможерства.

Следъ пристигането на Сугаревъ се изнizaха нѣколко по-спокойни дни, презъ които той, съ съдействието на Константиновъ и Алябака, постоянно разучаваше и обсѫждаше единъ планъ за настѫпление въ Порѣчието. Неприятельтъ — чрезъ своите платени орждия, като че ли бѣше узналъ за Сугаревото пристигане — бѣ престаналъ да следи нашето движение. Тримата войводи, съ групи четници, обходиха нѣколко села и по-важни стратегически пунктове, граничащи съ Порѣчието. Сѫщев-

временно и Арсо Локвички съ група четници замина по рекогносцировка въ Поръчието. За да може по-добре да се следи неприятеля, на „Склопчарниците“, „Даутица“, „Смиловъ Камъкъ“ и „Якупица“ се поставиха постове.

Отношенията между четниците и населението, т. е. между нелегалните и легалните бъха повече отъ сърдечни. Легалното население съ радость посрещаше четата и съ спокойствие преспиваше презъ нощта, знайки, че има кой да бди надъ него. Залаятъ ли селските кучета, и легални и нелегални ставатъ на кракъ за да направятъ провърка на постовете. Всичко годно да носи оръжие — само при единъ зовъ за помощ — се явява като милиция. И маже и жени и старо и младо бъше въ услуга на организацията. Почти най-важните и отговорни постове за охрана се даваха на жените, които работейки по нивите и въ гората съ най-голема предпазливост следеха да не приближи неприятель къмъ селото.

На жените бъше забранено да се кичатъ съ златни и сребърни пари, подъ страхъ на наказание и конфискация. Ако някоя жена се осмѣлъше да ги носи, тъ се вземаха отъ ръководителя на селото и се предаваха на организацията. Това се правъше отъ страна на организацията за да се приучатъ жените на скромность и да не биятъ въ очи предъ турци и арнаути, че иматъ златни пари и че сѫ богати. Отъ друга страна пъкъ се целише да се приучи населението на жертви къмъ организацията и всичко излишно да се дава за нейната издръжка. Поради това у селските жени не се виждаха никакви накити и нанизи.

Съ пристигането на Сугаревата чета настана големо оживление. Бъше недъленъ день. Ръководителът на с. Оръше, Андрея Стояновъ, се яви при войводите, които бъха на конакъ въ неговата къща, и имъ заяви: „Бре войводи, що сте се умислили, драго ми е да виделъ, я станете да му друснемъ едно нашенско хорце, та да се развесели мало и големо“. Алябака го изглежда изъ подъ вежди и го пита: „Бай Андрея, ти да не си полудълъ“.

„Драго ми е, брате, скоро такъвъ день не съмъ виждалъ, стария боклукъ се разпали, кажете да му дръпнемъ ли едно хорце“ — пита Стояновъ.

Докато се разправяха Алябака⁵ и ръководителът, хорщето се изви край къщата, зачу се гласът на гъдулката, Андрея дръпва Алябака и се хваща на хорото. Цълъ въ вода отъ запотяване бай Андрей безпирно играе, веселъ и доволенъ.

Едни играятъ, други си говорятъ и разговорътъ се води все за минали и бѫдещи борби.

Имаше моменти, когато и аскетскиятъ четнишки животъ се подслаждаше съ хора и пѣсни, които намѣсто да изтощятъ силите внасяха нови струи бодростъ и ентузиазъмъ за борба.

Четниците по цѣли седмици се хранѣха съ хлѣбъ и сухо сирене, но никой не претендираше за нѣщо по-хубаво. Всички съзнателно гладуваха, знайки че за народното дѣло всѣки ще трѣбва да се лишава по цѣли дни отъ прехрана. Презъ време на устройване засади и отбиване такива имало е дни, когато по денъ, два и три не се е хапвало залѣкъ. Въ тоя периодъ на идейна борба най-постоянниятъ съпѣтникъ на четниците бѣха гладътъ и гадътъ (въшките.) Отъ постоянното скитане, почти безъ почивка, всички бѣха пълни съ гадъ. Щомъ се видѣше малко спокойствие, четата се раздѣля на две групи — първата заема охраната, втората отиваше да си изпере дрехите. Щомъ втората група изперѣше дрехите си, смѣняше първата, която дохождаше да се пере. Ако нѣмаше борба съ двокраки неприятели, то веднага почваше съ шестокраки неприятели, които не бѣха по добри отъ първите. И едните и другите смучеха кръвь. При все че имаше гладъ и гадъ, все пакъ буйните пѣсни и смѣхове караха мнозина да се мислятъ за щастливци, за избраници народни, които сѫ грабнали пушка въ рѣка да се борятъ за своя народъ, който заслужава свободата.

Така текаха дните на четнишкия животъ, понѣкога много весели, а по нѣкога тжжни и скрѣбни. Но животътъ си иска своето, живите се подгответъ за борба и търсятъ начинъ да отмѣстятъ за паднали другари.

Новите четници се намираха въ първите дни въ особено положение, но следъ нѣколкодневно общуване съ старите свикваха съ четнишкия животъ и съвѣршено се промѣняха.

На 5. септември 1905 година къмъ полунощъ при-

стигна въ бивуака единъ селянинъ отъ с. Стровие и съобщи, че сръбскиятъ войвода Григоръ Соколовъ, заедно съ четата си, влѣзълъ въ селото. Войводскиятъ съветъ — макаръ че селото Стровие бъше съвършенно близко до арнаутското село Църнилища — взе решение веднага да се влѣзе въ Стровие и се удари неприятеля. Четите на бързо се приготвиха и съ радостъ всички потеглихме на пътъ. Макаръ че почна да вали силенъ дъждъ, четниците безъ почивка се катерѣха по скатовете на Бабуна и преди да пукне зората група четници заеха всички важни изходи около селото. Иванъ Алябака съ четата си тръбваше да щурмува селото. Въ голъмата бързина Алябака, навлизайки въ селото, пада въ единъ трапъ и силно се контузи въ лицето, разкървява си носътъ, но при все това навлиза въ първите къщи на селото.

Всички четници съ нетърпение очакваха влизането въ бой съ неприятеля, обаче следъ малко пристигна бележка отъ Алябака, донесена отъ четника Наумъ Йосифовъ, веднага преди да се разсъмне да влѣзатъ всички въ селото, тъй като неприятельтъ сполучилъ да избѣга по-рано. Постоветъ заеха закрити мяста и се настаниха, а четите навлѣзоха въ селото. Отъ разпита на селяните се оказа, че неприятельтъ поставилъ постове на орѣшкия пътъ, които щомъ усътили приближаването ни веднага се прибрали въ село, следъ което цѣлата чета се оттеглила по посока на с. Гостиражни.

Въ една отъ квартирите на четниците пристигна единъ младежъ, Цвѣтанъ, и съобщи, че Григоръ Соколовъ съобщилъ на него и на още нѣколцина младежи да станатъ негови четници срещу заплата, обаче следъ тѣхния отказъ той ги заплашилъ, или доброволно да тръгнатъ съ него, или въ противенъ случай ще ги вземе насилиствено. Поради бързото напуштане на селото той не е ималъ възможността да изпълни заканата си. Целта на Григоръ е била, като вземе тия младежи въ своята чета, които като синове на селските първенци отпосле ще повлияятъ на башите си да станатъ сърбомани. Цвѣтанъ съ сълзи на очи молѣше да го вземемъ съ четата, за да не го отвлѣче Григоръ Соколовъ. По настояване на Алябака и Сугаревъ, Костантиновъ го взе за свой четникъ.

Къмъ 3 часа следъ пладне дойдоха селяни и съобщиха, че отъ Прилепъ пристигнало едно отдѣление отъ стотина души аскеръ и заело позиции край селото. Всички бѣхме увѣрени, че предателството е извършено отъ ренегата Григоръ Соколовъ. При това положение, се взема решение, ако аскерътъ почне да обискира селото, да се почне сражението въ село та следъ настѫпването на нощта да се изтеглимъ въ балкана.

Къмъ 4. часа турскиятъ милязимъ повика първенцитъ на селото при себе си. Следъ като ги заплашва, че ако го излъжатъ ще запали селото, запитва ги, има ли комити въ селото. Последнитъ му отговаряятъ, че войводата Григоръ Соколовъ ношуvalъ въ селото и че на разсъмване заминалъ по посока на „Лилячица“. Следъ дълго разпитване милязиминътъ повѣрвалъ селянитъ, а може би и отъ страхъ да влѣзе въ сражение тръгва обратно за Прилепъ. Благодарение на спокойното държане на селянитъ и умѣнието имъ да заблудятъ милязимина, предателството не можа да се осѫществи.

Привечерь заедно съ новия четникъ Цвѣтанъ четитъ се отправиха за Орѣшкия балканъ. Григоръ Соколовъ, който е наблюдавалъ отъ Бабуна връщането на аскера и заминаването на четитъ, отива въ Стровие, гдето измъчвалъ и изтезавалъ селските първенци и имъ предложилъ да станатъ сърбомани, иначе ще ги избие. Най-много сѫ пострадали кметътъ и помощниците му, които бѣха викани отъ милязима. Така вървѣше Григоръ по стѫпките на организационните чети, биеше и изтезаваше населението за да го принуди да става сърбоманско.

Следъ завръщането отъ с. Стровие веднага се почнаха приготовления за настѫпление въ Порѣчието. Арсо Локвички замина съ разузнавателна цель въ Порѣчието съ двама свои съселяни. Четниците и милиционерите отъ селата Бистрица и Орѣше се предупредиха да се подготвятъ за единъ по-дълъгъ походъ.

На 10. септемврий 1905 година отрядътъ напусна с. Орѣше и тръгна по течението на Орѣшката рѣка, газейки балканските ручеи, които стремоглаво се вливаха въ нея. Следъ усилено изкачване по стрѣмните скатове на Бабуна, привечерь отрядътъ се изкачи на балкана „Даутица“. Отъ висотата, при заникъ, се очерта разкошна

гледка, по която накацали селата Богомила, Оръше, Папрадище, Кжпиново, Нежилово и Црешново. Следъ малка почивка въ папратишата, отрядът потегля и пристигна въ мандритъ на Даутица, гдето мандруваха каракачански стада.

Четата на Алябака, като добре запозната съ местността, става авангардъ. Отрядът измина около единъ километър път и настъпи въ една равнина на самото било на „Даутица“, дълга 2-3 километра, обрасла съ високи буйни папрати и напоявана отъ бистра балканска рѣка. Преминаването презъ високата папрат ставаше много полека и мнозина четници се изпораниха. Съ големи усилия, почти безъ почивка, едва къмъ полунощъ отрядът почна да слиза въ долината. Водачът вследствие на настъпилия гъсть мракъ изгуби козята пътека. Алябака се завърна при отряда и почна да го води напреки презъ скали и паднали грамадни дървета, презъ долини и урви. Отъ всички страни шуртъха течащите отъ балкана води и ливадите бѣха така наводнени, че всички четници, падайки-ставайки, се измокриха до кости. Пътувайки цѣла нощъ всрѣдъ мрака, кой съ навехната рѣка кой съ изпораненъ кракъ, едва призори се чуха селски кучета и отрядът наближи село Црешново-Порѣчието.

Следъ като се поставиха постове край селото, войводата Иванъ Наумовъ Алябака, придруженъ отъ четниците Наумъ Йосифовъ, Пано Арнаудовъ, Блаже Биринчето, Велко Апостоловъ и Стефанъ Аврамовъ, навлѣзе въ селото. Сигналистът на Сугаревата чета свири сборъ. Селяните, подъ силния звукъ на тръбата, се изпокриха въ къщите си. Почна се обискъ. Едва следъ големи претърсвания група четници доведе кмета и свещеника на селския мегданъ. Следъ уплахата тѣ дойдоха на себе си и заявиха, че щомъ охраната съобщила за наближаваща група хора, всички чети веднага отстъпили. Въ селото, при най-щателенъ обискъ, нищо не се намѣри. Съ четитѣ бѣха избѣгали и селските първенци, които бѣха станали прави „сърби“.

На всички четници направи големо впечатление фактът, че почти всички селяни познаваха войводата Сугаревъ и се изреждаха да се рѣжуватъ съ него и да го увѣрятъ, че тѣ не сѫ никакви сърби, но че сръбските чети,

като пълновластни господари на Порѣчието, ги принудили да се учатъ да говорятъ на срѣбски езикъ, който при все това тѣ още не можели да научатъ. Група селяни искаха да говорятъ повече съ Сугарева, но единъ други недовѣрчиво се споглеждаха и се бояха да не кажатъ нѣщо повече отъ позволеното. На селянитѣ се предложи всички да донесатъ оржжието си. Набѣрзо се донесоха нѣколко мартинки и берданки.

Двама наивни селяни, мислейки че срѣбските чети сѫ вече окончателно изгонени отъ Порѣчието, се явиха прѣдъ Сугарева и съ сѣлзи на очи почнаха да му разправятъ за гаврата, на която сѫ били подложени тѣхнитѣ дѣщери и други селски девойки отъ срѣбските войводи и четници. Веднага Сугаревъ нареди да се доведе при него селскиятъ свещеникъ, който по това време се разпраявяше съ Алябака и Арсо Локвички.

Свещеникътъ, като видѣ двамата селяни, гузно почна да се озърта. Сугаревъ стана и го запита: „Отче, защо позволяваши на срѣбските войводи и четници да се гаврятъ съ честта на селските момичета? Познавашъ ли тия двама старци? Защо не запази дѣщеритѣ имъ отъ позоръ? Нима забравяшъ своето предназначение предъ Бога и народа? Нали ужъ си поставенъ да учишъ народа въ християнската вѣра и подържашъ морала между паството си?“. — Следъ като изслуша Сугарева, безъ всѣкаквъ срамъ и стѣснение, свещеникътъ отговори: „Е, що да имъ права, господинъ Сугаревъ, млади люгѣ... но войводитѣ сѫ люгѣ все избрани, тѣ нѣматъ кука и домакина и коя чупа и невѣста имъ се бендише, сами си я взематъ... що могамъ да имъ сторамъ, нали е силата у тѣхъ“.

Това откровено самопризнание на деморализирания селски свещеникъ отврати издѣнъ душа Сугарева. Последниятъ, силно развълнуванъ и покрусенъ отъ тая разюзданостъ на свещеника, го заплю и му каза: „Подобре ще направишъ да хвѣрлишърасото и си обрѣснешъ брадата, отколкото да позволяваши да се гаврятъ съ паството си“. Свещеникътъ обаче нито даже се почувствува застѣгнатъ, а само се усмихваше. Отъ това негово дѣржане ясно се виждаше, че той е подпомагалъ и култивиралъ разврата, защото напълно е билъ зависимъ отъ

войводитѣ, които сѫ му плащали заплатата. Сугаревъ напълно се отврати отъ този божи служителъ и му каза да се махне отъ очите ми.

Ето до кѫде бѣше стигналъ развратътъ въ тоя беденъ и съвършено изолиранъ край. Григоръ Соколовъ и неговитѣ сателити живѣха тамъ на широка нога, мислейки че се намиратъ въ бѣлградскитѣ и нишки шантани ядѣха, пиеха и развратничеха.

Това, разбира се, не е само въ с. Црешново. Почти низъ всички села въ Порѣчието се е съяло развратъ и покруса надъ семейната честь на поробения народъ.

Отрядътъ, следъ като направи обикътъ на село Црешново, по даденъ сигналъ, тръгна по направление на село Бѣлица. Водачъ на отряда стана свещеника на село Црешново. Въ Бѣлица се направи обикътъ, обаче, безъ никакъвъ резултатъ. Отрядътъ постави постове и се оттегли на почивка при изворътъ на единъ отъ притоците на р. Велика, който прилича на малко езеро, водите на което сѫ бистри като сълза. За тоя изворъ всрѣдъ мѣстното население сѫществуватъ много предания.

За откриването дирята на неприятеля се употребиха голѣми усилия, обаче, безрезултатно, тъй като въ тоя горски край мжчно можеше да се намѣрятъ следитѣ имъ. Отрядътъ, макаръ че бѣше на почивка, стоеше на бойна нога, очаквайки нападението на неприятеля.

Въ Бѣлица, Алябака и Арсо Локвички проследиха свещеника и схванаха, че той посрѣдствомъ селяни влизаше въ врѣзки съ неприятеля. Това стана причина надзорътъ върху него да се удвои. Когато отряда напусна село Бѣлица и почна изкачването си по планината „Караджица“, същеникътъ предложи услугитѣ си да ни проведе до „Даутица“. Алябака и Арсо Локвички се усъмниха въ искренитетъ намѣрения на свещеника. У тѣхъ се бѣ сложило убеждението, че той иска да отведе отряда въ засада, устроена отъ неприятеля, поради което и двамата го следѣха най-зорко. Въ единъ завой на пжтеката въ планината, за моментъ орловитѣ очи на Арсо Локвички схванаха, че тукъ пжтьтъ е опасенъ и че може да стане нещастие. По заповѣдъ всички застанаха на място. Арсо излѣзе напредъ и следъ направената рекогносцировка заяви, че по стѣпкитѣ, нанесени по пжтя, се виждатъ

следитъ на неприятеля. Той също заяви, че тукъ има три опасни място, на които непременно ще има засади. По този път искаше да ни преведе свещеникътъ. Щомъ той разбра, че неговите планове съм разкрити, не забележано се промъква и хуква да бъга, обаче бъзтигнатъ отъ Блаже Биринчето и Н. И. и убить. Знайки где могатъ да бъдатъ поставени засадите, Арсо Локвички преведе отряда точно надъ самите засади на около 300 метра височина надъ неприятеля.

Следът тридневно скитане низъ Поръчието, отрядът съвършено изтощенъ отъ постоянното скитане по „Караджица“ и „Даутица“ да следи неприятеля, се завърна обратно въ Азотъ. Безрезултатниятъ походъ въ Поръчието най-много се отрази върху Алябака; той, преди тръгването имаше голъма надежда, че ще може да се нанесе единъ силенъ ударъ върху четите на пропагандата. Той съмъташе, че е изпуснатъ единъ добъръ случай. При това бъшеувъренъ, че пропагандата не ще прости на организационните чети за влизането имъ въ Поръчието и че въ най-скоро време ще се помъжи да си отмъсти.

Ржководството веднага следъ завръщането отъ похода взема бързи мърки за охрана и постави постове за да се следи движението на противника.

Четниците следъ една малка почивка отъ единъ день почнаха почистването и изкърпването на дрехите си. Наложителна бъше една почивка отъ три дни, разбира се, ако неприятельтъ благоволи да разреши.

На другия ден ржководството получи сведения, че хора на пропагандата проникнали около „Склопчарниците“, други около „Куртовъ Камъкъ“, трети около развалините на Гарванъ и „Смиловъ Камъкъ“, а четвърти по върха Якупица. Ржководството, за да си изясни положението, изпрати група четници и милиция щателно да провеши и донесе по-достовѣрни сведения. Отрядът се раздѣли на групи и презъ нощта зае най-важните пунктове, а въ тилъ на отряда група четници зае пътя Оръше-Богомила. Цѣлата нощ се мина въ очакване неприятеля. Призори се завърна Арсо и донесе, че презъ нощта Григоръ Соколовъ съ четата си е нощувалъ около мандритъ на „Даутица“ и следъ полунощ заминалъ по направление на изворите на Бабуна. Последваха и

други донесения за движението на неприятеля. Отъ всички донесения се установяваше, че неприятелът се готви да нанесе неочекванъ ударъ. Цѣлиятъ отрядъ бѣше на бойна нога и очакваше наредждания. Всѣки бѣ на поста си. Въ очаквания и приготовления измина денътъ.

Привечеръ, на мѣстността „Голѣмъ Сланикъ“, пристигна единъ милиционеръ и донесе, че една неприятелска група преминала около „Смиловъ Камъкъ“. Следъ него пристигна другъ, който донесе, че при „Смиловъ Камъкъ“ дошла друга група, идеща отъ Якуница. Ржководството поради полученитѣ сведения реши да дочака неприятеля на „Голѣмъ Сланикъ“ и нареди постовете да бѫдатъ на мѣстата си и въ случай на престрелка съ неприятеля на време да се яватъ.

Къмъ полунощъ дойде Нежиловскиятъ ржководителъ Гюро и донесе, че презъ нощта четитѣ на Григоръ Соколовъ и Йованъ Дѣлгъчътъ влѣзли въ Нежилево, поставили охрана и останали на нощуватъ въ селото. Въ това село сърбоманитѣ бѣха свили гнѣздо, като даже сполучиха да изпращатъ селяните на гурбетъ въ Сърбия. То вече отчасти се сърбееше. Районната чета много рѣдко влизаше въ него, подозирайки, че може да ѝ се устрои засада отъ пропагандата. Самото селце се намира въ една дѣлбока котловина, оградена отъ всички страни съ балкани. Близо надъ самото село сѫ изворитѣ на рѣката Бабуна, която тече презъ срѣдъ селото, като по нейното течение е и единствениятъ селски путь. Съобщенията съ съседнитѣ села ставатъ само по кози пѫтеки.

Дойдоха нови куриери и донесоха, че по „Мокровъ“ забелѣжили движение на неприятелска група. Това даде поводъ на ржководството да обмисли добре, дали да обсади Нежилево или не, защото имаше опасность отъ външна засада на противника и по тоя начинъ да попаднемъ между два огъня. Ржководството следъ дѣлго съвещание взе решението, първата група да остане по заетитѣ позиции и безъ заповѣдь на не ги напушта, а втората група да обхване всички кози пѫтеки между Папрадище-Нежилево и се пресъче пътътъ за отстѣпление на противника. Понеже не се знаеха истинскитѣ намѣрения на противника, взеха се мѣрки за запазването на Папрадища.

Групата подъ ржководството на войводите Сугаревъ, Константиновъ и Алябака, следъ нуждната подготовка, къмъ 4 часа следъ полунощ почна да слизат отъ с. Папридища за с. Нижилево. Свещеникъ Иванъ Аврамовъ Чупаровъ и Гюро изпълняваха ролята на водачи. Призори групата сполучи да заеме всички стратегически пунктове около селото, като оставаше незаетъ върхътъ Якупица, който обаче е правъ като стена и по него не можеше да става отстъжение.

Иванъ Наумовъ Алябака, вземайки мърки да не бъде изненаданъ, съ група четници навлѣзе въ селото. Всички съ вълнение очакваха кървавата разплата съ неприятеля и всѣки четникъ подслушваше, какво става въ селото. Алябака, следъ щателна провѣрка, изпраща четника Наумъ Йосифовъ, който донесе, че неприятельтъ напусналъ селото презъ нощта. Почна се щателенъ обискъ въ селото, обаче безъ никакъвъ резултатъ.

Това ненадейно напуштане на селото много осъмни и озадачи нежиловския ржководителъ Гюро. Той взема трима четници и почна своите издирвания. Впоследствие той доведе нѣколцина селяни, между които и старецъ дѣдо Нено, въ кѫщата на когото сѫ нощували Григоръ Соколовъ и Йованъ Дългъчътъ. Старецътъ първоначално упорито отричаше, обаче въ последствие призна, че срѣбъските войводи нощували въ кѫщата му и че преди разсъмване единъ отъ четниците съобщилъ нѣщо тайно на Григора, който веднага далъ заповѣдъ да се излѣзе отъ селото. Изплашено дѣдо Нено повдига рамене и повече не казваше. Доброто дѣркане и мекиятъ тонъ на Сугарева го успокоиха и той призна, че срѣбъските чети, щомъ схванали опасността, веднага избѣгали въ пещерата, която има изходъ къмъ „Мокровъ“ и пѫтя за Ябълчица. Следъ малко заяви: „Отъ една година съмъ въ услуга на Григора, който ми плаща по лира на месецъ. Бѣхъ водилъ низъ пещерата „австрийци и мадемджии“, които съобщили на Григора входовете на пещерата. Преди месецъ той ме заплаши и поискава да го преведа презъ прохода и отъ страхъ да не ме убие азъ го преведохъ. Той сега вече трѣбва да е къмъ „Мокровъ“. И наистина по това време се забелѣзаха къмъ „Мок-

ровъ" хора. Константиновъ дигна бинокла и се увѣри, че това е сръбската чета. Това загрижи всички. И този пътъ, за чудо, неприятельтъ сполучи да се измъкне отъ обсадния обръжъ.

Понеже въ Якупица има много пещери и тия проходи не бъха известни на Гюро, групата остана да охранява селото, а Сугаревъ съ петима четници се отправи къмъ пещерата. Следъ като се изкачихме малко нагоре въ балкана, дъдо Нено спрѣ предъ един камънаци и показва входа на пещерата. Водени отъ стареца презъ единъ процепъ въ скалитѣ, маскиранъ отъ израслите предъ и около него кжини и други пълзящи растения, широкъ около единъ метъръ и високъ около три метра, почнахме да навлизаме въ вътрешността на пещерата. Капящата отъ горе вода ни измокри до кости. Следъ преминаване на 20—30 метра низъ тоя тесенъ проходъ въ планината, навлѣзохме въ едно голъмо празно пространство, на което края — поради слабата светлина не се виждаше. Поради свършване на свѣщите побързахме да напуснемъ пещерата и се върнахме въ селото.

Къмъ обѣдъ четитѣ напуснаха Нежилово и заминаха за Даутица, за да следятъ движението на неприятеля, опасявайки се да не проникне къмъ с. Оръше. Въ Нежилово останаха само раненитѣ и ненапълно оздравѣли Арсо Локвички, Павелъ Наумовъ, Стефанъ Аврамовъ и дъдо Иванъ Опълченец, на които се възложи заедно съ Гюро да проучатъ пещерата.

На сѫщия денъ подиръ пладне, придружени отъ водача и снабдени съ повече борина за освѣтляване, тръгнахме за пещерата. По сѫщия начинъ се промъкнахме презъ тесния проходъ и навлѣзохме въ вътрешността. Съ рискъ да се плъзнемъ въ една яма, пълна съ вода, тръгнахме по една стрѣмна скала и едва можахме да се докопаме до здрава почва. Отъ тамъ навлѣзохме въ единъ проходъ, удобенъ за ходене, но съвършено низъкъ, по който, пригърбени на две, пътувахме около единъ часъ низъ локви, после навлѣзохме въ по-удобенъ проходъ, доста широкъ и високъ, и следъ продължително време, почти съвършено изнемощѣли, навлѣзохме въ една широка галерия, която се освегляваше отъ много дупки горе отъ

Войводата Павелъ Наумовъ, отъ с. Ораовецъ, Велешко.

балкана. Свѣтлинката бѣше бледо-матова, но все пакъ даваше възможность да се оглеждаме наоколо. Следъ малка почивка продължихме да пѫтуваме презъ едни зеленясили отъ влагата камъни, дето двама отъ насъ се силно контузиха отъ плъзгането, после навлѣзохме въ по-сухъ проходъ и за голѣмо чудо излѣзохме въ балкана близо при изворитѣ на р. Бабуна. Щомъ почувствувахме, че ни лъхва свежиятъ балкански въздухъ, радость озари лицата ни и никой не мислѣше вече да се връща по изминатия проходъ. Всички бѣхме бледи и чувствувахме силно стомашно разстройство. Едва следъ двочасова почивка червенина зарумени бледитѣ ни като воськъ лица. Привечеръ, следъ заникъ, по течението на р. Бабуна почнахме слизането и съвършено изтощени пристигнахме въ с. Нежилово.

На другиятъ денъ, при все че имахме болезненъ видъ, пакъ навлѣзохме въ пещерата. Тръгнахме въ друга посока. Галерията, която се откри предъ очите ни, не бѣ голѣма. Бавно и предпазливо ние тръгнахме по стъпките на водача, който ни изкачи по едни камънаци и отведе до една дупка срѣдъ скалитѣ. Капещата отгоре вода загаси нѣколко пѫти борината и едва, съ голѣми усилия, се проврѣхме презъ единъ отворъ. Излѣзохме въ едно празно пространство, доста обширно, като водачътъ заяви, че тая пещера е най-голѣмата. Щѣхме да се задоволимъ съ това, ако не бѣхме съгледали една блещукаща свѣтлина, която проникваше отвѣнъ. Следъ двочасово скитане и претърсване по пещерата, навлѣзохме въ една друга галерия, доста обширна. Следъ като я добре осветлихме, водачътъ заяви, че за пръвъ пътъ влиза въ нея. На разни пунктове поставихме запалена борина и можахме да видимъ следното: на една страна имаше грубо дѣланни каменни блокове, издани въ права линия, на дължина около десетина метра, здраво запоеани единъ до другъ; успоредно на тѣхъ — на около два метра разстояние — друга такава линия подредени каменни блокове. Всичките блокове бѣха съ широчина и височина около 1—1.20 метра. Малко по настрани имаше пакъ такива две успоредни линии отъ каменни блокове. Така подредените каменни блокове представляваха и имаха видъ на сложена манастирска трапеза, а сѫщо така при-

личаха на старинни гробници, наредени една до друга. По примитивната изработка на каменните блокове личеше, че ги е пипала и обработвала човешка ръка преди много въкове.

Отсреща забележахме пакъ подобни редици блокове, обаче зиналата предъ насъ яма, пълна съ вода, не ни позволи да отидемъ и ги разгледаме по-отблизо.

Намърихме няколко проходи, отиващи нагоре по скалитъ, които съ били направени годни за минаване чрезъ изрязани стъпала въ скалитъ, обаче не съмъехме да се изкачимъ по-нагоре, защото на всека крачка рискувахме да се търкулимъ въ ямата. Намърихме още няколко прохода, водещи къмъ други пещери, съ зигзаги, обаче тъ бъха затрупани отъ паднали върху тяхъ скали и не можеше да се види, какво се крие задъ тяхъ. При това голъма част отъ пещерните скали и камъни — вследствие промиването имъ отъ водите презъ течение на много въкове — изглеждаха съвършено гладки, като че ли нарочно съ обработвани и изглаждани отъ специалистъ каменоделецъ. Качването по тяхъ бъше извънредно опасно. Висещите пъкъ отгоре и изпъкналите отдолу, въ разни форми и видове сталактити и сталакмити отстоещи намъста до 5 — 10 метра височина — при едва мъждеещата свѣтлина и тайнственост смразяваха кръвта ни. Чу се пронизителенъ писъкъ на някое пещерно животно. Някой отъ насъ каза, че човешки гласъ вика за помощъ. Изведнъжъ по инстинктъ всички се прибрахме единъ до другъ и почувствувахме особенъ страхъ — мрави почнаха да лазятъ по цѣлото ни тѣло. И наистина инстинктъта за самосъхранението се пробуди у всички и веднага почувствувахме нуждата да се видимъ на открито небе.

Почнахме да търсимъ изхода, но се заблудихме. На всека крачка рискувахме да се подхлъзнемъ и пропаднемъ въ някоя пропастъ. При това положение фантазията ни се чувствително разви и какви ли не „чудовища“ почнаха да се откриватъ предъ взора ни, обаче при наближаването ни се оказваше, че съ пещерни камъни.

За по-щателното проучване на тая пещера отъ редъ галерии и разклонения е необходимо дълго търпение,

но най-важното необходимо е голъмо самообладание и присъствие на духъ, зъщото на всека крачка хвърчащът кукумявки, прилепи и други гадинки внасятъ колебание и всрѣдъ най-безстрашните хора. И наистина, човѣкъ когато се мисли най-спокоенъ и безстрашенъ, цапва го хвърчащъ прилепъ право въ лицето, обажда се нѣкоя кукумявка и . . . нѣщо се скъсва . . . изгубва се компасътъ. Следъ дълги лутаници, едва можахме да намѣримъ пътя и излѣзохме на чистъ въздухъ. Цѣлата ноќ чувствувахме стомашни болки, а нѣкои отъ насъ бълнуваха страшните пещерни призраци.

Селяните разправяха, че преди дълги години петима младежи влѣзли въ пещерата, бавили се нѣколко часа, двамата отъ тѣхъ безследно изчезнали въ пещерата, а тримата едва сполучили да излѣзатъ навънъ, обаче двамата отъ тѣхъ наскоро умрѣли, а третиятъ отъ страхъ заминалъ на гурбетъ. Това станало причина никой да не влиза въ пещерата.

Между другото, населението е съ твърдото убеждение, че призраци сѫществуватъ въ пещерата и че това сѫ духовете на бабуните-богомили, като, споредъ запазените предания, нѣкои отъ тѣхъ сѫ живѣли въ пещерата. Освенъ това тая пещера и онази при „Яврътъ“, между селата Бистрица и Црешново, сѫ служили на мѣстното население презъ турското нашествие и други такива за скривалища, гдето сѫ престоявали дълго време и гдето се черкували.

Презъ 1902 година дохождали трима „австрийци“, придружени отъ трима турски войници отъ Богомила. Тѣ разпитвали за пещерата, обаче никой селянинъ не смѣялъ да ги води. Сребролюбецътъ дѣдо Нено имъ става водачъ срещу заплащане. Последниятъ заяви, че тѣ обикнали пещерата и сполучили да се промъкнатъ презъ прохода къмъ „Мокровъ“, после дохождали презъ 1904 година безъ да искатъ водачъ, обаче, кога и кѫде сѫ отишли, никой не ги видѣлъ. Единътъ отъ тѣхъ говорѣлъ срѣбъски езикъ.

Едва въ края на 1905 година, като пленникъ на пропагандата въ Порѣчието, по една случайност чухъ, че мадемджиите „австриянци“ сѫ били срѣбъскиятъ професоръ Йованъ Цвичъ и другарите му, които отъ Нежилово преминали презъ Даугица и отишли въ Порѣчието.

Подъ маската на „археолози“, „историци“ и „етнографи“ — пропагандата прокарваше мнозина отъ свои агенти, които тактически и неуморно се навираха навредъ, дирейки пътища за настаняване пропагандата — пътища тъмни и стръмни — защото по явните и знайни такива тя не можеше лесно да се добере до желаните отъ нея резултати.

ГЛАВА IX.

Акцията противъ пропагандата се отлага. Сугаревъ преминава презъ Поръчието. Пристигането въ с. Сланско. Срещата въ с. Латово. При Бушова Чешма. Обсадата на с. Дивяци. Пристигането въ с. Велмевци. Сражението въ с. Оръше. Пъсеньта на Иванъ Алябака. Завръщането на Г. Сугаревъ въ Велешко. Иванъ Бабунски напушта училището и става сръбски войвода. Георги Сугаревъ заминава за Битолско, а Иванъ Алябака за почивка. Въ пленъ на пропагандата. Рускиятъ и сръбскиятъ консули гости на пропагандата. Волята на царя Николая. Бъгството отъ пленъ. Сърбия изпраша на пропагандата инструктори.

Борбата съ пропагандата бъше жестока. Обективните и субективни условия въ Бабуна-планина налагаха решителни и съвместни действия съ организационните чети отъ съседните райони, поради което всички акции тръбаше всестранно да се обсаждатъ. По опитъ се знаеше, че една подготвена акция противъ пропагандата щъше да докара стълкновения и съ турските войски, които безъ друго щъха да се яватъ въ помощь на пропагандата и ударятъ организационните чети.

Обаче за организацията бъше отъ голъмо значение докато не бъше настъпила суровата зима да се взематъ бързи и ефикасни мърки, защото всъко отлагане влияеше зле и всръдъ четниците и всръдъ милицията, но поради настъпилите проливни дъждове такава не можеше да се проведе. Зимната борба ставаше невъзможна поради физическо изтощение. Поради тия обстоятелства организацията тръбаше да вземе мърки при настъпване на пролътъта да разполага съ нуждните сили и сръдства за борба противъ пропагандата.

За да може да се прокара пролътната борба, Сугаревъ реши да замине въ Битолско и подготви тамошните организационни чети за бъдещата акция. Той

тръбваше да се срещне съ битолското окръжно ржководство и съ всички районни чети, съ които да уговори точно деня, въ който наложително всички чети на ВМРО от Костенарията до Скопье и от Дебърско до Тиквешията да обсадят Порѣчието и се справят съ нелегалната сила на сръбската пропаганда.

Съ писмено изложение до Dame Груевъ, Сугаревъ описа положението на организационните сили и тия на пропагандата, молейки го да направи необходимите постъпки за вземане най-бързи мѣрки рано презъ пролѣтта да се ликвидира окончателно съ пропагандата въ Азотъ и Порѣчието.

На 10 септември 1905 година се получи съобщение, че четитѣ на пропагандата сѫ изпратили съгледвачи и се подготвляватъ за нападение. Ржководството веднага нареди да се взематъ бързи мѣрки и поставятъ засади на неприятеля, обаче последниятъ щомъ вижда, че сѫ узнати намѣренията му, отбива се въ дѣсно и презъ с. Стровие отива въ Богомила, а отъ тамъ къмъ Никодимъ.

Презъ деня Сугаревъ получи писмо отъ Прилепско, съ което му се съобщаваше, че до десетина дни преминаването по каналъ презъ Прилепско е невъзможно, защото въ селата, презъ които тръбваше да се преминава, е настаненъ аскеръ. Оставаше единственъ путь презъ Порѣчието. Увещанията на Алябака и Константиновъ, че ако тръгне презъ Порѣчието, ще се изложи на явна гибелъ, не помогнаха. Привечерь Сугаревъ изпрати Арсо Локвички на огледъ въ Порѣчието, който на другия денъ се завърна, заявявайки, че поема отговорността за сигурното отвеждане до Сланско. Казано и свършено. Преди заникъ Сугаревъ избра 7 четници и потегли на путь по течението на Орѣшката река, съпроводенъ отъ велешкитѣ чети. Заваля силенъ дъждъ, който измокри всички до кости. На заникъ четитѣ стигнаха „Даутица“. Тукъ Алябака повторно почна да увещава Сугарева да се откаже отъ намѣрението си, или, въ противенъ случай, всички чети да преминатъ презъ Порѣчието и го отведатъ въ Сланско, обаче той ги отклони, като нуждни въ Велешко, заявявайки: „Борбата ще се води до край и никакви препятствия не тръбаватъ“.

да ни плашатъ. Ако тръбва да се мре, ще мремъ понеже за това сме тръгнали.... Не на тебе това тръбва да обяснявамъ... Хайде до виждане... Бързото ми извикване въ Битолско ме тревожи и азъ тръбва веднага да пристигна. Чакайте ме до 10—15 дни.... Утре вечеръ сме въ Сланско. Следъ обичайните братски цълувки, четата потегли на път изпратена съ тежка отъ Алябака.

Пълзишкомъ четата премина незалесения ридъ и навлъзе въ висока борова гора, представляваща удобно прикритие. Стъмни се. Мракъ зацари. Дъждътъ продължава да вали безспирно. Четата се движи спокойно. Къмъ полунощ — презъ стръмни пътеки и балкански ручеи, спъвайки се отъ урва въ урва — четата почна да слизат въ низината. Спускащиятъ се отъ пазвите на Даутица буйни ручеи изобилно бъха наводнили ливадите, та движението ставаше много тежко. Четата съ голъми усилия и пълна тишина премина мястостта „Мицково Гнездо“ постоянен постъ на пропагандата, и навлъзе въ поудобенъ пътъ. Арсо Локвички излъзе напредъ, следъ малко се повърна и загрижено съобщи, че може да сме налетели на засада, понеже забелъзалъ дира отъ подковани битолски опинци. Въ тоя моментъ наблизо пропукаха пушки, четата направи завой, застана на едни карпи, очаквайки неприятеля. Следъ едночасово проучване и напрегнато състояние, Сугаревъ реши да се промъкнемъ до Локвица. Четата въ тъмнината се изтегли и на ранина стигна край селото, като остана да денува въ една малка 1.50—2 метра висока чемширова горичка, а Арсо отиде по работа. Около пладне сръбскиятъ войвода Тренко съ 30—40 четници обиколи всички гори и ридове, повърна се обратно и направи щателенъ огледъ, обаче не надникна край младата горичка. Залегнали на гръди съ заръзани пушки, четата прекара цѣлъ денъ въ горичката, безъ нѣкой да мръдне отъ мястото си. Лежишкомъ всѣки отъ четниците си бѣ издѣлалъ отъ чемширъ по нѣколко лжжици и цигарлъци.

Хладнокръвното на Сугарева внасяше струя отъ ведъръ въздухъ, който даваше крепка въра на четниците. Всички вървахме въ него и съ спокойствие оглеждахме

даденитѣ ни пунктове. Привечеръ срѣбската чета наближи кѣмъ горичката. Съ затаенъ дѣхъ слушахме и се любувахме на любвеобилнитѣ хули на Тренко, който не оставилъ единъ светия необруганъ. Отъ разговорите имъ схванахме, че тѣхния патраулъ ни обстрелялъ, обаче поради голѣмитѣ локви вода изгубилъ дирята ни. Кѣмъ 6 часа вечеръта пропукаха пушки въ дѣсно и веднага срѣбската чета отиде по направление на изстрела. Следъ половинъ часъ, силно дишащъ и облянъ въ потъ, Арсо Локвички се изправи предъ четата и изнемощѣлъ падна предъ Сугарева. Той, следъ като се посъвзе, обясни, че презъ деня на два пжти е билъ подгоненъ, но можаль да се укрие; че той преди малко стрелялъ отъ рида въ дѣсно, за кѫдето се отправила срѣбската чета, а въ това врѣме той бѣгомъ дошелъ при нась, за да ни отведе.

Нѣмаше време за почивка. Веднага четата трѣгна съ силенъ ходъ по на 10 крачки единъ следъ другъ. Пжтътъ бѣше пъленъ съ локви и не можеше да се ходи. Около полунощ спрѣхме на почивка близо до с. Крапа. Току що приседнали, пропукаха пушки и куршуми почнаха да свистятъ между четата. Схванахме, че сме открити отъ постовете и съ бѣрзи крачки почнахме да отиваме по направление на „Бушова планина“. Чуваха се гласове на неприятеля, смѣсени съ кучешки лай. Изнемощѣли и влажейки се единъ следъ другъ едва преминахме шосето до р. Велика и почнахме изкачването по висотата. Четата бѣше доста на високо, когато отъ шосето срѣбската чета откри огънъ, сбаче куршумитѣ не можеха да ни засегнатъ. Късно презъ нощта, въ 3 часа следъ полунощъ, четата пристигна въ село Сланско.

Озлобени отъ нашето промѣкване презъ Порѣчието, хората на пропагандата предаватъ нашия маршрутъ на властта. Рано сутринята пристигна турска потера въ селото. За да не пострада мѣстното население, Сугаревъ реши четата да излѣзе вънъ отъ селото и тамъ да бѫде ударена отъ турцитѣ. Обаче ржководителът на селото не позволи това. Последниятъ бѣ извиканъ и отиде при турския офицеръ. Наскоро той се завѣрна и съ голѣма радостъ съобщи, че благодарение доброто дѣржане на селянитѣ, турскиятъ офицеръ се увѣрилъ, че билъ излѣганъ отъ село Крапа и, следъ като далъ нареддане на

селянитѣ да не пропускатъ комити, съобщилъ, че ще се връща обратно. Сигналистътъ на потерата изсвири сборъ и аскерътъ се изтегли. Веднага стана селски празникъ. Селянитѣ пристигаха на групи и се трупаха предъ квартирата на Сугаревъ, за да могатъ да видятъ своя любимъ даскаль. Денътъ мина спокойно и четниците си отпочинаха. Привечеръ се извиха кръшни хора, въ които взе участие и четата.

Презъ нощта, придружена отъ група младежи отъ Сланско, четата потегли за с. Латово. Вънъ отъ селото ни посрещнаха крушовската чета на Петръ Юруковъ и кичевската на Пешо Радевъ Пашата. Следъ обичайните приветствия — присъщи на македонския народъ — четите се разположиха на бивакъ вънъ отъ селото, въ балкана, на една хубава поляна, обградена отъ всички страни съ високи и старинни буки. Юруковъ и Пашата недоумѣваха, какъ Сугаревъ се е решилъ да премине презъ Порѣчието, а той плавно-плавно имъ отговори: „Нашиятъ животъ всецѣло принадлежи на организацията и нейните интереси ни принудиха да преминемъ презъ срѣбъското котило“. Охраната зае своите мѣста, набързо накладохме огньове и почнахме да изсушаваме измокрените си дрехи. Четниците въ весело настроение продължиха до късна нощ разговорите и революционните пѣсни, пѣти съ ентузиазъмъ отъ Ванчо Джонето.

Предъ войводите Петръ Юруковъ и Пашо Радевъ Пашата, Георги Сугаревъ изложи обстойно плана за една акция противъ пропагандата, искали имъ пълната подкрепа. Пешо Паша заяви, че неговиятъ районъ е много засегнатъ отъ пропагандата и че той вече е водилъ петъ сражения съ срѣбъските чети. И двамата войводи напълно възприеха становището на Сугарева и обещаха, че при първъ зовъ ще се явятъ на мястоназначенето си.

На бивака пристигнаха група селяни отъ с. Латово, облечени въ празнична носия, съ шарени бѣклици въ ръце. Спомените отъ преди и следъ въстанието вдъхваха голѣмо уважение на латовци къмъ Сугарева. И тукъ, както въ Сланско, селяни и четници се наредиха на обща трапеза. Непринудена радост бликаше въ ду-

шата на всички и ни караше да забравимъ мжки и неволи. Тая мила среща продължи чакъ до заникъ. Четитъ почнаха да се приготвляватъ за пътъ, изпратени братски отъ селянитъ.

На всички правъще силно впечатление кичевскиятъ войвода Пешо Радевъ Пашата, който бъше облеченъ въ червени гвардейски дрехи и носеъше сабя. Въ сражението при с. Русици, Кичевско, турските войници като го видѣли съ червенитъ дрехи и съ сабя въ ръка, турили му името Пешо Паша. Той бъше създадъл страхъ и трепетъ между турските войски. Той имаше за помощникъ и секретаръ младия и симпатиченъ Симеонъ Денковъ. Голъма дружба съществуваща между двамата революционери. Следъ смрачване кичевската чета тръгна за своя районъ, изпратена съ бурното „ура“ и благопожелания живи и здрави да се видимъ низъ пазвите на Бабуна планина. Крушовската чета тръбваше да ни преведе презъ своя районъ. Блаже Биринчето и Джонето тръгнаха авангардъ къмъ „Бушова Чешма“.

Съ усиленъ ходъ между високите буки на „Бушова планина“ четитъ пристигнаха близо около „Бушова Чешма“ — единъ отъ най-високите пунктове на планината. Този бъше единствениятъ пътъ за преминаване. Като наближихме 400—500 крачки до турския постъ, четитъ почнаха да се движатъ по-бавно. Наблюдавайки поста, предъ четитъ се очертаха силуетите на група турски войници, опрени върху една грамада трупи, съ насочени пушки срещу насъ. Веднага лежишкомъ заехме позиция и въ такова положение престояхме нѣколко минути.

Намѣрихме се предъ особено положение — ни напредъ, ни назадъ. Четникътъ Андрей Варналиевъ ме сбута и пошепна: „Хайде да провѣримъ по-отблизу, безъ да ни видятъ нашите, защо не мърдатъ тия читаци... може да сѫ мишенки?“ Наближихме до турските войници и съ бързъ скокъ Варналиевъ се метна върху мишенките. Съ весъ съмѣхъ се отправихме на пътъ, чудейки се на изобретателността на турските аскерлии да ни плашатъ съ мишенки.

Следъ преминаването на „Бушова Чешма“ се раздѣлихме съ крушовската чета, като специални куриери ни поведоха и следъ 4—5 часове непрекъснато пътуване

ни отведоха въ с. Горно Дивяци. Едва току що седнали на почивка, съобщиха ни, че турска потерна сардисала селото. Четата веднага се приготви за излизане от селото. Благодарение че мъглата още не бъше се вдигнала, смълата жена Ионица ни поведе и следъ единъ част стигнахме благополучно сръдъ голъмата гъста гора „Пуста ръка“ безъ да ни забележи аскерът при излизане от селото. Потерата до обѣдъ е правила обиски и, като не намѣрила следа отъ комититъ, се завръща обратно въ Крушово.

Презъ нощта четата стигна въ с. Велмевци, гдето ни посрещна четата на дяконъ Евстатий. Срещата между дветъ чети бъше задушевна. Въ Велмевци, следъ нѣколко дневнитъ тревоги, четниците прекараха единъ спокоенъ день, изкърпиха и си почистиха окъжсанитъ дрехи.

Сугаревъ тукъ тръбаше да се срещне съ битолските ръководители Георги п. Христовъ и Павелъ Христовъ. Обаче нѣколко дни по-рано фамозниятъ Петър Лигушевъ ги изпратилъ като делегати на конгреса, съ единствената цель да бѫдатъ далече отъ Битоля, за да може по-спокойно да върши своите предателства. Сугаревъ, между другитъ писма, получи съобщение, че пропагандата нападнала и изгорила с. Орѣше. Той веднага се приготви и замина обратно въ Велешко.

Пропагандата чрезъ своите агенти Зафиръ Дамяновъ и Китанъ Станковъ навреме е получила сведения за заминаването на Георги Сугаревъ.

На 25 септемврий 1905 година, къмъ 10 часа вечерта, четитъ на Панчо Константиновъ и Иванъ Наумовъ Алябака заедно съ четниците на Сугарева, тръгватъ отъ с. Папрадище за с. Орѣше. При наближаването на Орѣше чува се остъръ сигналъ (подсвиркане съ уста). Следъ малка рекогносцировка сборните чети влизаатъ въ с. Орѣше. Следъ една малка почивка половината чета заедно съ войводите остава въ сръдата на селото, а останалата половина остава на квартира до „Старото Черквище“, находеще се на края на селото.

Съ пукването на зората сръбските чети на Григоръ Соколовъ, Йованъ Дългъчътъ, Илия Мочковъ, Стефанъ Келеша и Тренко Крапянина обсаждатъ с. Орѣше отъ всички страни.

При черквището съ четниците Пано Арнаудовъ, Наумъ Йосифовъ, Тодоръ Якововъ—Расимъ, Петър Христовъ, Насто Стружанчето, Кольо Каракасанчето заедно съ група сугареви четници. При черквището се започва най-напредъ сражение. Неприятельств стреля ураганенъ огънь. Четитъ отъ селото не смѣять да стрелятъ, за да не попаднатъ между два огъния. Отъ „Старото Черквище“ групата четници дава решителенъ отпоръ на неприятеля. Почва се бомбовъ огънь. По обѣдъ пристига аскеръ отъ Богомила и, следейки отъ где пукать манлихерките, къмъ тѣхъ отправя стрелбата си. Подъ залповия огънь на групата четници отъ „Старото Черквище“ Алябака и Константиновъ съ четитъ си излизатъ отъ кжшитъ и заематъ по-сгодни позиции. Турскиятъ аскеръ заема позиции по пътя за Стровие и се предпазва да не даде жертви. Привечерь организационните чети атакуватъ неприятеля и отстъпватъ по групи. Въ това ожесточено сражение на бранно поле падатъ убити дѣдо Иванъ Опълченец, Миланъ Сърбина, Петъръ Христовъ отъ с. Вирово и Насте Охридянчето.

При отстъплението на организационните чети трима четници отъ Сугаревата чета попадатъ въ пленъ на срѣбъските чети.

Вечеръта късно на 25 септември сборните чети се прибиратъ въ село Папрадище надъ Кулата и констатиратъ, че липсватъ трима четници. Впоследствие, отъ разпита на селяни отъ Гостиражни, се установи, че пленниците съ били жестоко измъчвани, накарани сами да си изкопаятъ гробовете и въ момента, когато да ги разстрелятъ, четникътъ Стефанъ Ходжата сполучилъ да избѣга, отвличайки отъ рѣцетъ на единъ срѣбъски четникъ пушката му. Останали са двама четници: Димитъръ Симиџиевъ и Илия Панагюрчето били влачени нѣколко дни и отпосле убити въ село Гостиражни.

При отстъплението си къмъ Порѣчието срѣбъските чети запалватъ четири селски кжши.

Постоянните сражения на организационните чети съ тия на пропагандата съ оставили дѣлбоки и неизличими следи въ народната душа. Незнаенъ народенъ поетъ възпѣва Йованъ Алябака, като народенъ герой и отъ пѣсенъта му ярко личи радостта на Орѣшани за храбростта на Алябака.

Ето и самия текстъ на пъснената:

Огинъ гори у Мукосъ планина,
Тамо ни се сърбскинье войводи,
Най-напредъ е Йованъ младъ Бабунски,
По него е Василь отъ Теово,
Трекиотъ е Коста отъ Пекянецъ.

Проговори младъ Йованъ Бабунски:

„Айде, бракя, бре млади четници,
Да ойдеме у село Ореше,

Тамо ни се бугарскитъ чети:

Най-напредъ е Йованъ Алябакотъ,
По него е Панче Костадиновъ,

Трекиотъ е Арсо Локвичанецъ“.

Па тръгнале сърбскинье войводи,

Па тръгнале по Мукосъ планина,
Да ми ойдатъ у село Ореше,

Ми наблизили село Ореше.

Богъ да бие Йованъ Алябакотъ,

Що ми бъше надворъ отъ селото,

Та ми виде сърбскинье войводи.

Провикна се Йованъ Алябакотъ:

„Айде, бракя, скоро се спремайте,

Па да фанемъ тежки митиризи,

Да избиемъ сърбскинье войводи“.

Па фанале тежки митиризи,

Да се биятъ съ сърбскинье войводи.

Първа бумба фърли Алябакотъ,

Втора бумба фърли Костадиновъ,

Трекя бумба фърли Локвичанецъ.

Провикна се младъ, Йованъ Бабунски:

„Стой, не стреляй, Йованъ Алябако,

Ми изтепа сите четници!“

Па побѣгна младъ Йованъ Бабунски,

Па побѣгна Василь отъ Теово,

Па побѣгна Коста отъ Пекянецъ.

Пъсни пъять момине бугарски,

Пъсни пъять за Йованъ Алябакотъ,

Що е разбилъ сърбскине войводи.

Иванъ Наумовъ Алябака бѣше страшилище за агентитѣ на пропагандата. Почти въ всѣко сражение на Алябака съ срѣбските чети, фамозниятъ Григоръ Соколовъ псуваше и ругаеше Алябака съ думитѣ: „Ой, мори мечко, ако не си ти, всички ке ги прегазя и живи изловя“... „Оръ Алябакъ, отца ти...“, „Оръ Алябакъ, бугарско куче“. И наистина Алябака бѣше и си остана до своята смърть страшилище за агентитѣ на пропагандата, отъ една страна, а гордостта и бранникътъ на народа, който ненавиждаше отъ душа агентитѣ на пропагандата. Внушителната фигура на Алябака пъкъ вдъхваше на всѣки четникъ и милиционеръ вѣра и безстрашие въ време на боеветѣ.

Въ началото на м. октомврий Сугаревъ се завръща въ Велешко наскоро следъ сражението въ с. Орѣшче. Той престоява съ четата си две седмици съ единствената цель да може поне отчасти да се разбие нелегалната сила на пропагандата, обаче будното око на последната следи движението на организационните чети и отбѣгва каквото и да било сражение, опасявайки се, че ще бѫде бита.

Настѫпилитѣ проливни дъждове заставятъ Сугаревъ заедно съ четата си да замине за Битолско, за да заеме поста си битолски окръженъ войвода.

Вследствие на физическо изтощение и нуждата отъ почивка, Иванъ Наумовъ Алябака заедно съ четата си презъ м. октомврий напушта Велешко и отива на почивка.

Въ края на м. октомврий 1905 година четникътъ Тодоръ Дочевъ отива въ с. Мартулци. Сърбоманитѣ отъ това село го предаватъ на аскера. Следъ избѣгването си Тодоръ Дочевъ повторно влиза въ с. Мартулци, залавя нѣколко сърбомани, които му заявяватъ, че е предаденъ отъ брата на Бабунски. Дочевъ отива да тѣрси Бабунски, обаче той му отваря огънь. Въ време на престрелката групата на Дочевъ убива брата на Иванъ Бабунски и неговия синъ.

Следъ като се научава за убийството на брата си, Иванъ Бабунски, който по това време бѣше срѣбски учителъ въ града Велесъ, се срѣща съ нѣкои организационни дейци въ градътъ и имъ казва: „Организацията посегна и уби брата ми, но азъ жестоко ще си отмъстя“.

Скоро следъ тая закана Бабунски напушта учителството и става сръбски войвода. Той стана единъ отъ най-свирепите и кръвожадни войводи на пропагандата, който, въ желанието си да отмъсти за брата си, не избираще сръдствата си да измъчва и убива населението. Велешко и Прилепско най-зле изпитаха садизма на Бабунски. Никой отъ сръбските неграмотни и малокултурни войводи отъ типа на Григора, Тренко, Дългъча и др. не си послужиха съ инквизиторските средства и похвати на „интелигентния“ и „културен“ сръбски учитель Бабунски, който набързо решаваше съдбата на всички заподозрени отъ него мъстенъ селянинъ, че няма да биде правовъренъ „сръбинъ“¹.

Отъ близки хора на Арсо Локвички се донасяха сведения за станали срещи между четите на пропагандата съ руски и австрийски консули въ Пореччието. За големо съжаление върата въ Русия беше така силна и непоколебима, че никому се не искаше да върва, какво руската дипломация ще си играе съ съдбата на измъчения македонски народъ. По една случайност станахъ свидетель на една такава среща.

Къмъ края на м. октомврий 1906 година, връщайки се отъ Битолско, отивайки въ къщата на Арсо Локвички, въ село Локвица паднахъ въ устроена засада на една сръбска чета. Тая засада е била устроена за Арсо Локвички, а азъ влязахъ въ нея. Сръбската чета ме залови, завърза и отведе въ с. Крапа. Веднага ме подложиха на разпитъ, каква работа имамъ въ Локвица. Отговорихъ имъ, че съмъ раненъ и че случайно съмъ объркалъ пътя и съмъ попадналъ въместо въ Ореше въ Локвица. Всички войводи ме изгледаха и дадоха видъ, че ме върватъ и ме поставиха въ една стая, пазена много добре отъ часови. Следъ два дни ме извикаха на новъ разпитъ. На разпита присъствуваха Григоръ Соколовъ, Тренко отъ Крапа, Иванъ Дългъчътъ и

¹ Много се говори, че Бабунски билъ екзархийски възпитаникъ и български учитель, обаче това е съвършено невърно. Бабунски е свършилъ педагогическото училище въ Бълградъ като стипендиянтъ на сърбската държава и следъ това става единъ отъ най-видните сръбски пропагандатори и учители въ Дзотъ и отпосле въ града Велесъ.

др. непознати. Следъ малко пристигнаха отъ пътъ и дойдоха на разпита капитанъ Масаило и Стефанъ Келеша съ двама селяни отъ с. Богомила. Задаваха ми редъ въпроси, на които азъ нищо не отговаряхъ. Най-после тъ ми съобщиха, че архивата на велешкия районъ била скрита отъ ржководителя на с. Оръше Андрея Стояновъ и мене, което знаели положително отъ тъхни хора въ с. Оръше. По всичко изглеждаше, че тъ ме съмътхаха като добъръ ловъ и че отъ менъ ще изтръгнатъ признания. Тъ почнаха дружелюбно да ме увещаватъ да предамъ архивата и стана тъхенъ човѣкъ, следъ което ще ме изпратятъ въ Бѣлградъ въ военното училище, за да стана срѣбски офицеръ. Нѣколко дни подъ редъ изминаха въ увещания и придумки. Впоследствие обаче като разбраха, че по тоя начинъ не ще постигнатъ желанитъ резултати, обѣрнаха другия край. Следъ 25 дневно измъчване и изтезаване въ с. Крапа и околните села, когато видѣха, че не отговарямъ на зададенитъ ми въпроси, ми съобщиха, че ще ме убиятъ ако не почна да говоря. Отговорихъ имъ, че нѣмамъ хаберъ отъ никаква скрита архива, нито пѣкъ въобще зная, че сѫществува такава. По настояването на Григоръ Соколовъ, една отъ срѣбските чети ме отведе презъ с. Црешново въ Бѣлица. Презъ нощта ме отведоха до една скала, близо при извора на единъ отъ притоците на р. Велика Въ скалата имаше скривалище, подобно на стая, съвършено влажна и мухлясала. На другия денъ четата доведе трима ранени срѣбски четници. Щомъ узнаха, кой съмъ, изгледаха ме звѣрски и се заканиха, че съ кръвъта си ще изкупя убийството на срѣбския свещеникъ и учителъ отъ село Црешново, които били убити по заповѣдь на Георги Сугаревъ. Пристигна и друга група ранени четници. Тия ранени четници цѣлъ денъ пѣха, особено единъ отъ тъхъ, Вуковичъ, който бѣше доста интелигентенъ и родомъ отъ Шумадия. Той бѣше доста любознателенъ и не се стърпѣ, а почна да ме разпитва, какъ съмъ попадналъ въ пленъ. Азъ замълчахъ. Когато другаритъ му заспаха, той се отпусна и заговори много дружелюбно: „Азъ съмъ сърбинъ отъ Шумадия, дойдохъ да се бия за свободата на срѣбския народъ, но се убедихъ, че тукъ всичко е бугарашко, па и самитъ войводи: Григоръ, Тренко, Йо-

ванъ, Йосифъ и всички съ бугараши*. Отъ Вуковичъ разбрахъ, какво иска да проведе пропагандата презъ зимния сезонъ и общия имъ планъ за настаждлението ѝ въ пролѣтъта. Той сигурно знаеше, че азъ нѣма да бѣда пуснатъ и ми разправяше да зная, че на пролѣтъ всичко ще се свърши въ Велешко, Прилепско, Кичевско и Крушевско. Той бѣше много словоохотливъ и много работи можахъ да узная, обаче на това ми се попречи. Пристигна единъ куриеръ и съобщи, че има заповѣдъ да ме отведе въ Крапа, гдето имало велики гости — консули. Куриерътъ ме подкара заедно съ група четници на путь. Съвършено изнемощѣлъ не можахъ да се движа. Почнаха да ми нанасятъ удари съ приладитѣ на пушкитѣ си, гдето свърнатъ. Най-после взеха единъ конь, качиха ме и ме отведоха въ Крапа. Въ селото презъ цѣля денъ се чуха пѣсни.

Надвечеръ срѣбската чета ме отведе на една поляна срѣдъ гора, близо край село Крапа, гдето се бѣха събрали много отъ сърбоманитѣ отъ околните села. Тамъ „срѣбскиятъ“ народъ чакаше да види великите гости. Рускиятъ и срѣбскиятъ консули бѣха тържествено посрещнати и акламирани съ „живио“. Срѣбскиятъ консулъ по нареддане на Григоръ Соколовъ почна да говори на събранитѣ четници и селяни за срѣбската слава, за Душана славний, за Стефанъ Уроша, за Марко Кралевикъ, за сияйната срѣбска слава и за юначните войводи Григоръ, Тренко, Йована и др. Той пожела да види бугараши. Освенъ мене, веднага бѣха искарани напредъ пленини четници отъ четата на Арсо Локвички и селяни, които съ му давали прибежище. Отведоха ни по-близко до консулитѣ. На зададения въпросъ отъ страна на срѣбския консулъ „ща си ти?“ — отговорихъ: българинъ, — точно тъй, както отговори преди мене запитания бившъ Арсовъ четникъ, името на когото не можахъ да узная. Тогава консулътъ почна съ исторически „данны“ и „доказателства“ да ни убеждава, че ние и всички македонци сме прави сърби и че сме заблудени отъ бугараши. Обаче Григоръ Соколовъ му каза да не се занимава съ насъ, понеже сме били твърдоглави и не щѣлъ да ни убеди въ истината. Следъ много усуквания и нелепости, срѣбскиятъ консулъ завърши съ възгласа: „Живѣла Стара Сърбия“.

Азъ имахъ силна въра въ руския консулъ и очаквахъ той да ме запита, та да мога да размѣня мисли съ него, обаче, впоследствие разбрахъ, че всичко е излишно. Даде се думата на руския консулъ който, между другото, каза че на Балканитѣ има само едно славянско племе — срѣбското, че то трѣбва да владее Балканитѣ и че Македония е чисто срѣбска страна и че между сѣрби и македонци нѣма никаква разлика, а колкото се отнася до бѣлгаритѣ, тѣ сѫ отъ татарско произхождение, отъ ордата на Чингизъ Хана. Въ едно пререкание съ руския консулъ, единъ отъ арсовитѣ четници му заяви: „Дѣдо ми е билъ бѣлгаринъ, баща ми е билъ бѣлгаринъ, пъкъ и азъ, докато съмъ живъ ще си остана бѣлгаринъ“. Тая смѣлостъ на характерния бѣлгаринъ смая всички. Силно нервиранъ отъ дѣрзостъта на тоя доблестенъ бѣлгаринъ, рускиятъ консулъ завѣрши съ думитѣ: „Волята на царя Николая е да бѣдете сѣрби“, тропна съ махмузитѣ, каза купъ нецензурни думи . . . дуракъ и пр., следъ което се оттегли.

Смѣлостъта и доблестъта на тоя характеренъ бѣлгаринъ реши участъта на пленицитѣ. Оше сѫщата ноќь, всрѣдъ проливенъ дѣждъ, ни поведоха низъ балкана. Рѣцетѣ ни бѣха вѣрзани отзадъ на гърба съ здрави вѣжета. На една почивка всрѣдъ гората заведохъ разговоръ съ Йованъ Дѣлгчътѣ: „Господинъ Йоване, ти който претендирашъ, че си революционеръ, си оставашъ харамия. . . Знаемъ, че ни водишъ къмъ смѣртъта, но поне имай малко доблестъ и ни отвѣржи рѣцетѣ, защото на всѣка крачка падаме. Ние не сме престъпници, а сме членове на една организация, която друго вѣзпитание дава на своите хора. . . въ която и ти се числеши преди две години. Забрави ли ти ония времена?“ Изведнажъ, Йованъ Дѣлгчътѣ извади камата си и съ жестъ престъче вѣжето на рѣцетѣ ми, а следъ това и на другаритѣ ми, изгледа ме засрамено и безъ да продума ни една дума измина напредъ.

Наближавахме село Гостиражни. Въ тоя моментъ, арнаuti отъ с. Цѣрнилица сѣчели гора, почнаха да ни обстрѣлаватъ. Вѣрвешиятъ задъ мене срѣбски четникъ се плѣзна и падна. Паднахъ и азъ и се тѣркулнахъ надолу. Станахъ, поогледахъ се въ тѣмнината, чувахъ само вистре-

ли, обаче, никой не идъше къмъ мене. Веднага ми хрумна на умъ да бъгамъ, но ми липсаха сили. Но колкото и да бъхъ изтощенъ, у менъ заговори чувството за самосъхранението. По инерция на първото ми падане, почнахъ да се търкалямъ въ низината. Призори, следъ дълго бъгане, се свръхъ подъ натрупаните папратища и прекарахъ деня. При настъпването на нощта решихъ да бъгамъ. Ако тръгнъхъ по направление къмъ с. Оръше, безъ друго щъхъ да попадна въ ръцетъ на преследвачъ; да тръгна къмъ село Стровие щъхъ да бъда заловенъ отъ арнаутите на стровенските воденици. Следъ като пътувахъ цѣла нощ покрай селата Маргари, Зързе и Кошино, осъмнахъ на една височина близо около „Бушова Чешма“. Тамъ прекарахъ деня безъ никаква храна. Привечерь въ една кошара намърихъ две сурови царевици. Изхрупахъ царевицата и утолихъ глада си. Щомъ се притъмни, веднага почнахъ да се изкачвамъ. Едва кретайки, минахъ незабелѣзано поста при Бушова чешма. Бъше много студено. Бъхъ безъ долни дрехи, само съ едни вехти чешири и разкъсана вехта куртка, съвършено бось. Къмъ полунощ, съвършено изнемощенъ, седнахъ да отпочина въ едни камъннаци, предъ менъ изкочиха двама въоръжени хора съ насочени къмъ гръдите ми пушки. Запитаха ме, кой съмъ и що търся тукъ. За моментъ изпаднахъ въ особено положение: не можехъ да говоря, краката ми се схванаха и се сгромолясахъ на земята. Тъ настоятелно ме разпитваха, удариха ми нѣколко приклади, обаче азъ мълчахъ, защото нѣмахъ сили да имъ отговоря. Изглеждаше, че тъ се усъмниха въ мене, размѣниха тихо нѣколко думи и бързо ме поведоха напредъ, като ме водѣха за ръцетъ.

Бъхме изминали 200—300 крачки нагоре. Изведенажъ предъ очитъ ми се откри грамаденъ огънь, който пръщеше и хвърляше искри далечъ наоколо. Около него се сушеха група хора. Хвърлихъ небрѣженъ погледъ. Изведенажъ се стреснахъ, излѣзохъ за моментъ отъ сцепененото положение и забелѣзахъ гърбомъ силуeta на Блаже Биринчето. Веднага по инстинктъ изплакахъ съ силенъ гласъ: Блаже, Блаже. Веднага Блаже се изтичва и се спира предъ мене, безъ да ме познае. По-

огледаме и ме запита: „Гласъ познатъ, но кой си ти“. Щомъ Блаже не ме позна, нѣщо ме задуши и паднахъ на земята. Схващайки че съмъ преживѣлъ нѣщо страшно, Блаже веднага нарежда да ме обвиятъ съ кепета и поставятъ край огъния.

Следъ единъ успокоителенъ сънъ, сутринъта се разбудихъ и се огледахъ наоколо: гъста гора се разтила навредъ, догдeto окото гледа. Четниците, макаръ че ромолѣше дъждъ, въ най-весело настроение се грѣха на огньовете.

Блаже дойде при мене, хвана ме за ръцетѣ, стисна ги здраво и гледайки ме въ очитѣ, каза: „Е сега ще кажешъ ли, кой си и какво те е докарало тукъ?“. Ка-захъ му кой съмъ. Блаже се хвана за глава и нищо не отговори, само цъкаше презъ зъби. Седнахме край огъня и почнахъ да му разправямъ патилата си въ Порѣчието. Той не можеше да се изнарадва и се чудѣше отъ где съмъ взель сили да избѣгамъ. Добрата храна и чистиятъ въздухъ ме поокопитиха. Раната ми бѣ промита и превързана. Дадоха ми се горни и долни дрехи, едно гунче, каскета и царвули. Отъ радостъ, че видѣхъ на гърба си дреха, не знаяхъ дали е истина или сънъ.

Следъ десетдневно гостуване въ Крушовско, презъ Прилепското поле бѣхъ отведенъ при Кръсто Гермовъ Шакиръ, мориховски войвода. Той ме срещна въ с. Пещани и ме предаде по каналъ въ с. Трояци на прилепския войвода Гйоре Ленищанец, който ме препрати въ село Попадия, Велешко.

Щомъ стїпихъ въ с. Попадия, забравихъ всички преживѣлици и съ преизпълнено сърце отъ радостъ посрѣщахъ селянитѣ, които единъ следъ другъ пристигаха въ кѫщата на Велко Попадийски да ме разпитватъ. Вечеръта пристигна Велко съ своето отдѣление и ме отведе въ с. Бистрица. Панчо Константиновъ съ сълзи се смѣеше, когато му разправяхъ за патилата си. Той ми съобщи, че узналъ за моето залавяне, обаче нѣмалъ възможностъ нищо да стори за спасяването ми, понеже разполагалъ съ малко сили.

Въ най-голѣми подробности съобщихъ на Константинова видѣното и чутото отъ мене презъ време на пленичеството ми въ гнѣздото на пропагандата. Едва тогава

той повърва много работи, които по-преди му се виждаха невъроятни, когато му се донасяха отъ хората на Арсо Локвички. Съ обстойно изложение той съобщи на Даме Груева положението въ неговия районъ и подготовката на пропагандата.

Презъ есеньта на 1905 година сръбската пропаганда сполучи да уреди свой каналъ презъ Скопско, който минаваше презъ селото Пуста Брѣзица за Порѣчието и прошка набързо две нови чети. Заедно съ последните дойдоха и нѣколко сръбски офицери за инструктори.

До тогава четите на пропагандата се ограничаваха да работятъ само низъ Порѣчието и хайдушки да навлизатъ по нѣкога въ Азотъ, за да правятъ засади на организацията чети. Съ пристигането на инструкторите обаче пропагандата почна да се готви за едно по-серизично настѫпление въ Азотъ, Кичевско и Прилепско. Най-важното, тя се готвеше да изолира съвѣршено града Прилепъ, като заеме всички села около него.

Подготовката на пропагандата се извѣрваше много усилено: нейните четници бѣха снабдени съ нови маузерови пушки (бързометки) и револвери; войводите и четниците бѣха облѣчени въ съвѣршено нови дрехи мѣстна носия; въ нейните чети се приеха група арнаути, качаци отъ турската армия. Пропагандата разполагаше съ грамадни срѣдства и плащаше на четниците си по 3—5 лири месечно, а заплатите на войводите бѣха гоѣлми.

Съ настѫпването на пролѣтъта на 1905 година, пропагандата искаше на всѣка цена да пробие фронта на ВМРО и осѫществи своя дѣлбокообмисленъ планъ, а именно презъ Кичевско—Дебърца—Стружко да стигне Охридското езеро; презъ Крушевско и Демиръ Хисарско до Пелистеръ и Преспа; презъ Велешко—Прилепско—Мориховско—Мъглението, като отъ Мъгленско се свѣржатъ и влѣзатъ въ непосрѣдствени връзки съ грѣцките андарти и образуватъ общъ фронтъ Мъглението—Битоля—Пелистеръ—Преспа—Охридъ—Струга.

За пролѣтъта сръбската пропаганда непремѣнно трѣбваше да приобщи своите нападения съ тия на грѣцките андарти, съ които вече се бѣше постигнало споразумение.

Така мина 1905 година, въ която Организацията даде много жертви въ борбата си съ пропагандата.

ГЛАВА X.

Велко Апостоловъ Попадийски се завръща съ материали. Панчо Константиновъ заминава на почивка. Убийството на Г. Сугаревъ въ Паралово. Панчо Константиновъ тръгва обратно за района си. Срещата съ скопската чета на Боби Стойчевъ. Сражението въ манастира „Св. Иванъ“. Отстъплението на двете чети. Избиването на четата на Боби Стойчевъ въ с. Лугунци. Константиновъ съ четата си влиза въ града Велесъ. Излизането отъ града. Конференцията въ с. Войница. Настъплението къмъ Поръчието. Сражението въ с. Крапа. Засадата на „Куртовъ Камъкъ“ — убийството на П. Константиновъ и Г. Ацевъ. Сражението въ село Кажино. Последиците отъ загубата на П. Константиновъ. Сражението въ село Попадия.

Презъ м. януари 1906 година изпратените за материали и бойни припаси четници Велко Апостоловъ Попадийски и Спиро Тошевъ заедно съ 11 души нови четници пристигатъ въ Велешко.

Следъ пристигането на Велко Апостоловъ съ новата чета, поради настъпилата тежка зима Константиновъ напушта временно района си и заминава на почивка съ поголѣмата част отъ старите си четници. Той остава за свой замѣстникъ Дачо Йотовъ. Напуштайки района си, Константиновъ дава дума на организационните дейци, че ще уреди въпроса за изпращане повече бойни сили и най-късно следъ два месеца ще се върне между тѣхъ за нови борби.

Въ пролѣтта на 1906 година, поради появяване на гръцки андарти въ Мориховско и Буфъ-колъ (Леринско) отъ една страна, и отъ друга — навлизането на една сръбска чета отъ Поръчието въ Кичевско къмъ с. Карбаница, съ което се запляшвала Крушовско, Демиръ Хисарско, Охридско и Стружко, битолското окръжно тѣло възлага на окръжния войвода Георги Сугаревъ да се справи съ появилите се неприятелски чети. Сугаревъ се отправя къмъ Кичевско и прогонва сръбските чети. Въ началото на месецъ мартъ председателятъ на битолското окръжно тѣло Петър Лигушевъ пише писмо на Сугарева, съ копие до ресенския войвода дяконъ Евста-

тий и демиръ-хисарския войвода Алексо Стефановъ да заминатъ веднага съ четитѣ си за Мориховско, за да се справятъ съ появилитѣ се гръцки андарти. Въ отговоръ на това писмо Сугаревъ и дяконътъ писмено отказватъ да заминатъ веднага поради лошото време и редъ други съображения, заявявайки, че това ще направятъ следъ нѣколко дни, щомъ се оправи времето. Тогава Петъръ Лигушевъ устройва следната игра: пише на дякона веднага да замине за Битоля при окръжното тѣло, а съ друго писмо предписва на Сугарева да замине веднага за Мориховско, съобщавайки му, че дяконътъ отъ Битоля ще го настигне по пътя. Въ това си писмо Лигушевъ застѣга честолюбието на Сугарева. Последниятъ, незнайки примката, която му се готови, огорченъ и обиденъ отъ подигравката, за да докаже, че той изпълнява заповедитѣ и нареджданията на по-висшето началство, макаръ и нецелесъобразни, напушта Смилево и заминава за Мориховско. Отъ село Кукуречани той писмено поисква среща съ дякона, обаче писмото било получено отъ Лигушевъ, който отъ името на дякона съобщава Сугареву, че дяконътъ не може да се срещне съ него веднага поради голѣмо раздвижване на войските низъ Битоля.

Съмнението на дяконъ Евстатий и много други организационни дейци, че Петъръ Лигушевъ предателствува, бѣше извѣнредно голѣмо. На другия денъ Лигушевъ препраща Сугаревото писмо на дякона. Последниятъ, предчувствуващи, че това е примка, веднага тръгва за Агларци, дано застигне Сугарева и го върне обратно, обаче Сугаревъ заминалъ за Паралово. Поради раздвижването на турските войски дяконътъ се прикрива въ село Карамани, близо до Битоля. На 24 мартъ 1906 година ст. ст. сутринята, поради предателството на Петъръ Лигушевъ, който имаше връзки направо съ валията и бѣше му предалъ цѣлия маршрутъ на Георги Сугарева, много-бройни турски пълчища нападнаха четата при гората надъ Параловския манастиръ. Следъ ожесточено сражение, което трае до обѣдъ, паднаха убити самиятъ войвода Сугаревъ и 21 четници.

Съ загубата на Георги Сугарева се нанесе голѣмъ ударъ въ редовете на ВМРО въ битолския край, отъ една страна, а отъ друга — за дълго време се отсрочи ак-

цията за унищожението на нелегалната сила на сръбската пропаганда въ Поръчието, тъй като Георги Сугаревъ бъше единъ отъ първите привърженици за осъществяването ѝ. Тръбаше отново организацията да търси и намери единъ отъ своите подходещи дейци да изпрати въ Еабуна. Загубата на Сугарева се понесе най-тежко отъ велешкия войвода Панчо Константиновъ, който въ лицето на Сугарева виждаше човѣка, който му бъше необходимъ за повеждането на пролѣтната кампания за окончателното ликвидиране съ пропагандата. При това положение Панчо Константиновъ пакъ се намери осамотенъ всрѣдъ кървавитѣ борби, които му предстояха.

Войводата Панчо Константиновъ, при срещитѣ си съ ржководните фактори на ВМРО, въ широки линии очерта предстоящата ожесточена борба въ своя районъ съ сръбската пропаганда. Той изтъква необходимостта, щото преди всичко велешкиятъ революционенъ районъ да бѫде подпомогнатъ и морално и материално. Той настоя временно да бѫдатъ изпратени въ негова помощъ още една или две чети съ опитни и енергични войводи. Това негово искане изглеждаше, че ще се удовлетвори, обаче впоследствие, поради независящи отъ организацията причини, не можа навреме да се изпълни. Това извѣнредно го отчая, но не го обезвѣри. Търсейки да налучка правия путь за една по-смѣла борба, вземайки предъ видъ съветитѣ на група видни организационни дейци, той реши да намери четници, които съ своята интелигентностъ, култура и себеотрицание да се решатъ съзнателно да заминатъ и му станатъ помощници въ лютата борба. Въ това отношение той постигна целта си, тъй като голѣма част отъ четниците му бѫха интелегентни младежи, които отиваха съзнателно въ обятията на смъртта.

Четата му се състоеше отъ четниците: Тодоръ Дочевъ, Цоню П. Андрейчевъ, Василь Калдъръмовъ, Федя Радовъ, Дочо Буджаковъ, Димитъръ Какачевъ, Янко Кръстевъ, Димитъръ Стояновъ, Сандо Чолака, Андрей Варналиевъ, Секула Хр. Ораовдолски, Колю Социалиста (Неврокопски), Герасимъ, Дѣлчо Героя, Иванъ Кръстевъ, Аврамъ Братчето и др.

Въ лицето на Андрейчевъ, Дочевъ, Калдаржмовъ,

Буджаковъ и Какачевъ той виждаше своите бѫдещи помощници. Константиновъ разчиташе на тѣхъ и бѣше увѣренъ, че тѣ, като интелигентни младежи, лесно ще се приобщатъ съ мѣстните организационни дейци, ще добиятъ нуждния авторитетъ срѣдъ народа и ще вдъхнатъ вѣра и надежда въ крайния изходъ на кървавата борба срещу развилинилата се пропаганда. Съ голѣми надежди той потегли за района си.

Китната пролѣтъ е въ пъленъ разцвѣтъ, навредъ е изпъстрено съ полски цвѣти, които съ своето благоухане внасятъ струя отъ свежестъ срѣдъ пѫтуващите въ бѣлата ноќь уморени юноши. Всѣки се навежда, кѫсайки кокичета и минзухари да украси морни гржди. Наблизо се зачува разговоръ и всички залѣгатъ на гржди. Следъ размѣненитѣ пароли пристига организационенъ куриеръ, изпратенъ да отведе четата при скопския войвода Боби Стойчевъ. Тази вѣсть преизпълни съ радостъ сърцата на четниците. Следъ часъ Боби посрѣща четата на Панчо Константиновъ и се размѣнятъ братски цѣлувки. Боби съобщава, че има голѣмо раздвижване на войскови части и че предстои дѣлъгъ походъ за да се излѣзе отъ Овчеполията и денува на по-безопасно място. Съединенитѣ чети тръгватъ съ бѣрза крачка на походъ.

Тиха априлска ноќь... Небосклонътъ изпъстренъ съ безброй звезди, които трептейки изпуштатъ галиовни лжчи къмъ майката-земя. И войводи, и четници и куриери гледатъ загрижени лунната ноќь... Всѣки желае да се скрие невѣрния другаръ месечко, който ухилено поглежда и пуша своята бледа светлина, отъ която се открояватъ сѣнките на пѫтуващите бранници. Излѣзлиятъ напредъ куриеръ се връща и дава сигналъ да се залегне и пази пълна тишина. Следъ продължителна почивка, четата е въ бѣръзъ походъ. При преминаването на едно малко възвишение, насреща се забелѣзватъ овчари, които, прѣснали своите стада на паша, се надпреварватъ да свирятъ на кавали тѣжни народни пѣсни. Четата се отбива отъ пѫтя си и лазишкомъ се мѣчи да се промѣкне далечъ отъ човѣшки погледъ. Но пронизителенъ кучешки лай прекобва тихата ноќь. И дузина кучета налетяватъ къмъ четата. Въ мигъ кавалитѣ спиратъ. Последватъ нѣколко изстрели и свирквания, безъ да се от-

Войводата Панчо Константиновъ съ четата си, 1906.

говори отъ четата, която съ бързи крачки се стреми да се оттегли отъ застрашеното място, около което наблизо съ разположени турски села. Къмъ полунощ, бързайки съ усиленi крачки презъ нивите и заобикаляйки селищата, четата пристигна въ манастирия „Св. Иванъ“ край селото Вътърско, где, макаръ че игумена отсъствува отъ манастирия, Боби настоява да се денува тамъ. Четниците съ радостъ посрещнатъ предложението, но все пакъ въ душата на мнозина залъга съмнението, че врагът е по следите на четата.

Следъ окончателното решение да се денува въ манастирия, голъма частъ отъ четниците, уморени отъ изтощителния походъ, се настаниватъ въ стайните да поспятъ; група четници, разположени въ магерницата, оставатъ охрана, накладатъ огънь да си направятъ кафе и чай. Самонадъянитъ смѣлчакъ Боби, презирайки страхъ отъ неприятеля, поставя охрана само вътре въ манастирия, безъ да изпрати такава по кръстопътищата. Всички заспиватъ, само охраната бодърствува и обикаля манастирския дворъ.

На 18. априлъ 1906 година, призори, четникътъ Цоню Андрейчевъ зачува вънъ отъ манастирия разговоръ на турски езикъ, веднага взема охраната да провѣри. Зазорява се и охраната вижда движуща се къмъ манастирия турска потера. Андрейчевъ събужда войводите, които обхождатъ манастирския дворъ и виждатъ, че около манастирските стени дошлиятъ по-рано аскеръ е заетъ позиции. Андрейчевъ събужда спящите четници въ най-близката стая и ги предупреждава да взематъ оръжието си и тихо да се промъкнатъ въ двора. Четниците бързо излизатъ на коридора, но отъ единъ залпъ на противника пада мъртвъ четника Янко Кръстевъ. Въ мигъ всичките съ на бойна нога и се почва усилена работа за укрепяването на манастирия. „Дръжте се сега момчета, сега ще се мре“ — съмѣшкомъ повторя Андрей Варналиевъ.

Четниците заематъ опредѣлените места по манастирските стени и стаи, отъ гдето отговарятъ на противниковите залпове. Заповѣдите на войводите се изпълняватъ безпрекословно и съ ентузиазъмъ. Отъ различни направления пристигатъ редовни войски и бashiбозукъ. Боятъ се командува лично отъ австрийци, джандармерийски офицери на турска служба.

Още отъ зори боятъ се води непрекъснато, но къмъ 9 часа преди пладне се ожесточава. Нѣколкоократните атаки сполучливо се отбиватъ. На предложението за капитулация, четниците отговарятъ съ друженъ залпъ. Въодушевени отъ жестоката неравна борба срещу хилядния неприятель и подкрепени отъ действията на другарите си бомбохвъргачи, всички пътятъ „Народъ герой, не търпи той, въ робството ужасенъ е“, подържани отъ мощната гласъ на Василъ Калдаръмовъ. И войводи и четници сѫ съ крепката вѣра, че ще задържатъ неприятеля презъ деня, а съ настѫпване на нощта ще пробиятъ неприятелските вериги.

По обѣдъ всичко около манастиря почернява отъ аскеръ, надминаващъ 3000 души. Неприятеля почва ураганенъ огнь и прави опитъ да се прескачатъ манастирските стѣни, обаче, накачилитъ се по стените неприятели намиратъ смъртъта си отъ куршумите на зорко следящите бойци. Отъ смѣлото държане на заприщените орлете, аскера се смущава и отстѫпва назадъ.

Следъ пладне настѫпва едночасово затишие, което дава възможностъ за превързване ранените четници и заемане по изгодни позиции.

Слънцето приижуя, а попуканите устни на бойците трептятъ отъ жаждата, но всички съ нетърпение чакатъ настѫпване на нощта. Къмъ 4 часа сражението се засиля, неприятелятъ сипе градъ куршуми, които съскатъ като оси между защитниците. Всрѣдъ адския трѣсъкъ на пушките неприятелятъ атакува съ всички сили, но нѣколко сполучливо хвърлени бомби и хладнокървното държане на войводите заразява бойците, които съ пѣсни отбиватъ атаката. Последва затишие и само тукъ тамъ се обажда неприятелятъ. За да се респектира неприятеля до настѫпдното на нощта, дава се нареддане да се пестятъ патроните и да не се стреля безразборно.

Привечерь пристигатъ полски ордия и почватъ да се намѣстятъ по Кожленския ридъ. Аскерътъ, окураженъ отъ това, почва да стѣга обръща отъ всички страни. Сражението, макаръ и рѣдко, продължава безспирно. За щастие почва да вали дъждъ и гъстъ мракъ настила околността. Къмъ 9 часа се взема окончательно решение Тодоръ Дочевъ съ група четници съ бомби да штурмува

неприятеля, за да се пробиятъ неприятелскиятъ вериги.

Настигва най-тежкиятъ моментъ — моментъ на изпитание... всички се гледатъ въ очите, безъ да продуматъ... очите говорятъ... Всъки се стреми достойно да изпълни своя свещенъ дългъ. По даденъ знакъ приготвената група щурмувачи съ силенъ замахъ отваря манастирската врата и облегналиятъ се на нея войници падатъ на очите си. Въ настъпилия ржкопашенъ бой падатъ мъртви десетина турски войници, отъ групата намиратъ смъртта си засмъння и приказливъ буенъ младежъ Андрей Варналиевъ, отъ гр. Велесъ и Александър Латовчето, а тежко ранени Димитъръ Какачевъ и Аврамъ Братчето. Отъ скопската чета пада убитъ Христо Багеровъ.

При настъпилата суматоха, група четници бързо хвърлятъ бомби срещу налитация въ атака кавалерийски взводъ, който, изплашенъ отъ адския взривъ, отстъпва въ паника; прииждатъ пехотински части, нови бомби последватъ и ураганна атака. Въ мигъ бойците изкачатъ отъ вратата, разкъсватъ неприятелските вериги и отлитатъ въ тилъ на неприятеля, който, въ настъпилата суматоха въ мрачната и злокобна нощъ, вместо да гони четата, почва помежду си сражение. Догдето неприятель се опомни и разбере гръшката, бойците се изпълзватъ отъ бойното поле.

Приори и двете чети сполучватъ да се прикриятъ въ едно сухо дере край с. Новачене, а презъ нощта отиватъ въ село Новачене. Големи неприятелски части пълзватъ по селата и почватъ обиски, обаче не се откриватъ никакви следи отъ четите.

На 19. априлъ презъ нощта, за да могатъ по-добре да заличатъ следите си и се прикриятъ, двете чети се разделятъ. Константиновъ остава въ с. Новачене, а Боби Стойчевъ съ четата си и нѣколцина четници отъ велешката чета тръгва за Гюришкия манастиръ, обаче, поради извънредната си смѣлостъ и непредпазливостъ той остава съ четата си да денува въ село Лугунци, при все че претърсването на селата продължаваше да се извършва отъ грамадни военни части. На 20 априлъ четата на Боби денува въ Лугунци и поради невъзможността да се изтегли, остава да нощува.

На 21. априлъ преди пукване на зората турската

потера обсажда село Лугунци. Обиските въ селото се извършват най-щателно, обаче нищо компрометиращо не се намира. Турските войски, след като си отпочиват и се нахранват, подреждат се и най-спокойно тръгват на път за гр. Велесъ. Заминавайки край кулата, находяща се край селото, единъ чаушъ запитва придружаващия войските селски коджабашия (кметъ), на кой бегъ е кулата и защо е празна. Коджабашията, запазвайки присътствие на духъ, най-спокойно му отговаря, че кулата е пуста от години. Командуващиъ потерата се усъмнява, спира движението на войската и заповъдва на коджабашията да влезе въ кулата, за да отвори залостената врата, та да може да се провърши да не би да има нъщо въ кулата. Щомъ аскерът почва да изнасилва, изведеножъ вратите на кулата се отварятъ, последва единъ залпъ отъ куршуми, отъ който падатъ убити единъ турски офицеръ и няколко войници.

Турските войски, изненадани отъ бомбовия огънь на четата, се озвърятъ и почватъ безмилостно да избиватъ населението и падалватъ селските къщи. За да не изгорятъ живи въ кулата, Боби Стойчевъ съ четниците излиза вънъ отъ кулата и съ бомбовъ огънь си открива пътъ, като заема позиции въ две селски къщи. Четата, виждайки опасността, на която е изложена, почва да отстъпва хвърляйки бомби срещу неприятеля. Но въ вихрения танцъ на свистящите куршуми тукъ падатъ войводата Боби Стойчевъ и всичките му четници, между които и велешките четници Димитър Стояновъ и Колю Социалиста (на когото червената коса презъ връме на сражението съвършено побълява).

Голъма част отъ селяните заедно съ жени и деца, за да не паднатъ подъ ятагана на озвърените турски потераджии, получава да избъга въ съседните села и въ града Велесъ. Пламъците отъ горящето село се виждатъ въ Велесъ и околните села.

Велешката чета се намира предъ алтернатива: ако стои въ Новачене, ще биде открита и избита отъ плъзналия по обиски аскеръ, отъ една страна, а отъ друга — пътищата съ запазени отъ неприятеля и не може да се излъзе. Но въ критични минути давещиятъ се

и за сламка се лови. У Панчо Константиновъ узръва и закрепва мисълъта да влъзне въ Велесь — жестъ, отъ който на мнозина биха побълѣли коситъ. Той прави на четниците си предложението: „Отъ манастиря се спасихме, новъ животъ живѣемъ, но спасението е само, ако можемъ да влъземъ въ града, иначе сме изгубени“. Всички съ радость посрещатъ думите на младия войвода. Изпратените на рекогносцировка организационни куриери се завръщатъ и донасятъ, че шосето за града е завардено и постовете стоятъ въ страни отъ шосето на стотина крачки.

На 21. априлъ къмъ полунощъ, съ голъмо самообладание и присъствие на духа, четниците — по на десетина крачки единъ следъ другъ — се промъкватъ незабелѣзано по шосето и призори цѣлата чета, носейки ранения четникъ Дочо Буджаковъ, влиза въ кѫщата на Войновъ, вуйко на войводата. Събуденъ отъ сънъ, Войновъ пригръща Константина и набръзо, безъ да държи смѣтка за опасността, настанива цѣлата чета въ кѫщата си. Войновъ излиза въ центъра на града и съобщава на организационните дейци за спасяването на четата, които единъ следъ другъ почватъ да се промъкватъ, за да я видятъ. Тоя денъ става празникъ на революционния Велесь и велешани предъ нищо не се спиратъ, само и само да могатъ да видятъ четата. На другия денъ четата се настанива на квартири и престоява цѣли десетъ дни. Турцитъ отъ особенното весело изражение по лицата на гражданите подушватъ, че четата се е промъкнала въ гръда, но предъ страха да не развалятъ спокойствието си и да не станатъ междуособици въ града си правятъ оглушки.

Следъ десетдневно престояване въ Велесь, четниците, поокопитени отъ преживѣването въ манастиря, съ приготвяватъ да заминатъ за Бабуна. При все че пѫтищата бѣха запазени отъ войски, градските организационни дейци, познавайки най-малките гънки и потайни пѫтища, сполучиха да прекаратъ своите орлета вънъ отъ града въ безопасностъ.

Населението отъ селата Ораовецъ, Войници и Попадия, презъ които преминава четата, посрещатъ войводата и четниците съ сълзи на очи отъ радость за избав-

лението. Малко и голъмо тича да поздрави гостите съ „добре дошли“.

Панчо Константиновъ, въ изпълнение на своята тежка мисия, почва оживена дейност; той спохожда по-видните организационни деятели въ района, прави съвещания съ тъхъ, туряки на дневен редъ въпроса: безпощадна борба за прогонване сръбската пропаганда отъ Язотъ.

Между това въ началото на 1906 година пропагандата извършва редъ убийства и жестокости въ селата Оръше, Папрадище и Нежилово. Една сръбска чета залавя организационния ржководител на село Оръше, Андрея Стояновъ, когото, следъ голъми изтезания, скалпирва (свалия му кожата заедно съ косата отъ главата) и го оставя да умре въ най-тежки мърки. Следъ това залавя ржководителя на село Нежилово Гюро и го убива. Пропагандата при това почва да изтезава населението на трите села и извършва редъ безчестия.

Вследствие на извършените убийства и обезчестявания върху местното население отъ страна на агентите на пропагандата, въ редовете на организацията се оформи становището, да се свика една конференция на ржководителите отъ всички села низъ Бабуна, влизящи въ велешкия и прилепския революционни райони, на която да се сложатъ за разглеждане нетърпящите отлагане организационни въпроси и да се взематъ съответни решения.

Въ сръдата на месецъ юни 1906 г. се събра въ село Войница конференция на организационните ржководители отъ Велешко и отчасти отъ Прилепско. Следъ обстойно обсъждане на положението въ Велешко и Прилепско се очерта становището и се взема единодушно решение: да се изработи общъ планъ за задружни действия противъ четите на пропагандата, който планъ впоследствие напълно се одобри отъ окръжния комитетъ. Тръбаше да се почнатъ терористически акции противъ хората на пропагандата сръдъ села и градове, а отъ друга страна, велешката и прилепската чети, подпомогнати отъ селска милиция да нападнатъ сърбоманските чети въ Поръчието и се справятъ съ тъхъ, като предварително се запали оръжейният складъ на пропагандата, който се намираше въ къщата на свещеника въ с. Крапа, следъ което да се

изгори цѣлото село изъ основи, понеже въ това село се вземаха решения за избиването на мнозина мѣстни организационни деятели.

Съгласно съ решението на конференцията въ село Войница, следъ три дни на разположението на велешката чета се явяватъ 120 души милиционери. Пристига сѫщо и прилепският войвода Гого Яцевъ съ четата си. Дветѣ чети и милиция достигатъ около 180 добре въоружени борци, готови за борба на животъ и смърть. Дветѣ чети и милицията съставятъ единъ отрядъ подъ командата на Панчо Костантиновъ.

На 20. юни отрядът се прибира на бивуакъ надъ с. Габровникъ въ единъ отъ скатовете на Бабуна планина и тамъ престоява цѣлия денъ. На 21 юни отрядът пристига въ село Папрадище, посрещнатъ отъ свещеника Иванъ Аврамовъ и Арсо Локвички. Следъ доклада на Арсо Локвички за направената отъ него рекогносцировка въ Порѣчието окончателно се взема решението да се обсади селото Крапа, въ което се намиратъ на почивка нѣкои отъ срѣбските чети. Презъ нощта отрядът тръгва на путь. Отрядът, минавайки презъ буйните балкански рѣки и падашитѣ презъ стрѣмните урви пороища, съ голями усилия пристига на планината Даутица и остава да денува въ единъ отъ нейните склонове, близо до селото Крапа. Благодарение на щателната рекогнисцировка на неуморимия ратникъ Арсо Локвички, денът минава спокойно, безъ да сѫ заселѣзани отъ неприятеля следитѣ на отряда.

На 22 юни презъ нощта отрядът настѫпва и безъ всѣкакви спѣнки обсажда селото Крапа. Единъ отъ часовитѣ на пропагандата съобщава съ изстрѣлъ за приближаващата опасност и избѣгва въ селото. Въ селото се почва усилено движение отъ кѫща въ кѫща, безъ да може да се схване какво се върши. Селските кучета надаватъ силенъ вой.

Веднага групата щурмувачи, състояща се отъ Дачо Йтовъ, Секула Ораовдолски, Миланъ Сърбина, Велко Апостоловъ Попадийски, Спиро Тошевъ и Никола Николовъ влизатъ въ селото и подпалватъ кѫщата на селския свещеникъ. Следъ нѣколко минути се подпалва складътъ на оржейни материали на пропагандатата и бомбитѣ поч-

ватъ да избухватъ съ страшна сила. Това внася грозн. суматоха всрѣдъ селото.

Виждайки се на тѣсно и не смѣяйки да се биятъ на открито, голѣма част отъ срѣбските чети сполучва да се промъкне презъ обсадата и избѣга въ планината. Отрядътъ навлиза стремително въ селото, обстрелванъ отъ останалите срѣбски четници изъ селските кжщи. Отъ избухването на бомбитъ отъ оржейния складъ на пропагандата се подпалватъ съседните кжщи, а поради вѣтъра пожарътъ се разпространява въ околността. Огньтъ обзema всичко наоколо, но сражението продължава ожесточено. Въ това сражение срѣбските чети дадоха доста жертви, но все пакъ сполучиха да избѣгатъ. На разсъмване, заплашенъ отъ пристигането на турски войски въ помощъ на пропагандата, отрядътъ набѣрзо напушта с. Крапа и съ усиленъ набѣгъ се изкачва на Даутица планина. На 23 и 24. юни отрядътъ престоява на „Даутица“ и „Склопчарниците“ въ почивка, за да се превържатъ ранените четници и да се проследи движението на четите на пропагандата.

Следъ бѣгството си отъ Крапа, за да си отмѣстятъ, четите на пропагандата, водени отъ войводите Бабунски и Соколовъ, преминаватъ презъ „Даутица“ още на 23. юни и поставятъ засади на „Куртовъ Камъкъ“, съ единствената цель да причакатъ и убиятъ войводата Панчо Костантиновъ. Въ изпълнение на своята замисълъ четите на пропагандата поставятъ засади на протежение около 200 метра по единствения путь, презъ който може да се завърне четата на Панчо Костантиновъ, за да пристигне въ с. с. Орѣше или Папрадище.

На 25. юни цѣлиятъ отрядъ тръгва за с. Папрадище. Приближавайки мѣстността „Куртовъ Камъкъ“, войводата Константиновъ, къмъ 5 часа и 30 минути следъ обѣдъ изпраща въ авангардъ помощника си Дачо Йотовъ съ група четници да премине „Куртовъ Камъкъ“, като му дава наставления и предупреждава зорко да бди и да огледа щателно мѣстността, като при преминаването групата му да се движи въ верига. Въ изпълнение възложената му задача, Дачо Йотовъ тръгва напредъ и преминава „Куртовъ Камъкъ“, безъ да даде каквъто и да било сигналъ. Засадите на пропагандата пропускатъ гру-

пата на Дачо Йотовъ, за да влѣзе въ засадата ядрото заедно съ войводите.

Но също се слухъ, че Дачо Йотовъ видѣлъ засадитѣ, но за да запази себе си, преминава бързо къмъ с. Орѣше безъ да даде сигналъ на отряда. Впоследствие поради тия слухове стана анкета отъ Иванъ Гарвановъ и Добри Даскаловъ, която, следъ като разпита четниците отъ групата на Дачо Итовъ, установи, че Дачо Йотовъ не е видѣлъ засадата.

Къмъ 6 часа слѣдъ обедъ, насконо следъ преминаването на групата на Дачо Йотовъ, войводата Панчо Константиновъ, вървейки на чело на отряда, заедно съ прилепския войвода Гого Ацевъ и помощника му Мирчо Найденовъ, поръчкиятъ войвода Арсо Йовевъ Локвички, четникътъ Цвѣтанъ Стровиянчето и Цоню Андрейчевъ, се обръща къмъ последния съ думитѣ: Цонъ, наближаваме „Куртовъ Камъкъ“, гдето преди три години падна убитъ отъ засада на пропагандата Стефанъ Дечевъ, та най-добре ще направишъ да се повърнешъ назадъ и щателно да провѣришъ дали другаритѣ сѫ се подредили да преминаватъ по на 10-20 крачки единъ следъ другъ; страхъ ме е да не стане нѣкой хаталъкъ, май много е опасно тукъ. Недоизказалъ се още, срещу групата изъ засада последватъ нѣколко залпа. Още отъ първиятъ залпъ пада убитъ войводата Панчо Константиновъ, веднага следъ него пада убитъ четникътъ Цвѣтанъ Стровиянчето и нѣколцина четници ранени. По стрелбата на пушките всички схващатъ, че засадата е устроена отъ четите на пропагандата. Следъ малко се дочуватъ гласовете на Григоръ Соколовъ и Тренко, съ цинични псувни отправени къмъ Константинова.

Макаръ и силно изненаданъ отъ устроената засада и тежката загуба на Константинова, войводата Гого Ацевъ застава на чело на отряда и дава заповѣдъ за заемане по-сгодни позиции за отстояване на неприятеля. Отъ внезапните залпове на неприятеля въ първия моментъ настѫпва всрѣдъ цѣлия отрядъ едно вцепеняване и недоумение. Никой не може да схване где е залегналъ неприятеля. Гласътъ на Гого Ацевъ въ моментъ уяснява положението и всички заематъ позиции и почватъ да свистятъ куршуми между дветѣ страни. Непри-

ятельтъ открива силенъ пушеченъ огънъ къмъ групата, въ която се намиратъ Гого Ацевъ и Арсо Локвички. Всрѣдъ адския и злокобенъ вой на ренегатитѣ и свистенето на куршумитѣ пада тежко раненъ войводата Гого Ацевъ. Веднага ржководството на отряда преминава въ ръцетъ на Мирчо Найденовъ.

Отрядътъ окончателно се съзвезма отъ изненадата и дава решителенъ отпоръ. Сражението продължава до късна нощ. Сръбските чети, виждайки се въ критическо положение, бързо отстъпватъ по направление на село Богомила.

На 26. юни, рано сутринта, пристигатъ на полесражението турски войски. Отрядътъ веднага отстъпва на върха „Якупица“, надъ село Нежилово, отъ гдето наблюдава движението на войските. Войските, следъ като престояватъ 2—3 часа на полесражението и оплячкосватъ убитите, се завръщатъ въ село Богомила.

На 27. юни селяни отъ Орѣше и Папрадище отиватъ на „Куртовъ камъкъ“, гдето намиратъ убити 10 сръбски четници, прибиратъ труповете на Панчо Константиновъ и другарите му и ги погребватъ. Трупътъ на Гого Ацевъ, макаръ и най-щателно претърсена мястността, не могли да намърятъ. На 28. юни селяните намиратъ трупа на Гого Ацевъ захвърленъ въ едни драки и констатиратъ, че той е доубитъ отъ неприятеля.

Съ загубата на войводите Константиновъ и Гого Ацевъ ръцетъ на пропагандата се окончателно развързаха, понеже нѣмаше кой да имъ се противопостави.

На 27. юни Мирчо Найденовъ съ четата си се раздѣля отъ велешката чета на „Якупица“ и потегля за Прилепско. Минавайки край с. Кѣпиново, той изненадва една отъ сръбските чети, влезя въ сражение и убива единъ отъ четниците на пропагандата, въ когото Мирчо намира чантата съ архивата на Гого Ацевъ. Следъ това Мирчо Найденовъ се оттегля въ селата на прилепския районъ.

Следъ трагичния край на войводата Панчо Константиновъ на „Куртовъ камъкъ“ предъ очите на Дачо Йотовъ блѣсна перспективата най-после да стане оклийски войвода, което редъ години бѣше интимната мисъль на тоя простъ човѣкъ. Между Дачо Йотовъ, То-

доръ Дочевъ, Велко Попадийски и Секула Ораовдолски се почва борба за първенство, която междуособна борба даде най-голъма възможност на пропагандата по-свободно да действува въ „Азотъ“, понеже тя не срещаше вече оня решителенъ отпоръ въ лицето на Панчо Константинова. Цѣлата чета се раздѣля на групи и всѣка група работи на своя глава, безъ да държи смѣтка за интересите на организацията. Четитѣ напуштатъ „Азотъ“ и прекарватъ повечето въ „Клепата“.

Презъ м. декемврий Велко Апостоловъ съ четниците си Спиро Тошевъ, Щерю Влашето, Миланъ Кърджиевъ и Гьошо отъ Баница влиза въ с. Попадия заедно съ четата на Локвичанеца. По предателство на хора отъ пропагандата, турската потера обсажда селото и се започва ожесточено сражение, което трае отъ обѣдъ до вечеръта. Благодарение на силния студъ и поледицата затворитѣ на пушките не могатъ да действуватъ. И аскеръ и четници се смиръзватъ. Къмъ полунощта четниците съвършено вкоченясили отъ студъ преминаватъ покрай самия аскеръ, който не можелъ да стреля и пристигатъ на тарлото на Велко Попадийски. Тамъ ги пресрѣщатъ четитѣ на Петъръ Ацевъ, Иванъ Смичковъ и Мирчо Найденовъ, които щомъ чули пушечния огънъ, тръгватъ на помощъ. Въ това сражение четитѣ не даватъ никакви жертви.

Благодарение на силния студъ четата на Велко Попадийски се отърва отъ явна смърть. Пропагандата бѣше решила да убие Велко Попадийски и Секула Ораовдолски, които имаха голъмо влияние средъ мѣстното население, за да не ѝ пречатъ въ работата, като си служеше съ предателства.

ГЛАВА XI.

Сражението въ с. Смиловци. Сражението въ с. Никодимъ и върха „Китка“. Сражението въ с. Владиловци. Сражението на „Яворът“. Сражението въ Дръново. Конференцията въ с. Войница. Четата на Таню Николовъ въ Велешко. Присъдата въ с. Попадия. Обсадата на с. Никодимъ. Сражението въ Никодимския балканъ. Четите на Петър Ацевъ, Михаил Чаковъ и Христо Цвѣтковъ пристигатъ въ Велешко. Обсадата на Никодимъ. Концентрирането сборни: ъ чети на фронть Никодимъ—Попадия—Ракле. Сражението на „Ножотъ“ и „Попадийски чукари“. Отстъплението. Връщането на Михаил Чаковъ. Мъстонахождението на Дачо Йотовъ. Залавянето на Гошо Паргалевъ. Дачо Йотовъ напушта Велешко. Александъръ Андреевъ Чапата. Убийството на Ангелко Чупаровъ. Петима районни войводи въ Велешко.

Следъ смъртъта на Панчо Константиновъ за велешки оклийски войвода остава Дачо Йотовъ. На 28. януари 1907 година четите на Дачо Йотовъ и Велко Рпостоловъ Попадийски, минавайки презъ село Смиловци, попадатъ въ засадата на сръбската чета. Сражението се води ожесточено и отъ дветѣ страни. Виждайки, че на полесражението пристига аскеръ, четите набързо отстъпватъ и, за да прикриятъ следите си, се пръскатъ въ разни посоки. Въ това сражение пада тежко раненъ четникът Колю Оризарчето. Четниците Симеонъ Денковъ и Александъръ Николовъ Станковъ взематъ ранения си другаръ на гърбъ и го понасяятъ подъ усиления огънь на неприятеля по посока къмъ Никодимския балканъ. Тримата четници пристигатъ въ с. Никодимъ, гдето Денковъ превързва ранения и оставатъ на почивка.

Цѣли четири дни четниците Симеонъ Денковъ и Александъръ Станковъ се грижатъ за ранения си другаръ Колю Оризарчето, като сѫщевременно съобщаватъ на районната чета мъстонахождението си. На 1. февруари 1907 година, привечеръ, селяните имъ съобщаватъ, че сръбска чета е обхванала селото. Да се преддатъ на сръбската чета и дума не можело да става, поради което тройката решава да си отвори путь презъ веригите на неприятеля. Тѣ веднага почватъ да отстъпватъ, стремейки се да заематъ една височина надъ селото. Обаче тѣ забелѣзватъ, че пристига потера, която почва да заема позиции. Виждайки се между два огъния — отъ една страна аскерътъ, а отъ друга сръбската чета — тройката се про-

мъкva презъ редоветъ на сръбската чета. Последната, щомъ забелъзва движението на тройката, почва да я обстреля, но при все това съ бомбовъ огънь тройката си пробива пътъ и се отдалечава. При това положение и аскера и сръбската чета влизатъ въ диритъ на тройката и обхващатъ цѣлия балканъ.

На 2 февруари, на разсъмване, тройката се изкачва по Никодимския балканъ, проследена отъ неприятеля. Тройката сполучва да заеме върха „Китка“. Веднага следъ това потерата, по указанията на сръбската чета, обхваща върха „Китка“ и почва да сипе градъ отъ куршуми срещу тримата храбреци. Още при първите изстrelи на потерата повторно пада тежко раненъ Колю Ориззрчето. Потерата стъга обръжча и сипе ураганенъ огънь. Всрѣдъ вихъра на неравната ожесточена борба пада пронизанъ отъ вражки куршумъ и четникъ Симеонъ Денковъ¹. Останалиятъ живъ четникъ Александъръ Станковъ, виждайки, че остава самъ-самичъкъ и че ще падне може би живъ въ ржцетъ на неприятеля, подпалва една бомба и я хвърля всрѣдъ противника. Докато се окопити противникътъ, Станковъ почва да бѣга и преминава веригата на неприятеля. На 3 февруари селяни отъ Никодимъ, следъ щателно претърсване гората, намиратъ Александъръ скритъ въ една драка. Той ги отвежда на полесражението, взематъ труповетъ на Денковъ и Колю и ги погребватъ въ с. Никодимъ.

На 18 февруари 1907 г. четата на Велко Попадийски влиза въ сражение съ една отъ сръбските чети при с. Владиловци. На помощь на Велко пристига тиквешката чета, която по това време е прикривала следитъ си отъ една турска потеря. Въ това сражение организацион-

¹) Симеонъ Денковъ е роденъ въ София презъ 1885 г. Още като 17 год. юноша, презъ 1903 г. участва въ сражението на върха „Китка“ съ четата на Панчо Константиновъ; презъ 1904 г. той стана четникъ на Атанасъ Бабата; презъ 1905 г. той стана секретаръ на кичевския войвода Пешо Паша. Презъ м. септемврий 1906 г., поради болестъ С. Денковъ заедно съ братовчеда си Александъръ Станковъ, тръгватъ за България. Обаче, при преминаването имъ презъ Велешко, войводата Дачо Йотовъ ги заставя да останатъ въ района му за 1-2 месеци. Следъ като участвува въ редица сражения въ Велешко съ турци и сърби, Симеонъ Денковъ сложи морни гръди въ Никодимския балканъ.

нитѣ чети не даватъ никакви жертви. Привечеръ пристига турската потера, обаче организационните чети сполучватъ да отстѫпятъ овреме, безъ да може аскерътъ да ги обстреля.

На първия денъ на Великденъ 1907 година велешката чета, подъ войводството на Дачо Йотовъ, следи движението на чегитѣ на пропагандата въ Бистришкия балканъ. Четата потегля за с. Црешново, обаче на мѣстността „Яворътъ“ попада въ засадата на сърбоманския войвода Тренко Крапянинъ. Следъ ожесточено сражение, което трае около 7 часа, почва да пристига къмъ полесражението аскеръ. Четата на Тренко, не виждайки пристигащето на аскера и поставена въ неловко положение, почва да отстѫпва, обаче, четникътъ Щерю Влашчето, отъ Крушово — единъ добъръ стрелецъ — се промъква близо до неприятеля и предъ самитъ сръбски четници застрелятъ войводата имъ Тренко, следъ което се изтегля при другаритѣ си. Организационната чета се оттегля отъ полесражението въ момента, когато аскерътъ почва да я обстрелятъ.

Убийството на Тренко се почувствува въ редовете на пропагандата като единъ голѣмъ и смѣлъ ударъ. Бабунски и Григоръ Соколовъ се заканватъ предъ организационни хора, че по заповѣдь отъ Београдъ искатъ да уловятъ живъ убиеца на Тренко — Щерю Влашето и го откаратъ въ Београдъ да види сръбскиятъ краль, кой е убиеца на великия войвода Тренко.

Следъ убийството на Тренко четитѣ на пропагандата почватъ да устройватъ засади на организационните чети, съ единствената цель да зловятъ живъ Щерю Влашето.

Следъ 14 дни отъ Великденъ 1907 година, т. е. на втората недѣля, организационниятъ районенъ войвода Стефанъ Вардарски (наричанъ още Малъкъ Стефанъ), родомъ отъ село Градско, заминава по организационна работа съ 5 четници въ село Дрѣново. По донесение на пропагандата четата е проследена отъ Иванъ Бабунски, който съ голѣма чета влиза въ селото и обсажда кѫщата, въ която се е прикрила 6-членната чета. Следъ обсадата Бабунски предлага на войводата Вардарски да предаде живъ Щерю Влашето, който ще бѫде изпратенъ въ Бѣлградъ, за да види сръбскиятъ краль, кой е убиецъ

на сръбския великъ войвода Тренко, като обещава съчестна дума, че ще пусне войводата заедно съ останалите му четирима четници невредими да излъзгат отъ засадата. Вардарски му отказва да предаде Щерю. Тогава Бабунски се обръща къмъ Щерю и му казва: „Ако ти жалишъ другаритѣ си и ако си юнакъ, остани въ къщата, а другаритѣ ти да се изтеглятъ отъ селото, а ти следъ това ми се предай да те отведа въ Бълградъ.“ Вардарски и другаритѣ му съ присмѣхъ посрещатъ предложението на Бабунски и му заявяватъ, че тѣ ще се биятъ, докато тече кръвъ въ жилитѣ имъ, после що ще да става. А колкото се отнася до искането му, да предадатъ Щерю „курбанъ“ на сръбската пропаганда, никога не могатъ да сторятъ това престъпление противъ любимия си другаръ. Следъ тоя категориченъ отказъ, Бабунски съ четата си почна да обстрелва къщата и сражението между дветѣ чети трае цѣлъ день. Последователните атаки на Бабунски се посрещатъ съ залповъ огънь отъ шепата борци. Но при все това интимната мисъль на Бабунски си остава да залови Щерю живъ, поради което не иска да щурмува къщата. Впоследствие, виждайки какъ въ сражението падатъ убити негови четници, Бабунски се озвѣрява, забравя заповедта на сръбския краль и накарва четниците си да запалятъ къщата. Срѣдъ огнените езици, обзели вече цѣлата къща, Вардарски и другаритѣ му излизатъ отъ къщата да си пробиятъ пътъ съ бомбовъ огънь, обаче отъ залповия огънь на неприятеля падатъ убити Стефанъ Вардарски, Щерю Влашето и Дане Недѣлковъ отъ с. Орѣше, а останалите двама четници се задушаватъ отъ огъня и намиратъ смъртта си срѣдъ пламъците на горящата къща.

Трагедията въ с. Дрѣново бѣше единъ голѣмъ реваншъ на сръбската пропаганда Въ организационните срѣди въ Велешката околия тая трагедия се понесе много тежко, като всички намираха за главенъ виновникъ оклийския войвода Дачо Йотовъ, който, знайки, че пропагандата тѣрси случай да улови живъ Щерю Влашето, е пусналъ Стефанъ Вардарски самъ да отива въ Дрѣново.

Наскоро следъ избиването на Стефанъ Вардарски, оклийскиятъ войвода Дачо Йотовъ заминава съ

четата си за село Войница. Въ последното село пристига отъ Велесь, заедно съ 20 души въоружени милиционери, велешанинът Крумъ Зографовъ, съ единствената цель да обезоржи Дачо Йотовъ, като неспособенъ вече да ръководи велешкия оклийски районъ. Презъ същия денъ тоже въ Попадия пристига и войводата Иванъ Наумовъ Алябака само съ четника си Колью Пановъ Каасанчето. Въ селото става среща между Алябака и Зографовъ, които помежду си взематъ решението да отстранятъ Дачо Йотовъ отъ Велешко. Алябака и Зографовъ предлагатъ на Дачо Йотовъ веднага да напусне велешкия районъ и да замине за България, обаче Дачо Йотовъ отказва категорически да стори това. И двата лагера сѫ на бойна нога. Преговорите продължаватъ нѣколко дни поредъ, като и двата лагера сѫ готови да се нахврлятъ единъ върху другъ. Въ критическия моментъ, когато вече дохожда времето да престанатъ язиците, а да започнатъ да говорятъ пушките, пристигатъ прилепскиятъ войвода Петъръ Ацевъ и тиквешкиятъ войвода Добри Даскаловъ съ четите си. Последните двама войводи се намѣсватъ въ ожесточения споръ между двата лагера и временно ги заставятъ да спратъ враждебните си действия. Следъ тая намѣса става конференция между Иванъ Наумовъ Алябака, Добри Даскаловъ, Петъръ Ацевъ и Крумъ Зографовъ, като Ацевъ и Даскаловъ въздействуватъ върху Алябака и Зографовъ да отстъпятъ временно отъ становището си на Дачо Йотовъ да остане временно въ Велешко, докато въпросътъ се разреши отъ компетентните инстанции. Следъ като Алябака и Зографовъ възприематъ предложението на Ацевъ и Даскаловъ, всички заминаватъ въ районите си, а Дачо Йотовъ остава въ Велешко.

Масовиятъ тероръ на пропагандата стресна ВМРО, която, за да може поне отчасти да престъче домогванията ѝ, презъ пролѣтта на 1907 г. реши да изпрати по-големи сили, съ задача да се нанесе единъ мощнъ ударъ на нелегалната сила на пропагандата и се заематъ Азотъ и Порѣчието, следъ което да се справятъ и съ интелектуалните ѝ сили въ Велесь и Прилепъ. Възъ основа на това ВМРО почна да организира четите на Тано Николовъ, Иванъ Наумовъ Алябака и Михаилъ Чаковъ.

Въ срѣдата на м. Априлъ 1907 г. войводата Таню

Николовъ, съ 48-членна чета, тръгна за Бабуна планина. На 22. априлъ четата пристига благополучно Вардар, обаче велешани, знайки че Тано Николовъ е човекъ на Б. Сарафовъ, му правятъ пречки за преминаването му на дъсния бръгъ на Вардаръ. Следъ дълго водени преговори, Тано Николовъ дава ултиматумъ на велешани: веднага да му дадатъ каналъ, иначе самъ ще влезе въ града. На 23. априлъ пристигатъ куриери и прекарватъ четата на дъсния бръгъ покрай самия градъ. Четата преминава Вардаръ покрай самите постове, обаче, за да запазятъ кожата си, турските началници затварятъ очите си и четата необезпокоявана, съ усиленъ маршрутъ пристига въ село Ораовецъ, где остава да денува. На 24. априлъ, по нареддането на Тано Николовъ, пристигатъ ржководителите отъ съседните села на конференция. Предъ ржководителите Тано Николовъ съобщава, че накрото ще пристигнатъ големите чети на Иванъ Наумовъ Алябака и Михаилъ Чаковъ, които ще останатъ за по-дълго време въ Велешко. Понеже по това време пропагандата не срещаше никаква съпротива и вече надничаше да навлезе въ Клепата и полето, това съобщение внася ентузиазъмъ всредъ организационните ржководители. За да могатъ ржководителите да внесатъ успокоение всредъ населението Тано Николовъ имъ съобщава, че накрото ще замине за с. Попадия, следъ което ще влезе въ Никодимъ и Степанци.

Накрото следъ това четата на Тано Николовъ пристига въ с. Попадия, посрещната отъ районния войвода на Клепата Велко Рпостоловъ Попадийски.

Още при формирането на четата на Тано Николовъ, въ нея сполучва да се промъкне някой си Иванъ, агентъ на сръбската пропаганда, който заедно съ четата пристига въ Велешко. Той е билъ войникъ въ българската армия, обаче дезертира въ Сърбия, отъ гдето агенти на пропагандата го натоварили съ мисията да убие Иванъ Наумовъ Алябака, Тано Николовъ и останалите войводи, които ще влезатъ въ Велешко. Срещу предложеното му възнаграждение, той приель мисията, заминава тайно за България и влиза въ състава на четата на Тано Николовъ. Въ с. Попадия той открива плана си на някои отъ четниците, като имъ съобщава, че ако

сполучатъ да извършатъ тая работа, ще бждатъ богато възнаградени. Секретарътъ на четата Благой Караатана-совъ открива посрѣдствомъ „кандардисанитѣ“ четници домогванията на срѣбския агентъ и съобщава на войводата. Последниятъ назначава специални хора, които ставатъ съ него близки и се съгласяватъ на неговите планове съ единствената цель да могатъ да следятъ всѣка негова проява и действие и донасятъ на войводата. Малко по-малко Иванъ влиза въ контактъ съ б четници, които по нареддането на Тано Николовъ напълно му обещаватъ своята подкрепа да станатъ негови сподвижници. Тогава Иванъ имъ открива плана си: да дочакатъ дохаждането на Иванъ Наумовъ Алябака, следъ което да убиятъ Алябака, Тано Николовъ, Петъръ Ацевъ и още нѣколцина, които той посочи отпосле; следъ изпълняването на тия убийства, щѣли да избѣгатъ въ Никодимъ, гдето хората на Бабунски и Григоръ Соколовъ щѣли да ги принакатъ и отведатъ въ Сърбия, гдето щѣли да бждатъ обсипани съ злато. Четниците „заговорници“ съобщаватъ на Тано Николовъ плана за избиването на войводите.

За да се справи веднага съ агента на срѣбската пропаганда и даде примѣръ, какъ се наказватъ срѣбски-тѣ пратеници, Тано Николовъ свиква въ с. Попадия цѣлото население и, въ присѫтствието на цѣлата чета и селското ржководно тѣло, съставя революционенъ сѫдъ. Последниятъ подлага на разпитъ срѣбския агентъ и неговите „довѣреници“. Следъ разкриването нишките на плана му, Иванъ почва да се моли за милост и самъ почва да разказва подробно, какъ се е увлѣкълъ отъ обещанията на срѣбската пропаганда. Революционниятъ сѫдъ, за да даде примѣръ на всички, осужда измѣнника Иванъ на смърть чрезъ обесване и присѫдата веднага се изпълнява. Обесването на Иванъ внася страхъ всрѣдъ малодушните и агентите на пропагандата.

Веднага следъ изпълняването смъртната присѫда надъ агента на пропагандата, четите на Тано Николовъ и Велко Пападийски обсаждатъ с. Никодимъ. Половината отъ четата подържа обсадата, а войводата Т. Николовъ съ останалата половина влезя въ селото, като дава нареддане, щото всички селяни да се събератъ на селския

Войводите Мирчо Найденовъ, Т. Николовъ и Гьоре Спирковъ Ленишанеца.

мегданъ. На уреченото време събранието става и Тано Николовъ заявява на селяните: „Азъ никога не можехъ да повървамъ, че такова чисто българско село нѣкога може да стане сърбоманско. Нима отъ страхъ трѣба да станете и мохамедани?“. Тогава става селскиятъ ржководител и му съобщава следното: „Следъ убийството на Гого Ацевъ и Панчо Константиновъ напорътъ на пропагандата е извѣнредно голѣмъ. Ако Иванъ Алябака е тукъ, ние не ще се уплашимъ, обаче ние живѣемъ предъ ежедневния страхъ, че ще бѫдемъ избити отъ Йованъ Бабунски и поради това ние му обещаваме, че ще останемъ тѣхни хора, когато въ сѫщностъ ние сме българи и само български знаемъ да говоримъ, безъ да знаемъ поне една срѣбска дума. Но що да правимъ ние селяните, когато и самитѣ турци ни казватъ: Дѣржете се съ Бабунски, станете сърби, за да запазите живота си. При това ние виждаме, че срѣбските войводи сѫ много добре съ турцитѣ, и щомъ Бабунски излѣзе отъ селото, аскерътъ влиза или обратното. Имало е случаи, когато срѣбската чета се срѣща съ аскера, поздравляватъ се и се разминаватъ, безъ нѣкой пѣть да сѫ се ударили. Щомъ нашитѣ чети се засилватъ и щомъ дойде Иванъ Алябака, никога нѣма да бѫдемъ сърбомани“.

Следъ тая конференция, която даде на селяните куражъ, четитѣ заминаватъ по обиколка изъ другите села.

На 20. Май четата на Тано Николовъ залавя единъ отъ куриеритѣ на пропагандата и го отвежда въ Никодимския балканъ. Обаче пропагандата веднага съобщава на турската властъ, че четата е въ балкана. Пристига потера, водена отъ агенти на пропагандата, и узнава място нахождението на четата. Четникътъ Василь Д. Поповъ дѣржи вързанъ куриера на пропагандата. За моментъ Поповъ се обрѣща да чуе заповѣдта на войводата, обаче куриера хуква да бѣга по направление на аскера, но войводата се прицелва и го застрелва. Веднага следъ това аскерътъ почва да обстрѣлва четата. Сражението между четата и потерата се води съ голѣмо ожесточение. Излѣзлиятъ напредъ милязиминъ, за да се запази отъ силния пушченъ огънь, се скрива въ една варница. Зада заеме по-изгодни позиции, аскерътъ, нами-

Войводата Гьоре Спирковъ Ленишанеца.

ращъ се около варницата, остава, безъ да знае, че милязиминътъ е въ варницата. Последниятъ, щомъ схваща че войниците му отстъпватъ, иска да излезе отъ варницата и да отстъпи, обаче четата започва залпова стрелба къмъ варницата и той обратно слиза въ нея. Следъ прекратяване на стрелбата, войводата Тано Николовъ завежда разговоръ съ милязими и му заявява: „Прощавамъ ти живота, излезъ изъ варницата, прибери си аскера и иди каки на началството си, че ако сте хора и вървате въ Бога, не тръбва само настъ българитъ да преследвате, а сръбските и гръцки чети да пропускате да ни правятъ засади и ви шпионствуватъ“. Милязиминътъ обещава, че ще каже всичко това на началството си и се измъква отъ варницата, прибира войниците си и се оттегля. Следъ това четата веднага се отправя къмъ Тиквешко за да укрие следите си.

Въ края на м. май въ Велешко пристигна Петър Ацевъ, сръща се съ четата на Тано Николовъ и дветъ чети почватъ да се движатъ заедно низъ Велешко и Прилепско.

На 8. юни 1907 година преминава Вардара ново назначениятъ велешки войвода Михаилъ Чаковъ съ 50-членната си чета, а следъ нѣколко дни пристига и костурската чета на Христо Цвѣтковъ, състояща се отъ 30 четници.

На 22. юни 1907 година съборните чети на Михаилъ Чаковъ, Т. Николовъ, Петър Ацевъ, Мирчо Найденовъ и Христо Цвѣтковъ обсаждатъ село Никодимъ, знайки съ положителностъ, че въ селото се намиратъ две сръбски чети. Последните, щомъ виждатъ че организационните чети обсаждатъ селото, едини отъ тяхъ сполучватъ да се облечатъ въ женски дрехи, други се използватъ въ пригответи отъ по-рано скривници, а трети се промъкватъ между говедата като говедари и сполучватъ да избѣгатъ вънъ отъ обсадата.

При най-щателенъ обискъ съборните чети не могатъ да откриятъ нищо, обаче по една случайностъ Тано Николовъ залавя ржководителя на пропагандата въ село Никодимъ (голъмъ сърбоманинъ) и го застрелява. Опасявайки се да не бѫдатъ ударени въ тилъ отъ аскеръ, организационните чети се оттеглятъ отъ селото.

На 6. юлий, заподозръният въ шпионажъ на пропагандата организационен ржководител на с. Никодимъ, пристига съ група четници на „Попадийски Чукари“. Той признава, че се е подхлъзналъ и моли за прошка. Между това Тано Николовъ набързо отива при другитѣ войводи по спъшна работа, ржководителъ почва да се моли и кълне въ вѣрностъ, вследствие на което прилѣпскиятъ войвода Петъръ Ацевъ го пушта да си отиде, обаче той вмѣсто да удържи клетвата си впоследствие става предателъ.

Войводскиятъ съветъ, виждайки че може да се разиграятъ по-важни събития, дава заповедь до мѣстните организации веднага да пригответъ за четитѣ и милицията за три дни хлѣбъ и суха храна (варено месо), за 500 човѣка.

На 10. юлий между селата Попадия — Никодимъ — Ракле се групираха организационните чети на Тано Николовъ, Михаилъ Чаковъ, Петъръ Ацевъ, Мирчо Найденовъ, Христо Цвѣтковъ и Георги Мориховски, съ около 150 четници, придружени отъ 300 милиционери.

На 11. юлий сборните чети обсаджатъ Никодимъ, за да се справятъ съ влѣзлите въ селото срѣбъски чети, обаче тѣ сполучватъ да избѣгатъ. Виждайки че организационните чети въ всѣко отношение ги превъзхождатъ и страхувайки се отъ окончателно разбиване на силите имъ, агентитетъ на пропагандата, за да могатъ да нанесатъ единъ по-голѣмъ ударъ на организацията, пристижватъ къмъ най-позорното дѣяніе — предателството. Тѣ даватъ най-подробни сведения за движението на организационните чети, поради което войските отъ Битоля, Прилѣпъ, Воденъ, Леринъ, Тиквешъ и Велесъ получаватъ нареддане, веднага да навлѣзатъ въ Бабуна. Прилѣпскиятъ градски революционен комитетъ, узнавайки отъ турци въ услуга на организацията за приготовленията на властъта, съобщава на организационните чети да се оттеглятъ къмъ Мориховско, обаче надценявайки силите си и за да не се внесе малодушие всрѣдъ бойците, войводите забавятъ оттеглянето, очаквайки пристигането на четата на Иванъ Наумовъ Алябака, която вече бѣше минала Вардаръ.

Войводскиятъ съветъ, следейки предпазливо движе-

Войводата Михаил Чаковъ съ четата си.

нието на агентите на пропагандата и очаквайки пристигането на войските, разделя силите си на две групи: първата, състояща се от четите на Тано Николовъ, Петър Ацевъ и Георги Мориховски заедно съ цѣлата милиция, заема висотата „Попадийски Чукари“, а втората, от четите на Михаил Чаковъ, Христо Цвѣтковъ и Мирчо Найденовъ, заема върха „Ножотъ“, близо и непосредствено до с. Ракле. Оттамъ две групи от по 8 души, подъ войводството на Секула Ораовдолски и Велко Попадийски, отиват за охрана на върха „Ясенова Глава“, между селата Никодимъ и Владиловци.

На 13. юлий вечеръта, извикани съ бързо нареддане, войводите Чаковъ, Цвѣтковъ и Мирчо отиват на съветъ при войводите от първата група, а временно за войвода на „Ножотъ“ остава секретарът на Велешката чета Петко Койчевъ.

През тая нощ пристига и 50-членната чета на Иванъ Наумовъ Алябака, която съ усиленъ маршрутъ, едва сполучва да стигне въ Попадия, въ помощь на сборните чети.

Отъ завърналите се отъ рекогносцировка четници, съветът узнаява за наближаващата опасност и, за да може да се даде по-мощенъ отпоръ на неприятеля, веднага изпраща куриери на „Ножотъ“ съ заповѣдь: всички четници да се прибератъ на „Попадийската Воденица“. Едновременно съ куриера на войводския съветъ, на „Ножотъ“ пристига и куриеръ отъ Велко Попадийски, който съобщава за бързото настѫпление на войски къмъ тая висота.

По това време на „Ножотъ“, следъ заминаването на войводите за войводския съветъ, бѣха останали 54 четници. Между тяхъ бѣше цѣлата костурска чета, брояща 30 души. Войводата ѝ Христо Цвѣтковъ, при заминаването си за войводския съветъ, бѣше я повѣрилъ на своя помощникъ Атанасъ Поповъ, родомъ отъ костурското село Шестеово, единъ буенъ и до безумие храбъръ 19-годишенъ юноша. Къмъ сѫщата чета се е числилъ и доброволно отложилиятъ се отъ военното училище въ София юнкеръ Трендафилъ Думбалаковъ, родомъ отъ солунското село Сухо, jednakво буенъ и безумно храбъръ юноша, съврѣстникъ на Атанасъ Поповъ.

Костурската чета, избита на Нојотъ.

Когато куриеритъ предаватъ заповѣдъта на войводския съветъ, Атанасъ Поповъ и Трендафилъ Думбала-ковъ отъ името на костурчани имъ заявяватъ, че тѣ считатъ тая заповѣдъ за неумѣстна и нереволюционна, че тѣ нѣма да се подчинятъ на нея и че тѣ, на укоръ на трихиляндната вражеска орда, която отъ всички страни обкръжваше „Ножотъ“ ще приематъ боя.

„Ще кажете на войводите, че това е безвъзвратното решение на костурчани и че това решение тѣ ще го изпълнятъ, даже ако останатъ сами, презирали опасността и рискувайки да умратъ до единъ. Защото тѣ дойдоха тук да се биятъ, а не да отстъпватъ.“

Съ тия слова, силни и страшни, тѣ се сбогуватъ съ куриеритъ. Тия слова, обаче, при явната поддръжка на Петко Койчевъ и Найдо Арсовъ, отъ с. Папрадища, възпламеняватъ всички четници отъ другите чети. И всрѣдъ едно трогателно пригръщане и цѣлуване злокобното решение биде взето единодушно и единогласно отъ всички: да встѫпятъ въ бой, да измрятъ до единъ, но да не отстъпятъ на врага „Ножотъ“. И всички усилено се заематъ съ укрепяването на позицията.

Куриеритъ, виждайки настѫплението на първите неприятелски вериги, едва сполучватъ да се прибератъ при ядрото и съобщаватъ решението на 54-те хъдъ. И войводи, и четници, и милиция, виждайки необмислената имъ постѣжки, се смайватъ отъ това решение; но да имъ се помогне е невъзможно, тъй като всички пѫтища, водещи къмъ „Ножотъ“, сѫ обхванати отъ неприятеля, а грамадни военни части настѫпватъ и къмъ „Попадийски Чукари“.

На „Попадийски Чукари“ призори пристигатъ сестрите на Велко Попадийски Мара и Петра съ два бѣкли вода и съобщаватъ на войводите, че турски патраули се стремятъ да заематъ високата. Въ това време единъ селянинъ се провиква съ силенъ гласъ: „Скоро те бре-е-е-... воловетъ навлѣзоха въ нивата.“ Разбрали донесението на селянина, веднага Тано Николовъ съ Мирчо Найденовъ и Никола Странджата заематъ чукарата, а друга една чукара заематъ Михаилъ Чаковъ съ Цвѣтко Попадийски и група четници. Първите турски патраули падатъ убити отъ ненадейния огънъ на четниците Тодоръ Дочевъ, Никола Христовъ Болгуровъ и Благой Карапанасовъ.

Тано Николовъ води сражение съ войските идещи отъ къмъ Велесъ и Тиквешъ, Алябака се бие съ войските, които отиватъ къмъ „Ножотъ“, за да даде възможност на „ножовци“ да отстъпятъ. И войводи, и четници, и милиция сѫ на мѣстото си.

Още съ пукването на зората, на 14. юлий, неприятелските вериги обикалятъ отъ всички страни „Ножотъ“. Боятъ се почва съ ожесточение. Презъ сѫщото време и на „Попадийски Чукари“ се води ожесточено сражение съ настѫпващия неприятель, но, за да могатъ поне отчасти да улеснятъ 54-тѣхъ, бойците отъ първата група отправятъ честь залповъ огънь по настѫпващите къмъ „Ножотъ“ турски войски. Отправената отъ турците покана къмъ 54-тѣхъ да се предадатъ, се посрѣща съ презрение. Неприятелските вериги настѫпватъ и стѣгатъ ежеминутно обръща. Всрѣдъ адското свистене на куршумите, мнозина падатъ мрътви, а други получаватъ тежки рани, но все пакъ продължаватъ да отстояватъ. Боятъ продължава до обѣдъ, когато се изстрелятъ и последните куршуми.

Смъртъта вече спушта своята безмилостна коса и почва да коси. . . Всички виждатъ своя последенъ часъ и единодушно се приготвяватъ да го посрещнатъ геройски. Срѣдъ адския огънь на неприятеля едни хвърлятъ бомби, други чупятъ пушки и револвери, трети горятъ амуниция... Чуватъ се последните бойни пѣсни. . . Заредяватъ се седемъ бомби, върху които всички очѣлѣли бойци налагатъ и, всрѣдъ трѣсъка на възпламенилите се бомби, парчета отъ ржце и крака, отъ кости и мясо се прѣскатъ по всички страни на „Ножотъ“. Турските войници, виждайки разигралата се набѣрзо предъ очите имъ ужасна трагедия, оставатъ вцепенени отъ идеализма и себепожертвуванието на шепата борци.

Усетилите мѣрша хищни орли и гарвани пристигатъ на ята и почватъ да грачатъ на „Ножотъ“.

Срѣдъ гробното мълчание на „Ножотъ“ командуващиятъ турската орда Енверъ бей отива на мѣстопроизшествието и върхътъ почернява отъ войска. Нѣкои отъ войниците се спушватъ и набѣрзо събличатъ дредехите на по-рано падналите четници и ги оставятъ съвѣршено голи. Виждайки мародерските похвати на войниците си, Енверъ бей се обрѣща къмъ тѣхъ съ

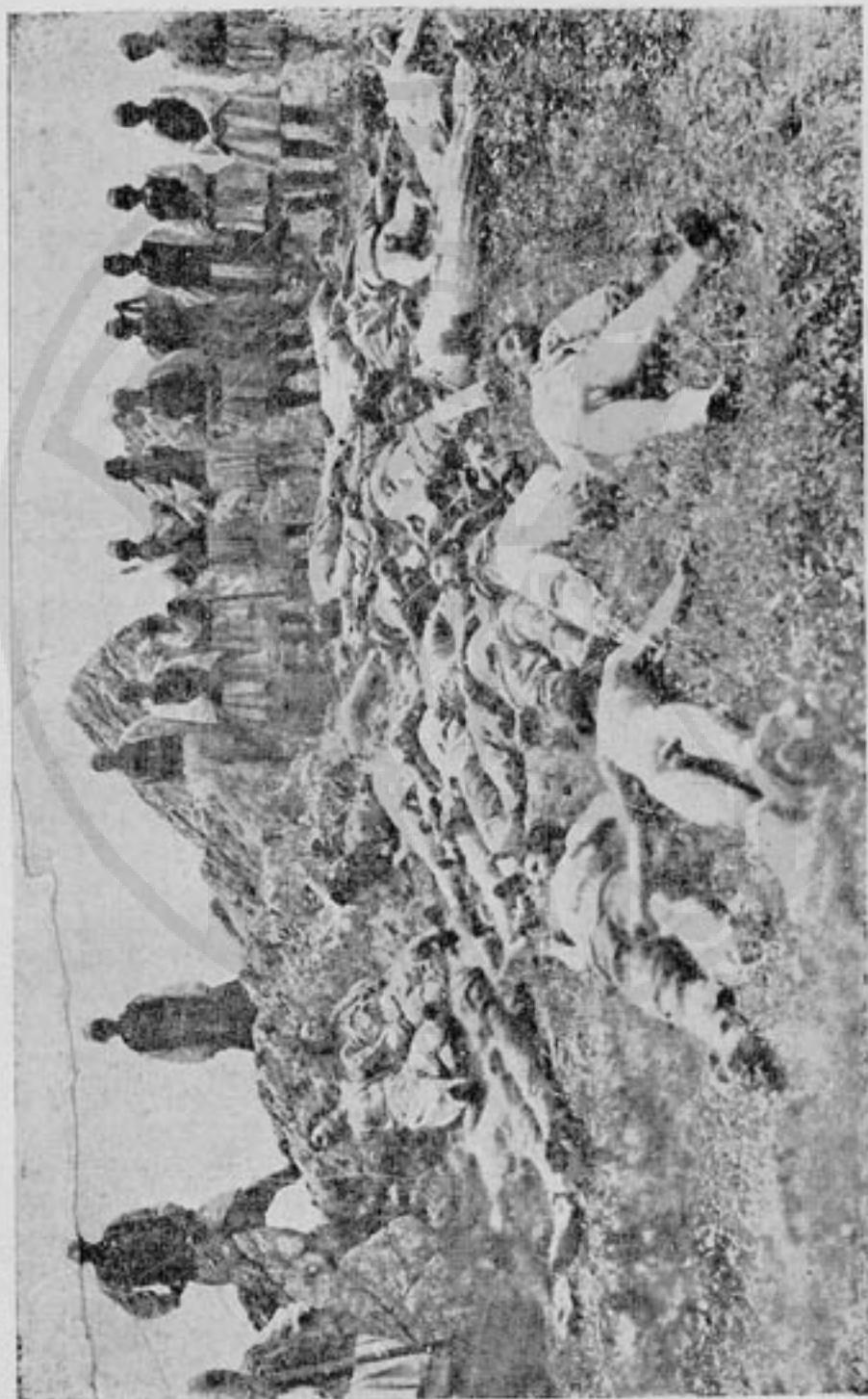
думитъ: „Никой да не смѣе да се докосне и оскверни героите... Виждате ли, какъ комитите презиратъ смъртта?... Биятъ се и мратъ като герои.“ По заповѣдъ на бѫдещия устроявачъ на хуриета три хиляди байонети се вдигнатъ нагоре, взема се за почестъ и последователно се изстрелятъ три залпа въ въздуха, при дружени съ виковетъ „Аллахъ“, „Аллахъ“, „Аллахъ“. Италиянскиятъ жандармерийски офицеръ-инструкторъ капитанъ Луций фотографира жертвите, следъ като Енверъ бей дава заповѣдъ на пристигналите селяни да погребатъ героите споредъ християнските обичаи.

Веднага следъ това войските потеглятъ къмъ „Попадийски Чукари“, гдето се води ожесточено сражение, но тамъ положението е друго. Тамъ участвуватъ дългогодишни и храбри войводи, които ржководятъ сражението съ такът и умение, очаквайки мракъ да настели грѣшната земя, за да направятъ пробивъ на неприятелските вериги.

По решението на войводския съветъ, войводата Михаилъ Чаковъ и Цвѣтко Апостоловъ Попадийски получаватъ да се измѣкнатъ отъ полесражението, отиватъ въ село Попадия и събиратъ 20 души въоружени милиционери. Къмъ 10 часа вечерта, милицията отива въ тилъ на неприятеля, изненадва го съ залповъ огънь и внася смутъ срѣдъ него.

Чувайки бойния гласъ на манлихеровите пушки въ тилъ на неприятеля и неговото смущение, сборните чети съ вихренъ щурмъ, подъ мощното ура на войводите Иванъ Наумовъ Алябака и Тано Николовъ, пробиватъ неприятелските вериги и пристигнатъ на Фарешката воденица, посрещнати отъ населението съ хлѣбъ и топла храна. За да заблудятъ неприятеля и заличатъ следите си, сборните чети отиватъ въ село Галища, Мориховско, отъ гдето заминаватъ въ разни направления.

„Ножотъ“ смрази кръвта на турските воиници, които впоследствие съ страхопочитание и наивностъ разказваха срѣдъ народа за безумната смърть на шепата борци. Фотографиите на Луций, попаднали между населението, преминаватъ отъ ржка на ржка и надлъжъ и наширъ отъ Бабуна се създаде дивната легенда за 54-те витези.

На Ножотъ всичко е тихо...

На 16. юлий Михаилъ Чаковъ и Мирче Найденовъ съ четитѣ си влизатъ въ село Никодимъ, залавята двамата предатели, които, следъ като изповѣдватъ своята предателска роля, организацията ги осужда на смърть и разстрелва.

Когато се водѣха боеветѣ на Ножотъ и Попадийски чукари, Дачо Йотовъ съ група четници спокойно стоеше въ с. Бистрица.

Преди сражението на Ножотъ и Попадийски Чукари, страхувайки се да не биде обезоръженъ отъ Алябака и Тано Николовъ, Дачо съ 7 четници отбѣгва среща и дълго време престоява въ с. Бистрица, Язотъ.

Презъ есента обаче Дачо Йотовъ заминава за Велесъ и въ съгласие съ Гошо Парталевъ замислюва една афера, чрезъ която ужъ да снабдятъ организацията съ парични срѣдства. Гошо Парталевъ отвежда единъ евреинъ, търговецъ отъ Солунъ, въ една къща въ гр. Велесъ. Тамо Дачо Йотовъ задържа и двамата и ги отвежда най-напредъ въ с. Ораовецъ, а отпосле въ с. Горно Чичово. Каква игра е игралъ Парталевъ въ тая афера, не може да се знае съ положителностъ. Парталевъ заявява на Дачо Йотовъ, че задържаниятъ солунски търговецъ ще даде 600 лири откупъ, отъ които да се дадатъ на Парталевъ 300 лири, а останалите 300 лири да се предадатъ на организацията. Впоследствие Дачо откарва заложниците при околийския войвода Михаилъ Чаковъ. Велешкото ржководно тѣло пише на Чакова да застреля Гошо Парталевъ, като турски шпионинъ. Обаче преди да стигне писмото въ ръцете на Чакова, Парталевъ прочита съдържанието му, получава да избѣга отъ Горно Чичово при мюдюрина въ с. Долно Чичово и довежда войската. Околийскиятъ войвода Михаилъ Чаковъ, щомъ вижда приближаването на аскера, воденъ отъ Парталевъ, отстъпва заедно съ нѣколцината си другари отъ Горно-Чичово и отива при четата си, която по това време е била прѣсната въ близките села. Мюдюрътъ освобождава Парталева и евреина. Отъ тогава вече Парталевъ става официаленъ турски шпионинъ.

Въ началото на м. септемврий Дачо Йотовъ напушта гр. Велесъ и заминава за България. На 1. октомврий

Михаилъ Чаковъ напушта района си и заминава на почивка въ България.

Презъ м. августъ 1907 Александъръ Андреевъ заминава съ група четници въ Битолско на разположение на Тано Николовъ. Следъ напушкането на Велешко отъ Дачо Йотовъ и Михаилъ Чаковъ, тогавашниятъ окръженъ войвода Тано Николовъ се завръща въ Велешко, като разпредъеля велешкия районъ на 5 участъка, въ които поставя и 5 войводи: Велко Пападийски, Секула Ораовдолски, Темелко Степанциалията, Александъръ Андреевъ и Миланъ Змията.

Ангелко Аврамовъ Чупаровъ е родомъ отъ с. Папрадище презъ 1878 година. Той бъше единъ отъ най-преданните местни организационни дейци. Презъ есента на 1907 година, натоваренъ отъ районния войвода Миланъ Змията да отнесе едно писмо въ гр. Велесъ до градското ржководно тѣло, тръгва отъ с. Бистрица за Велесъ. Обаче агенти на пропагандата изпращатъ деврието да го обискира. Деврието (група турски войници) настигатъ Ангелко Чупаровъ между селата Чашка и Еловецъ и поискватъ да го обискиратъ. За да не попадне писмото въ ръцетъ на властъта, Ангелко Чупаровъ поглъща писмото и се застреля.

Обикаляйки района си въ полските села, Александъръ Андреевъ Чапата заедно съ четата си отива въ с. Бусинци. Въ сѫщото село влиза и една отъ четите на пропагандата, подъ войводството на Василь Тръбичъ. Между двете чети се започва сражение, обаче, безъ да се дадатъ жертви. Поради прииждането на турски аскеръ организацията чета отстъпва и навлиза въ Язотъ, където прикрива дирята си.

ГЛАВА XII.

Общото положение въ Велешко. Убийството на Миланъ Змията. Предателството и избиване на четата на Велко Попадийски. Хуриетът. Велешките чети се явяватъ въ гр. Велесъ и се легализиратъ. Митингът противъ пропагандата въ „Ада-кафеси“. Първите избори за гласници въ Азотъ. Борбата между българската и коалиционната листи. Назначаването на учители въ селата Оръше, Папрадище, Нежилово и Ораовдоль. Голъмъ протестъ на село Оръше. Сuspendирането на конституцията. Заминаването на доброволци отъ Велесъ за Цариградъ. Образуването на Комитетъ за обществената безопасност (Муфтелитъ комиссия) въ гр. Велесъ. Убийството въ с. Ораовдоль. Комитетът заминава на следствие. Иванъ Бабунски убива Петър Чупаровъ и става нелегаленъ.

Следът сражението на Ножотъ и Попадийски чукари, пропагандата, съ съдействието на турската властъ, стана пълновластенъ господарь на Азотъ. Всичките села въ Азотъ паднаха подъ нейна властъ. Единствено само като оазисъ остана с. Бистрица, което продължаваше да се държи и не допускаше сръбската чета да влезе и му се наложи. Велешките организационни чети държаха останалите райони въ „Клепата“ и полето. Чрезъ предателството Бабунски и Соколовъ станаха всесилни и предъ тяхната сила никой не можеше да противостои. Тъказваха на населението, че е сръбско, а последното по неволя имъ даваше съгласието си. Така се развиваха събитията чакъ до Хуриета.

Презъ пролѣтъта на 1908 година районните войводи Велко Попадийски и Миланъ Змията потеглятъ за България. На Цвѣтница обаче тъкъ биватъ открити въ гр. Велесъ. Ненадейно, по предателство на пропагандата, аскеръ обсажда кѫщата и убива Миланъ Змията, а Велко Попадийски се провира презъ кумина на кѫщата и сполучва да се спаси. Следъ несполучливия опитъ да отиде на почивка той се завръща обратно въ района си — Клепата.

На третия ден на Великденъ 1908 година войводата Велко Попадийски пристига въ Скаченци. Селскиятъ учитель Христо Половъ, прикритъ агентъ на сръбската пропаганда, го поканва на квартира въ своята кѫща. Домакинът Христо Половъ влиза въ най-мръсната роля — става предатель. Той съобщава на властъта, че въ

къщата му има чета. Вследствие на неговото предателство турска потера обсажда къщата, въ която квартирува четата. Предательтъ, за да изпълни докрай своята адска замисъль, помолва Велко и четниците му да се скриятъ въ скривника въ земята, като имъ обещава съ тържествена клетва да оставятъ на него да се разправя съ войската, която той много лесно щълъ да върне. Щомъ Велко съ четниците си Кръсто и Тоде влизатъ въ скривника, предательтъ Христо Поповъ довежда аскера предъ скривника и съ високъ гласъ му заявява: „Тукъ е Велко“. Съ нѣколко залпа турцитъ убиватъ Велко Попадийски и двамата му четници, безъ да могатъ тѣ да се защищаватъ. Така подло чрезъ предателство падна убитъ Велко, единъ отъ най-преданните ратници и жизнеспособни герои, които пропагандата искаше на всѣка цена да отстрани отъ пътя си.

Презъ 1908 година Турция се намираше предъ задънена улица. Трѣбаше да стане нѣщо, което да спаси Турция отъ гибелъ и я представи предъ Европа въ нова форма и годна за животъ. Така се устрои „хуриетъ“ отъ младотурцитъ. Макаръ че младотурцитъ обявиха „свобода, братство и равенство“, тѣ си останаха пакъ старателъци-вълци, като надънаха овчата кожа. Презъ м. юлий 1908 година на 11. число се обяви „хуриетъ“. Никой не вѣрваше, че турцитъ ще изпълняватъ предявлената хуриетска програма. Тогава младотурцитъ почнаха да правятъ мили очи предъ народните маси за подкрепа. Особени молби „хуриетчиитъ“ отправиха къмъ хората на ВМРО. Най-после народътъ пожела да опита и тоя кафъ-кибритъ. Въ сѫщностъ хуриетъ се обяви отъ група младотурски офицери, а следъ това девизътъ на хуриета се подие отъ цѣлия народъ, който даде животъ на новия режимъ. Както и въ останалите райони на Македония, така и велешкитъ чети влѣзоха въ града Велесъ и селегализираха.

Поради стремлението на пропагандата подъ закрилата на новия младотурски режимъ да се налага въ града Велесъ и околията, въ септемврий 1908 година става голѣмъ митингъ въ „Ада-кафеси“ на Вардара. Градътъ е празнично настроенъ, затварятъ се всички заведения и гражданите на групи прииждатъ къмъ

Вардара. На митинга присъствува целият градъ. Гражданите избиратъ за членове въ бюрото: Христо Соколовъ, Тодоръ Богдановъ и Александъръ Мартулковъ. Взема думата Христо Соколовъ, който въ обстойна речь излага похватите на сръбската пропаганда, която се мъчи да се наложи въ града и околията, като замолва гражданините да взематъ силни мърки за избавяне отъ натрапените пришелци. На митинга се взема следната резолюция-протестъ:

Гражданините отъ града Велесъ и околията най-enerгично протестираятъ предъ Хуриетското правителство, защото то, мимо желанието на цялокупното гражданство, допушта агентите на сръбската пропаганда въ Велесъ и околията. Гражданството умолява властъта да вземе мърки и изгони изъ града и околията всички сръбски учители, понеже тъ взематъ само заплати, безъ да иматъ ученици, родомъ отъ града и околията, а така също и настанените сръбски свещеници, които, безъ паство, само гулятъ и получаватъ тълсти заплати. Гражданството моли властъта да вземе бързи и строги мърки, до като не съ станали междуособици за премахване на това зло. За да се избегне анархията въ града и околията и за да се залечи хуриетскиятъ режимъ, гражданството моли властъта да изгони тия пропагандатори, които чрезъ чуждо злато служатъ на домогванията на сръбското правителство да фабрикува „прави сърби“, понеже Сърбия има завоевателни стремежи спръмко общото отоманско отечество.

Тая резолюция, взета въ присъствието на турските власти, се подлага на гласуване и се приема съ акламиции съ добавката: да се изпрати въ централното правителство, на скопския валия, на велешкия каймакамъ и на Джемиета.

Следъ тая великолепна акция на гражданините отъ Велесъ и по-видните дейци отъ околията, всръдъ органното заседание на кръгове настъпва една по-усилена дейност. Следъ размънна на мисли между градските и селски организационни дейци единодушно се взъзприема становището да се започне една легална борба противъ сръбската пропаганда въ Язотъ, особено поради наближаващите избори за гласници.

Петър Миховъ, директоръ на Велешкото училище, убитъ
въ скопския затворъ презъ 1901 г.
(глед. стр. 32)

Въ септемврий 1908 г. станаха първите хуриетски избори за избиране на гласници, които пъкът отъ своя страна ще избиратъ депутатите. За агитатори въ Азотъ отъ страна на българската листа заминаватъ Тодоръ Ораовчановъ и Александъръ Мартулковъ. Гласуването отъ всички села става въ с. Богомила, седалището на мюдюра. Състезаватъ се само две листи: българската съ коалиционната (младотурци съ сърбомани).

Сръбската пропаганда, като естественъ съюзникъ на турцитъ, вдига всички свои агенти на кракъ. Четите на Бабунски и Тръбичъ, въоружени съ револвери, се явяватъ на изборните урни въ село Богомила. Последните чрезъ тероръ и заплашване се стремятъ да спечелятъ гласовете на избирателите. Понеже цѣлото население бъше попаднало подъ тѣхния тероръ, тѣ напълно върваха, че изборите ще бѫдатъ спечелени отъ тѣхъ. И мало и голъмо бъше навело глава отъ страха предъ бѣсния тероръ на пропагандата.

Всички гласоподаватели българи отъ селалата Бистрица, Црешново, Теово, Орѣше, Папрадище, половината гласоподаватели отъ с. с. Ораовдолъ и Габровникъ влизаатъ групово въ с. Богомила и, манифестирайки своята националностъ, явно гласуватъ за българската листа. Тази демонстрация вбѣсява войводите на сръбската пропаганда Бабунски и Тръбичъ.

Гласоподавателите отъ с. с. Богомила, Оморани (заедно съ албанците отъ последното село), Мартулци, Мокрани, малка частъ отъ Теово, албанците отъ Согле и малка частъ отъ Габровникъ, водени и напътвани отъ сръбските войводи, гласуватъ за коалиционната листа.

При това положение ясно се очертаватъ два фронта. Остава да гласува само селото Нежилово.

Следъ това пристигатъ и гласоподавателите отъ село Нежилово. Сръбските войводи и четници веднага се пръскатъ между нежиловци, за да имъ въздействуватъ да гласуватъ за коалиционната листа.

Опасявайки се, че ако нежиловци, предъ страхъ отъ главорѣза Бабунски, гласуватъ за коалиционната листа, последната ще спечели, още повече виждайки, какъ Бабунски, Тръбичъ, четниците имъ и всички на дошли отъ порѣчките села учители и свещеници на про-

пагандата ще сломятъ духа на нежиловци и ще въздействуватъ на по-слабитъ духомъ, Александъръ Мартулковъ отива между нежиловци и имъ заявява: „Ръзъ съмъ назначенъ учитель въвшето село отъ митрополитъ Мелетия, който е вашъ духовенъ баща. Признавате ли го за вашъ духовенъ баща? Ако го признавате, вие ще си останете вълоното на Екзархията и ще гласувате за българската листа. Виждамъ, че при васъ сѫ дошли агентитетъ на пропагандата да ви кандардисватъ да гласувате за своите поробители турцитъ. Ако вие гласувате за коалиционната листа, ще тръбва окончателно да се откажете отъ българското име. Сега поне имаме хуриетъ и вие не тръбва да се плашите да дадете своя гласъ за вашата, българската листа“.

Селянитъ, окуражени отъ бодритъ слова на Мартулкова, единодушно заявяватъ, че тъ сѫ българи, че признаватъ владиката Мелетия и че ще гласуватъ за българската листа.

Между това, обаче Бабунски и Тръбичъ имъ заявяватъ, че тръбва да държатъ у глава и да правятъ смѣтка, какво вършатъ, защото последиците ще бѫдатъ много тежки. Отъ страна на пропагандата почватъ увещания и жива агитация между нежиловци. При това положение тъ изпадатъ предъ алтернативата: ако гласуватъ за българската листа, ще попаднатъ подъ ударите на сръбските главорѣзи; ако гласуватъ за сръбската листа (коалиционната) тръбва да станатъ явни сърбомани. У тъхъ се почва борба, борба за запазване живота си отъ вандалищината на главорѣза Бабунски. Тоя застой се използува отъ агентитетъ на пропагандата, които започватъ да увещаватъ селянитъ, за да ги взематъ на своя страна.

Виждайки, че нежиловци не смѣятъ открито да излѣзватъ и гласуватъ за българската листа и че, подъ въздействието на Бабунски и Тръбичъ, може да гласуватъ за коалиционната листа, Александъръ Мартулковъ застава срѣдъ нежиловци и имъ заявява: „Нима не ви стигатъ толкова мѣжи и неволи, нима пакъ ще гласувате за своите касапи? За да бѫде вълкътъ ситъ и агнето здраво, най-добре ще направите да гласувате за миллата (народа), но понеже такава листа нѣма, то за да ви е мирна глава, не гласувайте за никоя листа, проте-

стирайте противъ вашите касапи, бойкотирайте този изборъ и се върнете въ селото си".

Думитъ на Мартулкова попадатъ като балсамъ въ душата на изтерзаниятъ нежиловци и тъ еднодушно заявяватъ, че бойкотира избора и ще се върнатъ въ село, безъ да гласуватъ.

Агентитетъ на пропагандата, начело съ Бабунски и Тръбичъ, вбъсени отъ думитъ и дѣлата на Мартулкова, се нахвърлятъ върху него съ извадени револвери. Веднага обаче въ помошъ на Мартулкова се притичатъ организационните дейци теовчанитъ Петър Ацевъ и Андрея Ангеловъ и Тодоръ Ораовчановъ заедно съ нѣколцина орѣшани и бистричани. Двата лагера заставатъ едни срещу други, съ извадени револвери, готови да окървавятъ изборната урна.

Въ критическия моментъ, когато вече кървавата разправия е належаща, турската власть се намѣсва и арестува Мартулкова.

Бабунски и Тръбичъ следъ арестуването на Мартулкова почватъ наново да увещаватъ нежиловци да гласуватъ за тѣхната листа, обаче селяните настояватъ да бойкотиратъ избора и не щатъ да гласуватъ.

Турската власть, попаднала въ особено положение, а най-вече виждайки, че ще изгуби изборитъ, взема решение да изгони всички агитатори на българската листа отъ изборното място. Тогава българските агитатори заявяватъ: „когато искате да отстраните отъ изборната урна настъпъ, тръбва да отстраните и всички сръбски агитатори: Бабунски, Тръбичъ и четниците имъ, всички учители и свещеници дошли отъ далечните сърбомански села, безъ да иматъ право на гласоподаване, а само да влияятъ на избирателите. Турцитъ, виждайки, че може да стане голѣмо кръвопролитие, отстранява всички агитатори, като на изборните урни се допускатъ само гласоподавателите. Въ отсѫтствието на агитаторите нежиловци гласуватъ.

Презъ м. септемврий 1908 година организацията почва оживена дейностъ въ селата низъ Азотъ за повръщането въ лоното на Екзархията насила посърбенитъ, а така също и на заблуденитъ отъ сръбско злато и тероръ селяни. Въ града Велесъ се състоя конференция, на която се взема решение да се изпратятъ въ Азотъ —

въ с. с. Оръше, Папрадище, Нежилово и Ораовдоль, гдето пропагандата се бѣ залостила за учители лица, които иматъ най-голѣмо влияние срѣдъ населението и които ще рискуватъ да се борятъ съ агентитѣ на пропагандата. Конференцията посочва и настоява предъ митрополията да бѣдатъ назначени учители Андонъ Димовъ въ с. Оръше, Никола Илиевъ въ с. Папрадище, Александъръ Мартулковъ въ Нежилово и Тодоръ Ораовчановъ въ с. Ораовдоль.

Назначенитѣ учители заематъ своите мѣста и почватъ системна борба противъ домогванията на пропагандата.

Вѣсени отъ назначаването на учители въ с. с. Оръше и Папрадище, сърбоманитѣ въ с. Богомила не допускатъ да минаватъ презъ селото което е центъръ на селата въ Азотъ и презъ което минава пътъ за шосето оръшани и папрадищани. Мнозина, които минаватъ, биватъ малтретирани по най-жестокъ начинъ. По това време въ с. Оръше заседава конференцията на учителитѣ. Поради жестокоститѣ и mrъснитѣ похвати на пропагандата, всички мѫже отъ с. Оръше, придружени отъ учителитѣ Андонъ Димовъ, Тодоръ Ораовчановъ, Никола Илиевъ и Александъръ Мартулковъ вкупомъ заминаватъ въ градъ Велесъ и вкупомъ протестиратъ предъ правителството за изстѣпленията на срѣбскитѣ чети и на отдѣлни сърбомани върху минаващите презъ село Богомила селяни за града Велесъ и обратно за селата си, молейки властъта, за да не станатъ междуособици, да вземе строги мѣрки и обуздае агентитѣ на пропагандата.

Благодарение на енергичната борба на учителитѣ всрѣдъ населението въ Азотъ, последното, виждайки се отъ малко-малко свободно отъ гнета на срѣбските чети, почва масово да се връща въ лоното на Екзархията.

Презъ време на тия борби срещу пропагандата гражданитѣ на Велесъ помагаха на борбата и морално и материално. Тѣ не се скръпѣха съ своите срѣдства. Понеже заплатитѣ на екзархийските учители бѣха много малки, велешани учредяватъ фондъ и събиратъ пари между себе си за увеличението на учителските заплати. Презъ тая година велешани работиха

неуморно за да се затвърди организацията и да се дискредитират предъ народа агентите на сръбската пропаганда. Велешани съ възторгъ водеха борбата срещу пропагандата, давайки мило и драго.

Въ това време не действуваха никакви български чети, които още при обявяването на хуриета се разформирали. Въ противовесъ на това всички чети на пропагандата бъха на бойна нога.

Презъ 1909 година събитията въ Турция се развили съ главоломна бързина. Следъ като се поокопили отъ страхъ предъ младотурския комитетъ, който фактически управляваше империята, султанъ Абдулъ Хамидъ на 23. мартъ 1909 година премахна конституционния режимъ. За да направи тоя контра-превратъ, той се облягаше главно върху своите довърени лица около Илджъ Къошкъ и голъма част отъ пашите, които държаха своето високо положение по милостъ на султана и се бъха издигнали на високи постове, макаръ и неграмотни, като сълтански креатури.

Поради дигането на конституцията, младотурците почнаха да събиратъ доброволци за да превзематъ Цариградъ и свалятъ Абдулъ Хамидъ. Въ Велесъ тъ образуваха една дружина, въ състава на която влъзаха 95 души българи.

Гражданите на Велесъ — имайки предъ видъ започнатите отъ младотурците действия за въстановяването на конституцията — следъ редъ съвещания помежду си, направиха на Джемиета следното предложение: До въстановяването на ново законно конституционно управление въ отоманската империя въ града Велесъ да се учреди Комитетъ за обществената безопасност, на който да се подчиняватъ всички гражданска и военни власти въ града и околията.

По принципъ младотурците, имайки предъ видъ большинството на българското население въ града и околията, се съгласяватъ за образуването на такъв комитетъ, обаче предлагатъ въ този комитетъ да взематъ участие и сърбоманите. На това искане на младотурците велешани енергично се противопоставятъ, като имъ заявяватъ: „ние не признаваме на сърбоманите гражданственост, третираме ги като жалки орждия на сръбската държава,

понеже нѣма никакъвъ срѣбски елементъ въ града и околията; ние особено се гнусимъ отъ обстоятелството, че сърбоманството съ силата на огнь и мечъ се насаждда всрѣдъ народнитѣ маси. Ние се възмущаваме отъ обстоятелството, че вие искате да поставите агентитѣ на срѣбската пропаганда на равна нога съ бѣлгарското и турско население въ града и околията. Ние съ продажници не можемъ да влизаме въ никакво споразумение".

Младотурцитѣ по силата на стеклитѣ се обстоятелства отъ една страна, и отъ друга поради грамадното мнозинство на бѣлгарското население въ града и околията, отстѫпватъ отъ своето становище, поради което се учредява комитетъ за обществената безопасност (Муфтелий комисионъ), състоещъ се отъ 12 члена: 6 души турци (членоветѣ на Джемиета) и 6 души бѣлгари: Димитъръ Ничевъ, Ризо Ризовъ, Йорданъ Шурковъ, Александъръ Мартулковъ и др. Веднага следъ учредяването си комитетъ почва своята дейност.

Благодарение на енергичната и въодушевена борба на велешани агентитѣ на пропагандата оставатъ отстранени отъ единъ такъвъ важенъ по това време административно-полицейски органъ, което озлобява агентитѣ на пропагандата.

Въ деня на учредяването комитета за обществената безопасност пропагандата убива въ Ораовдоль единъ бѣлгаринъ. Членоветѣ бѣлгари на комитета взематъ това убийство за поводъ да засилятъ борбата и нанесатъ ударъ на пропагандата. Още съ получаване вестта за убийството, членоветѣ отъ комитета Ризо Ризовъ и Йорданъ Шурковъ, заедно съ двама членове на комитета турци, заминаватъ за селата Мокрани и Ораовдоль. Като авторъ на убийството се сочи единъ прононсиранъ типъ, агентъ на пропагандата, Царь Перо. Цельта на комитета е да задържи тоя прононсиранъ убиецъ, а заедно съ него и интелектуалнитѣ убийци Бабунски и Трѣбичъ. Но въпреки всички усилия на комитета да се добере до свидетелски показания противъ виновниците, всички свидетели, имайки предъ видъ засилилия се тероръ по това време въ селата Ораовдоль, Мокрани и Габровникъ, не смѣятъ да дадатъ показания противъ убийците. Огъ друга страна пѣкъ и мла-

дотурцитѣ, служейки си напълно съ старите Хамидови прийоми, не искатъ да откриятъ убийците, за да не компромитиратъ водачите на пропагандата. При това положение комитетътъ се завръща въ Велесъ, безъ да може да постигне целта си.

Комитетътъ (resp. членовете му българи) устроява протестационни събрания въ града по поводъ на убийствата, извършени отъ пропагандата, като същевременно протестира и противъ младотурцитѣ.

Презъ времето, докато съществуваше този комитетъ, българското население въ града и околията въ всъки случай се чувствуваше по-свободно отъ когато и да било другъ пътъ.

Следъ свалянето на Хамида и заемането властъта отъ младотурцитѣ, комитетътъ за обществената безопасност въ Велесъ престана да действува.

Презъ 1909 година българските езархийски училища функциониратъ въ селата Бистрица, Оръше, Црешново и Теово. Въ останалите села на Азотъ, благодарение на подкрепата на официалната турска властъ, пропагандата се наложи. Това положение продължи и презъ 1910 година.

Петър Чупаровъ е роденъ въ с. Папрадище презъ 1872 година. Той бѣше единъ отъ видните местни дейци въ Азотъ, който до края на живота си остана въренъ и непокваренъ ратникъ на ВМРО. Много пъти, минавайки презъ Богомила на пътъ за Велесъ, той е билъ предупреждаванъ: или да стане човѣкъ на пропагандата, или ще бѫде убитъ. Презъ м. септемврий 1910 година той тръгва за Велесъ да купи бакалски стоки. Минавайки презъ Богомила, на настояванията на сърбоманиите да стане тѣхенъ човѣкъ или ще бѫде убитъ, той имъ отговаря, че предпочита да бѫде убитъ отколкото да стане сърбоманинъ. Връщайки се отъ Велесъ, съ натоваренъ конь съ бакалска стока, Бабунски и четникътъ му Янко залавяятъ Петър Чупаровъ, отвеждатъ го на пътя между Богомила и Папрадища и го убиватъ, като му взематъ коня съ стоката. Следъ два-три дни домашните му го намиратъ промушенъ съ 15 щика. Най-после заканата на Иванъ Бабунски се изпълни, но и Петър Чупаровъ умръ на своя постъ, запазвайки гордо своя твърдъ мияшки родъ.

Потърсенъ отъ властите да отговаря за убийството на Петър Чупаровъ предъ законите на отоманската империя, Иванъ Бабунски заедно съ четника си Янко стават нелегални и следъ малко време преминават въ предълите на Сърбия.

ГЛАВА XIII.

Обезоржителната акция. Блаже Биринчето. Дачо Йотовъ става полицейски агентъ. Обезоржителната акция напълно се провежда. Каме Лазаровъ Дворишки. Мирчо Атанасовъ Тръстенички. Екзекутирането на Дачо Йотовъ. Екзекуцията на шпионина Панчо Котевъ. Секула Христовъ Ораовдолски. Избиване четата на Мирчо Атанасовъ. Убийството на Секула Ораовдолски. Убийството на Георги Гърчевъ. Петъръ Лесевъ става велешки войвода.

Хуриетското правителство, следъ като отчасть закрепи положението си, през лятото на 1910 година почна всеобщо обезоржаване на българското население въ Македония. По поводът на тая акция, организационните дейци въ града Велесъ почватъ да размѣнятъ мисли помежду си и взематъ становище по нея. По това време бившиятъ велешки войвода Дачо Йотовъ работи като простъ работникъ-надничаръ по подържането желѣзопътната линия Велесъ—Градско. Той взема участие въ политическите борби и се оформява като демократъ. Въ Щипско и други околии акцията почна да се провежда. Идѣше редъ и на велешката околия. За да се вземе становище по тая акция става една конференция, на която присътствуватъ отъ страна на конституционните клубове Андо Димовъ, отъ страна на демократите Дачо Йотовъ и отъ страна на социал-демократите Александъръ Мартулковъ. Следъ обстойно разглеждане на поставения отъ Андо Димовъ дневенъ редъ на конференцията, — какво поведение да се държи по обезоржителната акция на хуриетското правителство — единодушно и отъ тримата се взема решението да се действува противъ тая акция, като се подготви населението да прикрие оръжието си. Възъ основа на това решение и за да се проведе последното благополучно, Дачо Йотовъ тръбваше веднага да стане нелегаленъ и да замине съ чета низъ околията.

Точно по това време бъше пристигналъ въ велешката околия за околийски войвода Блаже Биринчето. По поводъ на това групата Андо Димовъ, Александъръ Мартулковъ и Дачо Йотовъ взема решение, щото Блаже Биринчето да замине въ Крушевско, като остави велешкия районъ на Дачо Йотовъ. Последниятъ започна своята дейност съ подръжката на организацията противъ обезоржителната акция. Отъ селата низъ Азотъ, Клепата и „Кюмюрджи Коль“ пристигатъ организационни работници и искатъ съветъ, какво становище да държатъ, щомъ пристигне комисията по обезоржаването. Съгласно съ решението на конференцията, Дачо Йотовъ имъ дава наставления, щото никой да не предава оръжието си, тъй като революционната организация веднага ще се възстанови, и ако нѣкой, въпреки това, предаде оръжието си, ще бѫде наказанъ съгласно съ устава на ВМРО.

Подетата акция на ВМРО противъ обезоржаването бѣ подушена отъ Скопье. Вследствие на това единъ отъ най-близките приятели на Дачо Йотовъ, Х., който най-добре му влияеше, пристига отъ Скопье въ Велесъ. Той влиза въ близки връзки съ Дачо Йотовъ и сполучва напълно да го подведе. Въ резултатъ на това Дачо Йотовъ заедно съ Х. заминаватъ за Скопье.

Александъръ Мартулковъ, следейки дошлия отъ Скопье Х. и Дачо Йотовъ, схваща, че щомъ Дачо Йотовъ заминава за Скопье, то той като слабохарактеренъ човѣкъ ще се отдаде напълно въ услуга на младотурцитъ. За да не бѫдатъ разкрити нишките на организацията, а най-вече да не попаднатъ въ затворъ мнозина организационни деятели отъ града и околията, Мартулковъ веднага предупреждава Андо Димовъ, Тодоръ Ораовчановъ и Крумъ Зографовъ да напуснатъ Велесъ.

Дачо Йотовъ следъ два дни се връща отъ Скопье въ Велесъ, всецѣло отдалъ се на младотурцитъ, и става полицейски агентъ. Следъ нѣколко дни отъ Щипъ пристига обезоржителната комисия. Дачо Йотовъ се явява въ нейни услуги. Предъ видъ на обстоятелството, че бившиятъ велешки войвода Дачо Йотовъ става полицейски агентъ, приданъ въ услуга на обезоржител-

Бано Кушевъ, виденъ деецъ отъ гр. Велесъ.
(убитъ презъ 1910 г.)

ната комисия, най-добре знаещъ мъстните организационни дейци, у които имаше оржжие, цѣлата велешка околия се намираше въ много лошо положение. И въ града и въ околията организационните дейци изпаднаха предъ алтернативата, да предадатъ ли оржжието си на обезоржжителната комисия или не. Гражданите, за да не бѫдатъ подложени на тероръ и убийства, почнаха да предаватъ оржжието си, проклинаяки турското орждие. При все това мнозина граждани имаха доблестъта да кажатъ на Дачо Йотовъ въ очитъ, че е турско орждие.

Обезоржжителната комисия, съ помощта на Дачо Йотовъ, напълно проведе акцията.

По време на обезоржжителната акция излѣзе нелегаленъ Каме Лазаровъ отъ Дворища, който заедно съ група другари почва да обикаля Клепата и да заякчава връзките между организационните дейци.

Мирчо Атанасовъ е родомъ отъ с. Тръстеникъ, Овчеполията. Презъ м. септемврий 1911 година той става велешки войвода. Предъ видъ на дадената амнистия отъ страна на ВМРО къмъ всички провинени нейни членове, първата работа на Мирчо Атанасовъ бѫше да може да отклони Дачо Йотовъ отъ тинята, въ която бѫше стремглаво загазилъ. Мирчо Атанасовъ влиза въ с. Крива Круша и предлага на учителя Александъръ Мартулковъ да се срещне съ Дачо Йотовъ и му направи предложението, щото възъ основа на дадената обща амнистия отъ страна на ВМРО къмъ всички провинени членове или да се завърне въ четата, или въ противенъ случай веднага да замине за България и да не се връша никога въ Велешко. Мартулковъ, познавайки добре Дачо Йотовъ, отказва той лично да му направи това предложение, опасявайки се Дачо Йотовъ да не открие нишките на организацията, а предлага на Мирчо Атанасовъ това предложение да се направи на Дачо Йотовъ отъ негови близки приятели.

Мирчо Атанасовъ впоследствие, виждайки какъ отъ денъ на денъ Дачо Йотовъ разпасва пояса си и се проявява като ожесточенъ народенъ врагъ, залавя го живъ въ село Войница, прочита му смъртната присъда и го екзекутира.

Наскоро следъ тази наказателна мърка противъ Дачо Йотовъ, Мирчо Атанасовъ залавя младотурския шпионинъ Панчо Котевъ, отъ село Изворъ, когото тоже екзекутира възъ основа на организационна присъда.

Секула Христовъ е роденъ въ с. Ораовдоль, въ Язотъ, около 1882 година. Той почна своята четнишка дейност презъ 1904 год. Когато неговиятъ вуйко Попъ Чуря отъ Ораовдоль стана отявленъ сърбоманинъ и подготвяше избиването на велешката чета, Секула заедно съ Велко Попадийски и Дачо Йотовъ става неговъ екзекуторъ. Отъ тоя моментъ Секула става нелегаленъ, като взема дейно участие въ всички борби противъ сръбската пропаганда. Той и Велко Попадийски сѫ хората, излѣзли отъ сърдцето на народа, които се бориха противъ пропагандата и беззаветно работиха до последния си часъ, служейки вѣрно и честно на народа и на организацията. Презъ м. ноемврий 1911 година Секула пристига въ Велешко като районенъ войвода съ помощникъ Петъръ Лесевъ.

Презъ месецъ декемврий 1911 година Мирчо Атанасовъ съ четата си пристига въ с. Сълпъ, Велешко. По предателство отъ сръбската пропаганда, посрѣдствомъ свещеникъ попъ Андонъ, потерата, придружаваща спахии, напада четата. Следъ като виждатъ, че не могатъ да се спасятъ, Мирчо Атанасовъ заедно съ петимата си четници се застреляватъ.

Това сражение при с. Сълпъ, въ което трагично загина Мирчо съ другарите си, е възпѣто отъ незнайенъ народенъ поетъ, като пѣсента на Мирчо войвода се пѣе и отъ млади и отъ стари.

МИРЧО ВЕЛЕШКИ.

Бае Мирчо чета води,
Гори, поля той преоди!
Па е стигналъ у село Сълбъ.
Сълбени го издадоа,
Единъ вѣренъ отъ четници
Му викаше на бае Мирча:
„Айде, Мирчо, да бѣгаме,
Ни сардиса потерата,
Потерата клети турци!“

Се извика байо Мирчо:
 „Не бойте се, бре, четници,
 Сосъ васъ оде храбри Мирчо,
 Храбри Мирчо, войводата!?”
 Дури речта не изрече,
 Достасале клети турци,
 Па говорятъ на бай Мирча:
 „Предай ни се млади Мирчо,
 Оти живъ ке те фанеме!”
 Викна Мирчо, провикна се:
 „Ой ви вие мои четници,
 Йдете скоро се спремайте,
 Да идеме надъ селото,
 Надъ селото у скалитѣ.*
 Тамъ фанали метеризи
 И се бия до зайд-слънце.
 Ногу турци тамъ паднаа.
 Проговорятъ четниците:
 „Ой ти Мирчо, млади Мирчо,
 Се свърши патронитѣ,
 Кажи сега що да чинемъ?“
 Провикна се храбъръ Мирчо:
 „Ей другари, мои другари,
 Остайте си и за вази
 И за вази единъ фишекъ,
 Тука да се избиеме,
 Нема да се предадеме!“
 Па се сите изтепале,
 Въ турски раце не се дале.
 Байо Мирчо чета води,
 Гори, поля той преоди!

Поради настжилитѣ приятелски връзки между правителствата на България и Сърбия, които вече се готвѣха за сключването на съюзъ за война противъ турската империя, сръбските чети по нареждане отъ Бълградъ почватъ да търсятъ разбирателство съ организационните чети. Като че ли изведнажъ тръбаше да се забравятъ похватите на пропагандата и да се почнатъ „братски“ срещи съ четите на пропагандата. И разбира

Войводата Секула Христовъ Ораовдолски.

се, тъзи срещи донесоха само гибел на организацията и нейните чети.

По поводъ на „разбирателството“ съ четитъ на пропагандата, велешкиятъ войвода Секула получава писмо отъ сръбския войвода Василь Тръбичъ, съ което той моли Секула да се срещне съ неговия подведомственъ войвода Никола Оморански въ с. Мокране, за да се уредятъ миролюбиво нѣкои недоразумения. Секула, неподозирайки готовната му засада, на 6. януари 1912 година отива на исканата среща, обаче ренегатътъ Оморански поставя засада и обстреля четата. Макаръ и тежко раненъ, Секула сполучава да отиде до с. Бистрица, где почва да се лѣкува. На шестия день следъ устроената му засада въ Мокрани — на 18. януари 1912 година, Атанасовденъ, поради предателство отъ страна на сръбската пропаганда, потерата напада с. Бистрица и убива тежко ранения войвода Секула Хр. Ораовдолски. Така завърши Секула, следъ 8-годишна четнишка дейност, като даде всичко за народа, което можеше единъ скроменъ ратникъ да даде.

Подпоручикъ Георги Гърчевъ е родомъ отъ Кратово презъ 1885 г. Следъ смъртъта на Мирчо Атанасовъ, Георги Гърчевъ става районенъ войвода въ Велешко. Презъ февруари 1912 година той пада убитъ отъ спахии въ село Чичово.

Следъ убийствата на тримата войводи, които станаха въ разстояние само на три месеца, велешки оклийски войвода стана Петъръ Лесевъ, който работѣше само въ Клепата и Кюмюрджи Колъ, безъ да влизга въ Язотъ, който остана всецѣло въ рѣсетъ на пропагандата. Лесевъ стоя до пристигането на сръбските войски въ Велешко презъ 1912 година.

ГЛАВА XIV.

Балканската война. Окупирането на Велесъ отъ сърбите. Общината въ Велесъ. Терорътъ въ града и околните. Общинскиятъ съветъ за митрополитъ Мелетий. Междусъюзнишката война. Убийството на свещ. Иванъ Аврамовъ Чупаровъ и Христо Андовъ. Скачанска афера — избиването четата на Владе Сланковъ. Последиците отъ Скачанска афера. Масовото събиране войници. Създаването комитетъ за уреждане масовото дезертиране отъ сръбската армия. Залавянето и осъждането на комитета Превзemanето на Велесъ отъ българските войски.

Въ октомврий 1912 година сръбските войски окупираха града Велесъ и околните. Още въ медения месецъ тѣ почватъ да се проявяватъ като завоеватели, даже и по-груbi и по-жестоки отъ турците. Сръбските офицери и военни власти, влизайки въ сношения съ гражданите на Велесъ, виждатъ, че тѣ се чувствуваатъ съ високо национално българско съзнание и че проявяватъ националните си чувства безъ ни най-малко да се плашатъ отъ окупационните сръбски войски. Това никакъ не се характеризва на сръбските военни власти, а особено на сръбския майоръ Воинъ Поповичъ. Военните власти започватъ да викатъ на групи гражданите и да имъ се заканватъ, че скоро ще дойде време, когато не ще могатъ да проявяватъ своята националност, защото въ близко време ще тръбва да станатъ чисти сърби. Обаче, всички тия закани на военните се посрещатъ съ негодование отъ гражданите. Но при все това, голѣма част отъ гражданите, особено мислещата интелигенция, виждайки, че сърбите се загнѣздватъ въ Велесъ, схванаха, че тая война ще ги освободи отъ турското робство за да подпаднатъ подъ ново и много по-тежко робство. И открыто почва да се говори между гражданите, че е по-добре турците да ни владѣятъ отъ колкото брачата сърби.

При окупацията на сръбските войски общинското управление на града, понеже въ последния нѣмаше никакъвъ сръбски елементъ, влѣзе въ рѣцетъ на гражданините българи. Кметътъ, помощниците и общинскиятъ съветници, като велешки граждани, почватъ да се грижатъ за интересите на своята община. Въ края на м. октомврий българите почватъ да говорятъ, че градътъ Велесъ тръбва да бѫде заетъ отъ българската администрация, като за целта из-

прашатъ специална комисия предъ българската главна квартира, която да настои за немедленото изпращане на такъва въ Велесъ. Обаче щомъ сръбските военни власти схващатъ желанието на велешени, въ началото на м. ноември тъ назначаватъ своя администрация. Още въ първите дни на завладяването на града сръбските военни власти дадоха на неприятните имъ общинари да разбератъ — между които и на Иванъ Попъ Йордановъ—веднага да напуснатъ длъжностите си въ общината, въ противенъ случай ще се справягъ съ тяхъ, както намърятъ за добре. Чрезъ системенъ тероръ и заплашвания тъ изгониха голъма част отъ общинските съветници, малтретираха кмета Лазаръ Трайковъ и го изгониха отъ общината. На мястото на изгоненото постоянно присъствияе на общината военните власти и новодошлата сръбска администрация настаняватъ учители сърбомани, които не сѫ велешки граждани. А за общински съветници, понеже въ града нъма сърби, администрацията назначава такива родомъ отъ Велесъ.

Следъ падането на гр. Битоля, сръбската власт вече съвършенно се успокоява и закрепва. Виждайки, че велешани ни най-малко не симпатизиратъ на новите си завоеватели и не поменуватъ въ черквите името на краль Петъръ, сръбската администрация и военната лига, начело на майора Воинъ Поповичъ, настаняватъ въ града и околните чети на Бабунски и Тръбичъ и почватъ безогледенъ тероръ противъ всички по-събудени и интелигентни граждани. Голъма част отъ интелигенцията почва да бъга въ България, тъй като ако стоеше въ Велесъ, тръбваше да биде избита.

Презъ месецъ декември 1912 година отъ сръбските чети падна убитъ свещеникъ Петъръ Андреевъ, съ енория село Теово, родомъ отъ града Велесъ. Агентитетъ на пропагандата убиватъ свещеника единствено за това, защото при извършването на литургията не споменавалъ името на краль Петъръ. Отъ агентитетъ на пропагандата също пада убитъ и организациониятъ работникъ Коце Янушевъ отъ село Грънчище. Следъ това последва масовъ тероръ и малтретирания върху организационни дейци въ града и околните. Мнозина граждани и селяни, за да намърятъ спасение отъ настъпилия тероръ, напушкатъ

родни огнища и избъгватъ въ България, гдето постъпватъ въ македонското опълчение за борба противъ пристигащите въ тъхния роденъ край.

Още преди започването на балканската война, велешкиятъ митрополитъ Мелетий замъестваше въ Цариградъ Екзарха, обаче следъ обявяването на войната той се прибира въ София. Преди Великденъ 1913 година българското правителство прави нѣколко пжти по редъ постъпки предъ сръбското правителство за допушкането на митрополитъ Мелетий въ епархийското му седалище гр. Велесъ, обаче сръбското правителство си правѣше оглушки.

На самия денъ Връбница (една седмица предъ Великденъ) назначениятъ отъ сърбите на гр. Велесъ кметъ Димитриевичъ заедно съ постоянното присѫтствие, което е всецѣло въ рѣжетъ на сърбите, свиква общинския съветъ на заседание. Кметът Димитриевичъ, следъ като открива заседанието, съобщава на общинския съветъ следното: „Българското правителство е направило постъпки предъ нашето централно правителство въ Бѣлградъ, да разреши завръщането на българския митрополитъ Мелетий въ гр. Велесъ, за да заема епархията си. Разбира се, нашето правителство, бидейки въ съюзъ съ българското правителство, не може да му откаже това искане и ще си даде съгласието за връщането на Мелетий въ своята епархия. Обаче ние — общинскиятъ съветъ — като виждаме обтегнатите отношения между военните и гражданството, за да не станемъ причина още повече да се влошатъ тия отношения и да се дойде до нежелателни резултати, ние, общинските съветници, трѣбва да застанемъ по-високо отъ тѣзи лични недоразумения и се издигнемъ надъ всичко за благото на нашето отечество, защото много добре знаемъ суровостта на военните презъ такива изключителни времена и добре ще бѫде да вземемъ едно решение по тоя важенъ въпросъ, който е отъ голѣмо значение за нашата община. Ние трѣбва отъ името на цѣлото гражданство да помолимъ централното правителство въ Бѣлградъ временно да не позволи връщането на митрополитъ Мелетий въ Велесъ. Съ това наше единодушно решение напълно съмъ убеденъ, че изострениетъ отношения между военните и гражданите ще се подобрятъ, което е отъ интересъ на всички ни. Азъ моля

цѣлиятъ общински съветъ да се проникне отъ особеното положение, въ което се намираме днесъ и, въ името на нашето отечество, да се издигнемъ надъ себе си и заемемъ едно становище, което да спомогне за умиротворението на града и да докажемъ, че ние стоимъ на нашите постове съ честь и достойнство. Това наше единодушно решение ще направи много благоприятно впечатление и на централното правителство въ Бѣлградъ и на военните въ града ни, които днесъ за днесъ сѫ силните на деня. Днесъ нашата „отачбина“ има нужда отъ нашия гласъ и ние трѣбва да й го дадемъ единодушно“.

Общинските съветници, граждани на Велесъ, изслушватъ г-нъ кмета и, смяни отъ това предложение, не могатъ да се съзвзематъ. Намирайки се предъ алтернатива: да откажатъ, не смѣятъ, защото знаятъ, какво ги чака; да се съгласятъ на предложението, не смѣятъ, защото знаятъ, какво ги очаква отъ страна на гражданството. За моментъ настъпва гробно мълчание. Общинските съветници се поглеждатъ единъ други, безъ да си продуматъ ни една дума. Предъ тѣхъ се очертава грозна перспектива за бѫдещето, знаейки, че въ тоя моментъ населението въ града и околията е подложено на нечуванъ тероръ отъ четитѣ на Бабунски и Трѣбичъ, който тероръ се ржководи лично отъ майоръ Воинъ Поповичъ, водачъ на „Цѣрна Рука“, делегиранъ въ Велесъ.

Всичките общински съветници отправятъ погледъ къмъ Александъръ Мартулковъ. Следъ малко оведряване, общинскиятъ съветникъ Александъръ Мартулковъ отъ името на общинските съветници се осмѣлява и възразява на кмета съ следните думи: „Ние, общинските съветници отъ града Велесъ, понеже сме назначени отъ административната властъ, а не сме избрани съ редовенъ изборъ отъ гражданите, нѣмаме легитимното право да вземаме решения отъ името и за смѣтка на цѣлото гражданство, които наши решения да го ангажирватъ. Ние не можемъ да вземемъ това решение отъ негово име особено по единъ такъвъ важенъ и отъ голѣмо значение за самото гражданство въпросъ, защото ние общинските съветници, родени въ града, знаемъ чувствата на гражданите къмъ митрополитъ Мелетия, който е духовенъ глава на цѣлага епархия. Имайки предъ видъ,

че това гражданство е водило кървави борби за създаването на екзархията, знаеши, че това гражданство е дало морални и материални жертви за своята родна църква, още повече че то даде въ миналото кървава дань съ убийството на Димитъръ Брезевъ при черквата „Св. Спасъ“ въ града, въ борбата за черковни правдини и отдѣляне отъ гръцката патриаршия, — както азъ, така вървамъ също и останалите общински съветници велешани не ще се решатъ на такъвъ актъ, безъ да се допитаме до цѣлокупното гражданство, което въ случая е най-компетентно да се произнесе по предложението на господинъ кмета. Каквото реши гражданството, ние ще го приемемъ като законъ. Защото, въ противенъ случай, ако ние решимъ и говоримъ отъ негово име, безъ да сме опълномощени за това, то ще се нахвърли върху насъ и върху нашите глави ще излѣзе своята мъсть. Ето защо, моля, този въпросъ да не се подлага за разрешение отъ сегашния съставъ на общината, който, пакъ повтарямъ, понеже не е законно избранъ отъ гражданството, не е компетентенъ да се произнесе и взема решения отъ името на гражданите.

Следъ бодритъ слова на общинския съветникъ Мартулковъ, единъ следъ другъ, всички общински съветници взематъ думата и се изказватъ противъ предложението на кмета, не искайки да взематъ отговорността върху своите глави, поради което предложението на кмета пропада.

Това смѣло държане на общинските съветници не се хареса и на кметъ и на администрация и на военните, но всѣки случай сърбитъ и българитъ бѣха съюзници въ медения месецъ. Поради категоричния отказъ на общинските съветници да излѣзатъ отъ името на гражданството и сложатъ подписите си противъ допускането на митрополитъ Мелетия въ епархията му, волею-неволею, сръбското правителство допусна митрополитъ Мелетий, който точно предъ Великденъ пристига въ Велесъ и заема поста си.

Цѣлата митрополитска архива, преди още да се завърне митрополитъ Мелетий, се конфискува отъ административните власти и, макаръ многократно искана, не се предаде обратно.

Смъллото държане на общинските съветници въ община, от една страна, и от друга — поддръжката им от цѣлокупното гражданство озлобяватъ завоевателѣтъ. Военнитѣ почватъ да съскатъ, а майоръ Воинъ Поповичъ се заканва, че въ най-скоро време ще ги направи прави сърби. Отъ терора на военнитѣ и административни власти отъ града и околията постоянно презъ Овчеполията преминаватъ по групи граждани и селяни отъ Велешко къмъ България, не можейки да понесатъ терора.

Въ надвечерието на междусъюзничката война — презъ м. юни 1913 година — сръбската администрация извършва масови арести въ града и околията, като по такъвъ начинъ всички по-интелигентни и видни граждани и селяни попадатъ въ затвора.

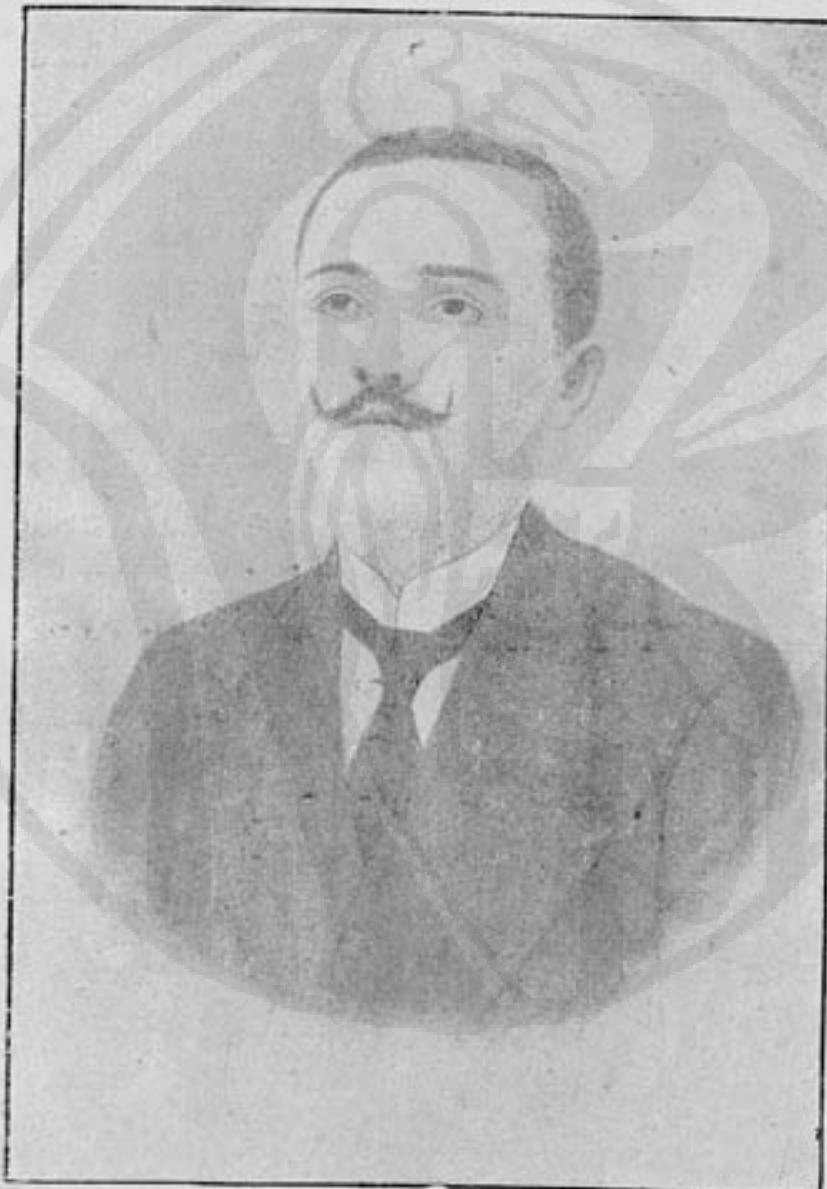
На самия денъ 16. юни 1913 година при за почването на военнитѣ действия между България и Сърбия, сръбската власт залавя велешкия свещеникъ Иванъ Аврамовъ Чупаровъ, родомъ отъ с. Папрадище, въ Язотъ, и следъ тежки изтеза ия го съсича на парчета, следъ което хвърля останките му въ Вардаръ. Гражданите отпосле намиратъ останките му низъ Вардаръ и ги погребватъ. Така отецъ Иванъ, единъ отъ най-върнитѣ синове на ВМРО, завърши своята пастирска кариера и, като роденъ синъ на Македония, остана въренъ на твърдия си мияшки родъ и не стана „прави“ сърбинъ.

На същия денъ властът арестува гражданина Христо Ридовъ и следъ жестоки малтретирания го убива.

Страхъ и трепетъ владѣе низъ Велесь и околията нѣколко месеци. Главорѣзитъ Бабунски и Трѣбичъ сноватъ по града и околията и внасятъ тероръ, кѫдето поминатъ.

Настѫпва Букурешкиятъ миръ, който оставилъ Македония подъ чужда властъ. Но велешани не се отчаяха. Отъ сключването на мира до обявяване на общоевропейската война презъ 1914 година частъ отъ забѣгналите граждани и селяни въ България почватъ да се завръщатъ въ Велесь при семействата си и да се легализиратъ, отдавайки се на миренъ трудъ.

Настѫпва общоевропейската война и сръбските военни власти почватъ да събиратъ воиници и новобранци отъ мѣстното население. Това ужасява и гражданите

Войводата Владо Сланковъ.

селянитѣ, при мисълта, че ще трѣбва да се биятъ и мратъ по незнайни бранни поля въ защита на каузата на своите потисници. Пакъ започватъ бѣгства къмъ България.

Въ края на м. юлий 1914 година въ Велешко пристига четата на Владе Сланковъ, състояща се отъ 8 души: войводата Владе Сланковъ и четниците Каме Дворишки, Георги Аврамовъ, Ицо Бондиковъ, Борисъ Йордановъ, Ильо Касевъ, Георги Табаковъ и Лазо Беглеръ. Четата пристига до Вардар, посрещната отъ тогавашния ржководителъ на града Велесъ Ангелъ Бондиковъ, отъ който той я препраща за Клепата. Четата заминава съ задачата да организира населението, да уреди редовно съобщение и подпомага бѣжанците, отиващи за България, да приучи населението да не дава реквизиция на срѣбъските власти, а така сѫщо да пресъчне желѣзоплатните съобщения между Велесъ—Градско. Тя трѣбваше, още съ пристигането си, да се справи съ известните предатели—срѣбомани Христо Попъ Павловъ отъ с. Скаченци и Христо Заековъ отъ с. Изворъ. Обаче, поради редъ недоразумения срѣдъ четата, още при влизането ѝ въ с. Скаченци кметътъ на селото Христо Попъ Павловъ съумява да убеди Сланковъ, Каме и Касевъ да забравятъ старите вражди и да заработятъ задружно противъ непоносимия срѣбски режимъ. Тѣ се хващатъ на неговата вѣдица и го назначаватъ за селски ржководителъ. Още тукъ организационната чета ст҃пва на гнила дѣска и поставя своето сѫществуване на преброени дни. Четата трѣгва на пѣх., а Христо п. Павловъ съобщава не властьта да изпрати Бабунски тайно въ Скаченци. Четата отива въ с. Свекяне, където стария срѣбоманинъ Силе теже съумява да ѝ се наложи за ржководителъ въ селото.

Четата получава съобщение, че срѣбските войводи Иванъ Бабунски, Трѣбичъ и Божко ще заминатъ за Гевгелии да подгонятъ новопоявилите се организационни чети на Христо Чаушевъ, Стойчо Чочковъ и Петъръ Овчаровъ. За да се справи съ срѣбските чети, организационната чета веднага отива въ с. Грѣнчица, между гара Градско и рѣка Бабуна, където войводата и специалистътъ по мостовата служба Г. А. поставя една адска машина, а останалите четници охраняватъ около ж. п. линия. За

Горната редица отъ лъво на дъсно: Георги Аврамовъ, Ицо Бондиковъ, Георги Табаковъ и Борисъ Иордановъ. Долната редица: Каме Дворишки и Ильо Касевъ.

45 минути адската машина се поставя благополучно, съ действие отъ Велесъ за Гевгелии. Четата бързо отстъпва и взема решение да отиде въ с. Войница, а отъ тамъ да се пръсне на три групи; едната да остане въ Велешко, другата — въ Тиквешко, а третата — въ Мориховско, за да може да продължава работата си. Съ усиленъ маршрутъ четата наближава Скаченци и потегля за Крайници. Обаче на своя глава, Ильо Касевъ наредилъ отъ по-рано, че ще нощуватъ въ Скаченци. Всички сѫ въ недоумение, но за да не стане окончателенъ разрывъ между четниците, четата остава въ Скаченци. Четата влиза въ селото въ 3 часа следъ полунощъ. Каме Дворишки забелѣзва, че всички прозорци на общинската канцелярия свѣтятъ. Това му направило особенно впечатление, обаче при все това четата остава въ селото. При самото влизане въ селото се чува гърмежътъ на адската машина. Вместо да се постигне желаната цель, атентатътъ причинилъ дейлариране на единъ товаренъ влакъ, идещъ отъ Гевгелии за Велесъ. Това спасява и сръбските войводи.

Четата се настанява въ квартира и изморенитъ четници заспиватъ. Обаче предчувствията не даватъ покой на никого. Единъ по единъ се събуждатъ. Къмъ 4 часа Георги Аврамовъ имъ разправя, че сънувалъ сънъ, че една жена съ дете водела едно биволче, което се нахвърляло върху четата. Въ борбата на четата съ биволчето всички четници се стопили като че ли сѫ лоени свещи. Той съ викъ съ събужда, търсейки другаритъ си. Тоя сънъ разтревожва всички и никой повече не заспива. Всъки почва да тълкува съна по своему. Съмва се. Всички ставатъ и наблюдаватъ. Юлското слънце приижуря. Камената кѣща съвършенно нагрѣяна и отъ задухъ четниците едва издържатъ. Всички очакватъ да се стъмни, за да могатъ да излѣзатъ отъ това змийско гнѣзdo. Такова предчувствие души четниците. Слънцето клони на обѣдъ, издигнало се високо, изпустайки своите палещи лжчи. Горещината става нетърпима. Никой отъ четниците не смѣе да се разсъблече. Всички сѫ на бойна нога и облѣни отъ потъ. Следейки движението на селяните, четниците схващатъ, че нѣщо има въ селото, обаче за тѣхъ това остава нѣясно.

На 8. августъ 1914 година, щомъ четата влиза въ селото, по обѣдъ Христо п. Павловъ причакалъ контра-четитѣ на Бабунски, Тръбичъ и Божко като ги настанява на квартира. Понеже тѣ не смѣятъ да нападнатъ организационната чета посрѣдъ день, предательтъ си послужва съ хитростъ. Въ три часа следъ обѣдъ той изпраща една жена, която тревожно съобщава на Каме Дворишки: „Бѣгайте, Каме, оти сърбите идатъ“. Виждайки предателството, всички грабватъ пушкитѣ си, съ решението да излѣзватъ вънъ отъ селото. Лукавиятъ селянинъ Димко Тухладжията, който презъ деня се чуди, какъ да угоди на четниците, повежда четата ужъ да я изведе на канаритѣ, а сѫщевременно я докарва до едно дере, като съумява да се отдръпне назадъ и да избѣга. Отъ четата липсватъ Ильо Касевъ и Лазо Беглеръ. Едва четата навлѣзла 5—6 крачки въ дерето, върху ѝ се изсипватъ ураганни залпове. Вървейки пръвъ въ дерето, Каме Дворишки, ударенъ въ челото, безъ да охне, пада като дъска. Иоцо Бондиковъ, тежко раненъ въ врата и главата, съ мѣка издумва: „Георги — биволчето, жената и детето“ (цитира съна на Аврамовъ) и пада на земята мъртъвъ. Четата попада между ураганенъ огънь, безъ да вижда неприятеля отъ кѫде стреля. Набързо падатъ тежко ранени Георги Табаковъ въ грѣдитѣ, Борисъ Йордановъ въ двата крака и войводата Владе Сланковъ въ мускула на дѣсната ржка. Всичко това става за моментъ. По една случайностъ, остава незасегнатъ отъ куршумите само Георги Аврамовъ, който, за да даде възможностъ на ранените си другари да отстѫпятъ, почва да хвѣрля бомби по настѫпващия неприятель. Обрѣща се за моментъ и вижда тежко ранения Борисъ Йордановъ съ насоченъ въ челото револверъ. Изведенажъ Аврамовъ отскача при него и му хваща револвера. Тежко ранениятъ Борисъ изведенажъ дохожда на себе си и казва на другаря си: „Георги, вземай Сланковъ и бѣгайте, поне вие да се спасите, изядоха ни сърбите“. Аврамовъ взема бомбитѣ отъ убитите и ги предава на Борисъ Йордановъ, който почва да прави последни усилия да си послужи съ тѣхъ. Аврамовъ грабва ранения Сланковъ и почватъ да отстѫпватъ къмъ селото; двама сърби имъ пресичатъ пѫтя, обаче при първите вист-

рели падатъ убити. Аврамовъ отвежда Сланковъ въ една воденица и веднага превързва раната. Въ тоя промежутъкъ Борисъ Йордановъ хвърля бомбите срещу неприятеля и дава възможност на двамата си другари да отстъпятъ, както последната бомба зарежда и поставя подъ себе си, и всрѣдъ адския трясъкъ на бомбата Борисъ Йордановъ посреща геройски смъртъта.

Въ воденицата влиза Ильо Касевъ и Лазо Беглеръ. Още съ влизането, първиятъ се развиква: „Защо стоите бе братя, не чувате ли, какво сражение водятъ другаритъ ни“. — Щомъ чува за сѫдбата на четиримата си другари, Касевъ за моментъ се вцепенява и не може дума да издума. Следъ като дохажда на себе си, той съ задушенъ отъ вълнение гласъ извиква: „И за всичко това азъ съмъ виновенъ, защото заставихъ четата да остане въ това змийско гнѣздо“.

Четворката се укрепява въ воденицата. Почва да се сипва ураганенъ огънь отъ противника. Маузерките започватъ да пътятъ въ хорътъ тжъната пъсень на смъртъта. Смъртъта пуша своята коса и почва да коси. Лазо Беглеръ пада покосенъ отъ вражки куршумъ. Предателътъ се явява срещу буката до самата врата на воденицата. Веднага Касевъ прокарва пушката си презъ зида и допира пушката си до грѣдите му, обаче пушката прави отсечка. Предателътъ Хр. п. Павловъ, виждайки насочената пушка въ грѣдите си, веднага избѣгва. Подъ буката, лазещи по коремъ, пристига неприятелска група и заема позиция между голѣмите камънаци, като отправя къмъ воденицата честъ залповъ огънь. Изправилиятъ се до буката срѣбъски войвода Божко, давайки нѣкакви заповѣди, пада убитъ на място. Това озвѣрява неприятеля, който почва непрестанно да отправя роякъ куршуми въ воденицата. Отъ воденицата отговарятъ само две пушки. Къмъ 5 часа следъ пладне се чува гласътъ на Бабунски: „Сланковъ, Касевъ, Аврамовъ, Беглеръ — предайте се, ще ви направимъ срѣбъски войводи, да видите какъ се живѣе у Београда“.

— „До като кръвъ кипи въ жилите ни, ще се биемъ, а когато ни избиете, смѣтайте ни за прави сърби“ — отговаря Ильо Касевъ.

Отъ кръстятия огънь на неприятеля, куршумитъ се удря тъ въ каменните стени на воденицата и рекуширатъ; Аврамовъ отъ рекуширалиятъ каменни парчета получава десетъ рани.

Къмъ б часа следъ пладне единъ сръбски четникъ припълзява, подпалва фитила на една бомба и бързо я хвърля въ воденицата. Аврамовъ грабва бомбата и я хвърля обратно въ неприятелските редове. Последната нанася голъмо поражение на неприятеля. Тежко ранениятъ отъ бомбата Малекъ, турчинъ милиционеръ отъ града Велесь, почва да псува Бабунски, че му изялъ кукята. Всички ранени сръбски четници почватъ да ругаятъ войводите си, че само ги излагатъ, а тъ се криятъ.

Изведнажъ стрелбата спира и се чува пискливия гласъ на Иванъ Бабунски: „Предайте се, бе момчета, вий сте родени само да бждете сръбски комити, а овай наши къркачи нищо не валятъ“. Въ отговоръ на това отъ воденицата се отправяятъ два куршума и Бабунски веднага избъгва задъ единъ зидъ.

Привечерь настава пълна тишина около воденицата. Ранениятъ Лазо Беглеръ престава да охка отъ тежките болки и пада въ безсъзнание. Всички го считатъ за умрълъ. Смрачава се и тъменъ облакъ надвисва надъ проклетата воденица. Въ дерето поради гъстите върбалаци нищо не се вижда.

Знаейки, че неприятеля е само на нѣколко крачки, очакващъ като хищникъ своите жертви и мислейки че Лазо Беглеръ е мъртъвъ, останалата тройка хвърля всички непотрѣбни вещи, сваля си опинциите, за да не се произвежда шумъ, и се приготвлява къмъ щурмъ. Тройката разчита, че въ щурма може поне единъ да се спаси, когато ако останатъ въ воденицата, никой живъ не може да излезе.

Тройката тръгва къмъ щурмъ и чува стенанията на Лазо: „Вземете ме и ме пренесете на гръбъ“. Съ своя плачъ той издава другарите си, но при все това тройката пристъпва къмъ щурма. Полека отваряятъ вратата на воденицата и излизатъ вънъ съ зарѣзани пушки и съ бомби въ ръце. Пръвъ тръгва Касевъ и, безъ да бжде усътенъ отъ неприятеля, преминава дерето и се изкачва,

на отсрещния високъ бръгъ. Следъ него прибъгватъ Сланковъ и Аврамовъ. Около тройката царува гробна тишина и единъ други се поглеждатъ, стремейки се да се ориентиратъ отъ къде да почнатъ отстъплението. Тройката навлиза въ една нива и изведнажъ зачува стенящите викове на Лазо: „Къде сте бе, братя?“, излъзвълъ вече отъ воденицата въ дерето. Сръбските четници, чувайки становетъ на Лазо, се нахвърлятъ върху него и почватъ да викатъ: „стойте бе бугараши!“. Друга неприятелска група се спуска къмъ дерето, по която тройката отправя нѣколко залпа и веднага залъга. Отъ близката нива съ царевица се показва група неприятели. Тройката отправя огънь срещу нея, обаче единъ неприятелски куршумъ ранява тежко войводата Сланковъ, които, задавяйки се отъ бликащата отъ устата му кръвъ, отправя последна молба: ... Другари доубийте ме... не ме оставяйте... братски ви моля... бѣгайте и отмъстете за мене... азъ... азъ... сбогомъ“.

Въ създадената бъркотия неприятель почва да обстреля воденицата, а Касевъ и Аврамовъ, вземайки си последно прости съ трупа на Сланковъ, отстъпватъ и се прикриватъ въ мѣстността „Малка Клепа“.

Ильо Касевъ, смѣтайки себе си за единъ отъ виновниците за скачанска трагедия, презъ цѣлия денъ не може да се успокои. Цѣлиятъ денъ той прекарва въ извѣнредно мрачно настроение, окайвайки загубата на незамѣнимите си другари.

„Георги... Георги... азъ трѣбва да умра, не мога да понеса тая катастрофа, какъ ще гледамъ, хората ще мислятъ, че азъ... трѣбва да умра“.

Изведнажъ Касевъ изважда револвера си за да се застреля, обаче другарът му го отнема отъ ръцетъ. Аврамовъ му внушава, че тъ трѣбва да останатъ живи и на всѣка цена да отмъстятъ за другарите си.

Касевъ остава две-три крачки назадъ, изглежда за последенъ пътъ другаря си и веднага се застреля.

Останалиятъ единственъ живъ отъ четата, Георги Аврамовъ намира подслонъ у хора вѣрни на ВМРО, обаче сръбската потера е по следитъ му. Той на два пъти се мжчи да прегази Вардаръ, обаче това не му се удава.

Съвършено голъ и босъ, за да не бъде заловенъ отъ тръгналитѣ по дирята му потери, той се отправя къмъ Мориховско. Следъ дълго скитане и криене отъ човѣшки погледъ, той пристига въ Кожухъ планина. Следъ четиремесечно скитане низъ Кожухъ планина, хранейки се съ желждъ и церейки ранитѣ си, Георги Аврамовъ намира гевгелийската чета на Стойчо Чочковъ и се присъединява къмъ нея.

При сражението въ с. Скаченци срѣбската потеря даде десетъ души убити и мнозина ранени. Срѣбската властъ, за да пренесе раненитѣ потераджии въ Велесъ, реквизира всички селски кола, които образуватъ цѣлъ керванъ отъ Скаченци за Велесъ.

Главорѣзътъ Бабунски залавя ранения Лазо Беглеръ и го откарва на лѣчение въ Велесъ.

Следъ сражението въ с. Скаченци срѣбските власти подлагатъ тежко ранения Лазо Беглеръ на следствие. По неговитѣ показания властитѣ арестуватъ Ангелъ Бондиковъ и около 15 души граждани и селяни, които изпращатъ въ затвора.

Градътъ Велесъ и околията по това време преживѣватъ особенъ режимъ отъ страна на завоевателя.

Веднага следъ започването на войната съ Австро-Унгария военнитѣ власти започватъ да събиратъ отъ Велесъ и околията войници до 40 и повече годишна възрастъ. По такъвъ начинъ почти всички мѫже, годни за оръжие, попадатъ въ казармитѣ. Следъ 1—2 месечно обучение, голѣма частъ отъ тѣхъ се изпращатъ на фронтоветѣ и поставятъ на първа бойна линия.

Отъ започналитѣ сражения съ австрийските войски въ града Велесъ пристигатъ ежедневно съ стотици ранени войници — отъ разни краища на Македония — които се настаняватъ на лѣчение въ велешките болници. Никой отъ оставенитѣ на лѣчение въ болниците войници не иска вече да се връща на фронта и воюва за каузата на поробителя. Това дава поводъ на гражданитѣ да засилватъ агитацията си всрѣдъ раненитѣ войници за дезертирането имъ отъ фронта. Отъ друга страна, сѫщата агитация се води и между войници, подлежащи да заминатъ като новобранци отъ Велесъ и околията.

Поради поведената агитация българите войници да не отиват вече по фронтовете, велешките граждани Никола Войницалиевъ, Юрданъ Шурковъ, Никола Пановъ, Александъръ Мартулковъ и др. се събиратъ на тайна конференция, за да обмислятъ, какво да правятъ въ бъдеще по тоя отъ голъмо значение за македонската кауза въпросъ. Едни правятъ предложение да се образува една голъма революционна чета, която да почне да действува въ околията, като къмъ нея се присъединятъ дезертьорите; други се изказватъ противъ образуването на чети, страхувайки се, че сръбската власт ще направи голъми истъпления върху невинното население въ града и околията.

Следъ дълго обмисляне и изяснение на положението конференцията избира единъ комитетъ, въ съставъ: Никола Войницалиевъ, Юрданъ Шурковъ, Никола Пановъ, Александъръ Мартулковъ и др., на който се възлага пропагандирането и организирането на масовото дезертиране отъ сръбската армия на българите и турците. Конференцията смята, че по такъвъ начинъ ще се спасятъ множество граждани отъ избиване на фронта, а отъ друга страна това дезертиране ще се изрази въ массова революционно-политическа акция.

Това решение конференцията взема най-вече поради съображението, че сръбскиятъ печатъ, въ отговоръ на българския печатъ по онова време, постоянно пишеше, че претенциите на България спрямо Македония сѫ безосновни, защото фактически цѣлото население отъ Македония е доброволно мобилизирано въ сръбската армия и че драговолно се бие на фронта срещу неприятеля за своята „отачбина“ (отечество) Сърбия и че до сега нѣма нито единъ дезертьоръ отъ сръбската армия, избѣгалъ въ България, и че нито единъ политически затворникъ не се намира въ сръбските затвори.

Съ организирането дезертирането на македонските българи и турци отъ сръбската армия, комитетътъ разчита, че отъ ржцетъ на сръбската власт ще падне и тоя голъмъ „козъ“, че македонците се биятъ на фронта за своята „отачбина“.

Следъ организирането си, комитетътъ почва своята дейност, пуша своите пипала средъ войниците и почва да имъ говори не вече за частично дезертиране отъ фронта,

а за масово. Въ разстояние на две-три седмици комитетът препраща въ България около 2000 души дезертьори българи и турци.

Една такъва акция, естествено, не може да остане въ тайна отъ сръбската власт. Последната, следът дълги усилия и арести, се добира до членовете на комитета, арестува ги и ги изпраща въ велешкия затворъ.

Тая масова акция по дезертиранятия се прояви презъ месеците ноемврий и декемврий 1914 година.

Вследствие развитата дейност на комитета, хвалбите на сръбската преса, че нъма никакви дезертирания отъ армията окончателно се компроментираха, отъ една страна и отъ друга страна, по отношение на твърдението че нъмало политически затворници, защото презъ месецъ ноемврий и декемврий 1914 година само въ града Велесъ имаше повече отъ 80 души политически затворници, между които стари жени и майки съ своите бозайничета.

Комитетът, при все че бъше въ затвора, отъ тамъ той продължава да организира чрезъ довърени лица масовото дезертиране, като по тоя начинъ продължаваше да изпълнява своите функции.

На 1. януари 1915 година комитетът препраща последната партида дезертьори, състояща се отъ българи и турци, надминаваща цифрата 1500 души.

Отъ образуването на комитета за дезертиранятия градът Велесъ се преобръща на една голъма страноприемница, давайки подслонъ на всички дезертиори отъ всички краища на Македония — българи, турци и арнаути.

Гражданите на Велесъ съ голъма въра въ бѫдещето и съ пълно себеотрицание изпълняваха възложената имъ работа, безъ да мислятъ за последствията отъ тая имъ дейност.

Впоследствие комитетът, между които попадатъ даже и съвършено невинни граждани, се подвежда подъ съдъ и всички се осъждатъ по на 20 години строгъ тъмниченъ затворъ. Мнозина отъ тъхъ, макаръ и не причастни къмъ дългата на комитета, сръбската военна власт ги осъди само за назидание на останалото гражданство.

Въ това положение изживява градът Велесъ до самото започване на военните действия между България и Сърбия. Дезертиранятия продължаватъ до самото превземане на града Велесъ отъ българските войски презъ октомврий 1915 година.

